

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BELYÓ PÁL, ÉLTETŐ ÖDÖN, DR. HARCSA ISTVÁN, DR. HUNYADI LÁSZLÓ (főszerkesztő),
DR. JÓZAN PÉTER, DR. MÁTYÁS LÁSZLÓ, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. OBLATH GÁBOR,
OROS IVÁN, DR. PUKLI PÉTER (a Szerkesztőbizottság elnöke), DR. RAPPAI GÁBOR, DR. SIPOS BÉLA,
DR. SPÉDER ZSOLT, DR. SZÉP KATALIN, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, DR. VITA LÁSZLÓ

83. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

2005. JANUÁR

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. Déri Pál, az MTA doktora; *Falussy Béla* kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsadója; *Dr. Hajdu Ottó* kandidátus, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem docense; *Dr. Hunyadi László* kandidátus, egyetemi tanár, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője; *Dr. Szokolczai György* professor emeritus, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem ny. egyetemi tanára, az Általános Vállalkozási Főiskola tanára; *Végh Zoltán*, a Központi Statisztikai Hivatal Szegedi Igazgatóság igazgatóhelyettese.

*

Dévai Péter, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat munkatársa, *Földházi Erzsébet*, a KSH Népeségtudományi Intézet tudományos kutatója, *Nádudvari Zoltán*, a KSH főtanácsosa, *Rettich Béla*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat osztályvezetője.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Hunyadi László
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Pukli Péter
4204 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 2005
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Szerkesztők: Várady Soma, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 345-6908, 345-6546 Telefax: 345-6594
Internet: www.ksh.hu/statszemle
E-mail: statszemle@office.ksh.hu

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefon: 06-1-477-6300; Postacím: Budapest 1900)
További információ: 06-80-444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft
Beszerzhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

A magyar gazdasági növekedés és felzárkózás kulcsa: az exportorientált gépipari fejlesztés. – <i>Dr. Szokolczai György</i>	5
Gondolatok az Eurostat időmérleg-vizsgálatairól szóló jelentésről. – <i>Falussy Béla</i>	24
Kísérleti felmérések a bűnmegelőzés rendszerének kialakításához. – <i>Déri Pál</i>	45

INTERJÚK, BESZÉLGETÉSEK

Interjú dr. Pukli Péterrel. – <i>H. L.</i>	61
--	----

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

A parciális autokorreláció értelmezéséhez. – <i>Dr. Hajdu Ottó</i>	69
--	----

SZEMLE

Kovács Tibor (1935–2004). – <i>Végh Zoltán</i>	73
A statisztika arcai. – <i>H. L.</i>	74
A statisztika tudománya a XXI. században. – <i>H. L.</i>	78

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	81
Szervezeti hírek – Közlemények	81

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Cohen, S. H.: Adatok összeállításának stratégiája az US BLS internetes adatgyűjtésében. (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	84
---	----

Wannell, T.: A statisztikai események kiválasztása és közzététele. (<i>Dévai Péter</i>)	86
Nash, R.: Egyenlőtlenség/különbség az oktatásban. (<i>Földházi Erzsébet</i>)	88
Weinmann, F. – Zifonun, N.: Egészségügyi kiadások, egészségügyi személyzet, 2002. (<i>Rettich Béla</i>)	90
Nahm, M. – Stock, G.: Statisztikai regiszter alapján összeállított gazdaságszerkezeti adatok Németországban. (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	92
Bibliográfia	94

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

A MAGYAR GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS FELZÁRKÓZÁS KULCSA: AZ EXPORTORIENTÁLT GÉPIPARI FEJLESZTÉS*

DR. SZAKOLCZAI GYÖRGY

A magyar külkereskedelmi statisztika rendszere az 1996–2003 közötti nyolc évre lehetővé tette a vámszabad területi forgalom és a vámbelföldi forgalom elkülönített kimutatását. Az előbbi körébe tartozik a külföldi tulajdonban lévő vállalatok fogalmának legnagyobb, sőt meghatározó része. Az elemzési eredmények megerősítik a magyar gazdaság határozottan duális jellegét. 2003-ban a vámbelföldi terület kereskedelmi mérlegének passzívuma közel 11 milliárd, a vámszabad terület kereskedelmi mérlegének aktívuma pedig közel 6 milliárd euró volt. A gépek vámszabad területi kereskedelmi mérlegének aktívuma ugyanez évben ennél is nagyobb volt, közel 6,5 milliárd euró. Ennek folytán a magyar külkereskedelmi mérleg hiányának elviselhető és finanszírozható keretek között tartását csak a vámszabad területi, és ezen belül is elsősorban a gépipari aktívum tette lehetővé. A magyar gazdaság adottságai és hagyományai feltehetőleg lehetővé teszik, hogy a teljes – tehát a vámszabad területi és vámbelföldi – magyar gépipar exporttöbblete tovább nőjön, ennek az elgondolásnak a megvalósítása tekinthető a jövőbeni magyar gazdasági növekedés és felzárkózás kulcsának.

TÁRGYSZÓ: Gazdasági növekedés. Külkereskedelem. Gazdaságpolitika. Gépipar. Kereskedelmi mérleg. Vámszabad terület. Vámbelföldi terület.

A magyar külkereskedelmi statisztika rendszere az 1996–2003 közötti nyolc évre lehetővé tette a vámszabad területi forgalom és ennek folytán értelemszerűen a vámbelföldi forgalom elkülönített kimutatását. A vámszabad területi forgalom – lényegében véve és első megközelítésben – a külföldi tulajdonban lévő vállalatok hazai gazdaságba csak kismértékben integrált részlegei forgalmának tekinthető. Ennek elkülönített megfigyelése ezért elvben lehetővé teszi az ennek a vállalatcsoportnak a szerepére és jelentőségére vonatkozó általános következtetések levonását. A vámszabad területi forgalom elkülönített megfigyelésének – az ehhez a csoporthoz való tartozással együtt járó specifikus előnyökkel együtt – az EU-csatlakozással megszűnt. Ez nem jelenti azt, hogy ezzel ez a jelenség, vagyis a közvetlen külföldi beruházásokhoz kapcsolódó exporttevékenység

* A munka elvégzését a Foglalkozási és Munkaügyi Minisztérium tette lehetővé „A foglalkoztatás prognózisának készítéséhez javasolt módszer” című kutatási program keretében. Ennek mellékleteként készült el „A munkaerő-prognózis és a külkereskedelem: konkrét számítások a külkereskedelem meghatározó szerepének alátámasztására” című eredeti, részletes tanulmány és a hozzá tartozó, a teljes számanyagot tartalmazó függelék. Ez a cikk ennek rövidített változata. A munka továbbvitelét az Általános Vállalkozási Főiskola támogatja.

is megszűnt, csupán azt, hogy ilyen adatok a továbbiakban nem állnak rendelkezésre. Ezeknek az adatoknak az elemzése ezért soha vissza nem térő lehetőséget ad, és az eredmények feltehetőleg a jövőre, vagy legalábbis a most következő néhány évre is érvényesek.

A legfontosabb következtetések az alábbiakban foglalhatók össze: A magyar gazdaság duális jellegű. Határozottan elkülönül az eddig nagyrészt a vámszabad területekre települt, külföldi tulajdonban lévő és nagyrészt exportra termelő kapacitás, illetve a belföldi gazdaság. A gazdaság pusztá létezését a vámszabad területekre települt, elsősorban gépipari jellegű kapacitás exporttöbblete teszi lehetővé, míg a vámbelföldi területekre települt kapacitás akkora importtöbbletet alakított ki, amely a gazdaságnak ezt a részét a vámszabad területek zömmel gépipari exportja nélkül életképtelenné tenné. Ez a duális jelleg nem tekinthető egészségesnek, de fenntartása, legalábbis belátható időn belül, elkerülhetetlennek látszik.

Érdemes általánosságban is foglalkozni a magyar gazdaság duális jellegével. Ez, mint regionális jelenség, munkaügyi és kulturális vonzataival együtt, közismert és gyakran tárgyalt téma. Elsősorban a főváros és környéke, a Nyugat-Dunántúl, valamint néhány más terület, például Székesfehérvár kielégítő fejlődése, illetve az északi és északkeleti régió, valamint nagy dél-dunántúli és dél-alföldi területek lemaradásának formájában mutatkozik meg. Ennek megvan a külkereskedelmi vonatkozása is. A főként az éppen ezért gyorsabban fejlődő területekre települt és az eddigiekben nagyrészt a most megszűnt vámszabad területeken működő külföldi vállalatok nagy exporttöbbletet érnek el, míg a fel nem zárkózó területek rá vannak ugyan utalva az importra, de nincs ezzel arányos exportképességük. Ez a külkereskedelmi statisztikában természetesen nem jelenik, és nem is jelenhet meg regionális problémaként.

A magyar gazdaság jelenlegi körülményei között – tekintettel a folyó fizetési mérleg tartós hiányára és ennek az utóbbi időben bekövetkezett növekedésére – megalapozottnak látszik az a nézet, hogy a fejlődés stabilizálásának és meggyorsításának kulcsa elsősorban az exportteljesítmény növelése lehet, a külföldi többségi tulajdonban levő és az eddigiekben nagyrészt a vámszabad területekre települt, valamint a belföldi tulajdonú vállalatoké egyaránt. Az ebben a tanulmányban közölt részletes számanyag szerint ennek legfontosabb útja a gépipari export további növelése, tehát az exportorientált gépipari fejlesztés lehet, ismét a kül- és belföldi tulajdonban lévő vállalatoké egyaránt. Nem lehet elháríthatatlan akadály annak, hogy a legutóbbi években a vámszabad területeken tapasztalható dinamikus fejlődés tovább gyorsuljon, és a vámbelföldi területekre is kiterjeszhető legyen.

ELMÉLETI ALAPOK

Ennek a konkrét kérdésnek eddigi ismereteim szerint nincs irodalma, de részletes szakirodalom áll rendelkezésre a külkereskedelem és a felzárkózás általános kérdéseinek tárgykörében. Erre a szakirodalomra csak elméleti jellegű, nem pedig részletes számanyagon alapuló, gyakorlatias munkában célszerű kitérni. Itt csupán a nemzetközi makroökönómia egyik legtekintélyesebb művelőjétől közlök egy idézetet (*Dornbusch* [1988]).

„A folyó fizetési mérleg hiánya azt jelenti, hogy a kiadások meghaladják a bevételeket. A deficitet vagy a külső követelések felhasználásával, vagy a külső adósság növelé-

sével lehet finanszírozni. [...] A külső követelések állománya (Net Foreign Assets – NFA) egyenlő a hazai rezidensek külfölddel szembeni valamennyi követelése és a külföldieknek a hazai rezidensekkel szembeni valamennyi követelése közötti különbséggel. Ennek folytán a folyó fizetési mérleg (Current Account – CA) egyenlő a nettó külföldi követelések változásával, tehát

$$\Delta NFA = CA.$$

Ez az azonosság egyszerűen azt jelenti, hogy *a számlát ki kell fizetni* (kiemelés a szerzőtől). [...] A deficit azt jelenti, hogy kölcsönt veszünk föl, vagy hogy eladjuk saját javainkat; külföldiek megszerezhetnek belföldi vállalatokat, a központi bank csökkentheti tartalékait, vagy egy nemzetközi bank hitelt adhat a deficit finanszírozására. *A fenti egyenlet alapján világos, hogy a deficit hosszabb távon nem egészséges. A nettó követelések eltűnnek vagy negatívvá válnak, és fel fog merülni az a sokáig halogatott kínos kérdés, hogy végül hogyan is fogjuk kifizetni a számlát* (kiemelés a szerzőtől).” A továbbiakban Dornbusch kifejti és a latin-amerikai országok konkrét példájával bizonyítja, hogy ezeknek a felgyülemelő tartozásoknak a következtében mekkora is lehet a külföld javára teljesítendő erőforrás-transzfer.

Az itt közzétett és részletes magyar statisztikai adatokon alapuló tanulmány tehát arra a kérdésre keres választ, hogy a mai konkrét magyar helyzetben hogyan kerülhető el a folyó fizetési mérleg oly mértékű kumulált hiánya, amelynek egyetlen végső és aligha elérhető következménye a külföld javára teljesítendő nagymértékű erőforrás-transzfer lehet, ennek összes következményével együtt. A tanulmányban képviselt felfogás teljes mértékben megegyezik a nemzetközi makroökonómia egyik legnevesebb képviselőjének, Dornbuschnak a Világbank egyik, fent már idézett kiadványában (*Dornbusch* [1988]) közzétett nézeteivel, vagyis úgy is fogalmazhatunk, hogy a közgazdaságtudomány jelenlegi állása szerinti legáltalánosabb és a legnagyobb tekintélyű szervek által képviselt állásponttal.

A MAGYAR GAZDASÁG DUÁLIS JELLEGE: ÁLTALÁNOS ELEMZÉS

A vámszabad területek exportja és importja, amint ez a bevezetésben már szerepel, első megközelítésben a hazai gazdaságba nem, vagy csak kevésbé integrálódott külföldi vállalatok külkereskedelmi forgalmának tekinthető. Az APEH adatai elvben lehetőséget adnak a részben vagy teljesen külföldi tulajdonban levő vállalatok adatainak elkülönítésére, ez azonban aligha vezetne jobb és megbízhatóbb számítási eredményekre, mint a külkereskedelmi statisztikából közvetlenül származtatható egyszerű elkülönítés. A legfontosabb összefoglaló adatokat az 1. tábla tartalmazza.

Az adatok mindenekelőtt egyértelműen mutatják a vámszabad területi exportnak a teljes exporton belüli meghatározó szerepét. A vizsgált időszak első részében nyilvánvaló módon a korábban nem vámszabad területen működő vállalatoknak a vámszabad területekre való áttelepülése folyt, és ez vezetett a táblázat alulról harmadik sorában közölt hányad gyors növekedésére. Ez a hányad azonban 1999–2003-ban is tovább nőtt (ha a korábbinál lassabban is), vagyis ezeknek a külföldi vállalatoknak a teljes exporton belüli

hányada ekkor is növekedett, nagyrészt valószínűleg a zöldmezős beruházások következtében. Remélhető, hogy ez a folyamat a belátható jövőn belül is folytatódik.

1. tábla

A vámszabad területi, vámbelföldi és teljes külkereskedelmi forgalom, 1995–2003

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Millió dollár, folyó áron							
VSZX	2 845	5 034	8 272	10 752	12 570	13 389	15 847	19 841
VSZM	2 527	4 202	6 471	8 561	10 058	10 207	10 472	13 979
VSZE	318	832	1 802	2 191	2 522	3 182	5 375	5 862
VBX	12 859	14 066	14 733	14 260	15 522	17 109	18 489	22 638
VBM	15 617	17 022	19 236	19 448	22 022	23 474	27 140	33 548
VBE	-2 758	-2 956	-4 503	-5 187	-6 500	-6 365	-8 651	-10 910
TX	15 704	19 100	23 005	25 012	28 092	30 498	34 336	42 479
TM	18 144	22 324	25 707	28 009	32 080	33 681	37 612	47 527
TE	-2 440	-2 124	-2 701	-2 997	-3 988	-3 183	-3 276	-5 048
	Százalék							
A VSZX a TX százalékában	18,1	26,4	35,7	43,0	44,7	43,9	46,2	46,7
A TE a TX százalékában, abszolút érték	15,5	11,2	11,7	12,0	14,3	10,5	9,5	11,9
A VSZE a VSZX százalékában	13,1	16,5	21,8	20,4	20,1	23,8	33,9	30,1

Megjegyzés. Itt és a következő táblákban X, M és E: export, import és egyenleg; VSZX, VSZM és VSZE: vámszabad területi export, import és egyenleg; VBX, VBM és VBE: vámbelföldi export, import és egyenleg; TX, TM és TE: teljes export, import és egyenleg.

Forrás: itt és a következő táblákban az 1999–2003. évi adat a KSH Internet honlapja; az 1996–1998. évi adat a KSH Külkereskedelmi-statisztikai főosztályának közlése.

Az adatokból levonható második alapvető megállapítás, hogy a külkereskedelem egyenlege a vizsgált időszak egészében negatív, vagyis a külkereskedelmi mérleg tartósan hiánnyal zárul. Ez a hiány a vizsgált időszak első hét évében 2,5-3 milliárd dollár körüli értéken látszott stabilizálódni, aránya pedig, ha nem is határozottan, de csökkenő tendenciájú volt. A hiánynak ez a mértéke finanszírozható volt, ezért akut gondot nem okozott, és így a gazdasági vezetés nem tulajdonított neki akkora jelentőséget, mint amekkorát megítélésem szerint kellett volna. A hiány 2003-ban 5 milliárd dollárra nőtt, ami már fölvetette a finanszírozhatóság kérdését.

A bevezető részben már közölt terjedelmes idézet ellenére – amellyel a legteljesebb mértékben egyetértek –, a közgazdasági irodalomban a külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg hiányának megítélése tekintetében ettől eltérő elméleti nézetek is találhatók. A klasszikusnak tekinthető felfogás szerint a felzárkózó országok külkereskedelmi mérlegének hiánya természetes. Egyrészt a nemzetközi demonstrációs hatások miatt a fogyasztás gyorsabban kíván fölzárkózni a nemzetközi szinthez, mint ahogy a termelés fölzárkózni képes, és ez a külkereskedelmi mérleg hiányára vezet. Másrészt a fejlődés gépei és technológia importját kívánja meg, ami ugyancsak a külkereskedelmi mérleg hiányát okozza. Ezt a klasszikus felfogást a tények is megerősítik, mert a felzárkózó országok külkereskedelmi mérleghiánya általános.

Komolyan veendő megfontolások szólnak azonban amellet, hogy a klasszikus felfogás nem problémamentes, s hogy a mérleghiányra épülő gazdasági stratégia nem

folytatható a végtelenségig. Amint ezt a fentiekben már leírtuk, a hiányt nagyrészt hitellel kell fedezni, a hitelfelvételt és az ezzel járó importtöbbletet pedig adósságszolgálat követi, ami előbb-utóbb exporttöbbletet tesz szükségessé. Nem sokkal jobb a helyzet működőtőke-import esetén sem. Ennek szükségszerű következménye ugyanis a nyereség legalább bizonyos mértékű repatriálása, ami előbb-utóbb csak exporttöbblettel fedezhető. Semmi sem bizonyítja a működőtőke-import áramának állandóságát sem. A beáramlás mérséklődése vagy a vállalatok egy részének a mienknél is alacsonyabb bérszintű államokba való továbbvándorlása – ami a magyar esetben már folyamatban is van –, ugyanis szintén kétségessé teszi a tartós importtöbbletre való berendezkedést. Végül ezek a folyamatok együttesen bizalmi válságra, de legalábbis az országgazdasági tényező megnövekedésére vezethetnek – esetünkben ez már be is következett –, ami igencsak költséges. Ennek elhárítása a nemzetközi tartalékok megnövelését igényli, ami ugyancsak költséges, és további exporttöbbletet igényelhet. Mindez együtt megerősíti azt a fentiekben már leírt nézetet, hogy – főként a mi esetünkben – az importtöbbletre való berendezkedés stratégiája, és elsősorban az importtöbblet növekedése, nem engedhető meg tartósan.

Ugyanezt a nézetet támasztják alá az exportfejlesztésre felépített növekedési stratégia sikerei. Az exportra támaszkodó növekedés számos országban vezetett nagyon kedvező eredményekre. Tajvan a gyors gazdasági fejlődéssel párhuzamosan 100 milliárd dolláros nagyságrendű nemzetközi tartalékot halmozott fel, ami a délkelet-ázsiai pénzügyi válság idején megóvta ennek rá kiterjedő súlyosabb következményeitől. Hasonló politikát követett a XIX. században Németország majd Japán, és követ jelenleg Kína, hogy csak a legfontosabb példákat említsem. Figyelemre méltó az ír példa is. A KSH által is közölt számok szerint (KSH [2003]) az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) 2001-ben magasabb volt Írországban, mint Nagy-Britanniában, sőt mint Svájcban, és ez az Írország javára mutatkozó különbség 2002-ben tovább nőtt (KSH [2004]). A nyilván követendő ír példa alaposabb elemzése nem lehet ennek a cikknek a célja, már csak azért sem, mert ennek részletes magyar nyelvű irodalma is van (Artner [1998], [2000], Farkas [2001]).

Az 1. tábla számai alapján további fontos következtetésekre is juthatunk a vámszabad területi exporttöbblet és a vámbelföldi importtöbblet összehasonlításával. Mindkettő folyamatosan nő, miközben folyamatosan nő a kettő különbsége is. A tábla harmadik sora szerint a vámszabad területek exporttöbblete nemcsak a vizsgált időszak első éveiben, a vámszabad területekre való áttelepülés következtében nőtt ugrásszerűen, hanem a vizsgált időszak második felében is, amikor több mint megkétszereződött, 2003-ra gyakorlatilag elérve a 6 milliárd dollárt. Ami a vámbelföldi terület külkereskedelmimérleghiányát illeti, ez a vizsgált időszak utolsó évére megközelítette a 11 milliárd dollárt. Ez a hiány joggal minősíthető olyan mértékűnek, amelynek hosszabb időn keresztül fenntartása nemcsak megengedhetetlen, de lehetetlen is. Jogosan vethető fel tehát a kérdés: lehet-e tovább menni, és ha igen, meddig, a magyar gazdaságstratégia jelenlegi útján?

Ennek a problémának a megoldására első megközelítésben három lehetőség van; a további stratégiai lehetőségekkel a cikk végén foglalkozom:

– el lehet fogadni a jelenlegi helyzetet mint megváltoztathatatlant, és törekedni lehet az eddig a vámszabad területeken elhelyezkedett külföldi vállalatok exportjának további növelésére, ez azonban fokozza az ország függőségét és sebezhetőségét, főként külföldi dekonjunkcióra vagy általánosabbá váló nemzetközi fizetési problémák esetén;

- az eddig a vámszabad területeken elhelyezkedett külföldi vállalatok exportjának további növelése mellett törekedni lehet a belföldi vállalatok exportképességének fokozására; illetve
- törekedni lehet a vámszabad területeken működő vállalatok nagyobb mértékű integrálására a magyar gazdaságba, mindenekelőtt a hazai beszállítás arányának fokozása útján.

A hazai beszállítás arányának növelésével kapcsolatos eredményeket az 1. tábla utolsó sorai jelzik. A harmadik sor a vámszabad területi export és import egyenlegét mutatja be (ami az ennek az exportnak az előállításával kapcsolatos hazai teljesítményt megközelítő értéknek tekinthető), a táblázat utolsó sora pedig az egyenlegnek az exporthoz viszonyított arányát. Az első két év aránya nem értékelhető, mert ekkor folyt a vállalatok betelepülése a vámszabad területre. Ezután ez az érték 20 százalék körüli szinten stabilizálódott. Ez aligha tekinthető magasnak, és rögzülése nem utal e vállalatoknak a magyar gazdaság más részeivel való kielégítő mértékű kooperálására. Az utolsó két év 30 százalék körüli értéke már biztatóbb, de ez az időszak rövid, és emellett a változás okai további elemzést igényelnének, amire ennek az írásnak a keretei között nincs lehetőség. Aligha vitatható tehát, hogy ezeknek a külföldi vállalatoknak a hazai gazdaságba való beintegrálódása nem tekinthető kielégítő mértékűnek.

Itt indokoltnak látszik egy rövid módszertani megjegyzés. A vámszabad területen működő vállalatok (sőt, a vámbelföldi területen működő külföldi vállalatok is) exportjukat és importjukat (de legalábbis ezek legnagyobb részét) nem piaci áron, hanem belső elszámolási áraikon értékelik. Ez azonban nem teszi szükségessé az eddigi következtetések lényeges módosítását, még akkor sem, ha a legutóbbi két évben bekövetkezett változás részben ennek lehet a következménye.

A most leírtak nem változtatnak azon, hogy a magyar gazdaság duális jellegű, két részre szakadt, és hazai része a vámszabad területen működő külföldi vállalatok exporttöbbletére van utalva. A vámszabad területeken működő, jelentős exporttöbbletet elérő kapacitás sokkal inkább a külföldi gazdaság hazánkba telepített és itt működtetett eleme, mint a magyar gazdaság integráns része. A magyar gazdaság másik és nagyobb, voltaképpen meghatározó része a vámbelső területeken működő kapacitás, amely hatalmas – 2003-ban 10 910 millió dollár összegű – importtöbblettel működik. Ez utóbbi rész nettó importigényének mintegy a felét – 2003-ban 5 862 millió dollárt – a vámszabad területi exporttöbblet fedezi, másik fele azonban – 2003-ban 4 938 millió dollár – exporttal nem fedezett. Amennyiben nem következik be lényeges változás, ez előbb-utóbb kezelhetetlen problémát fog jelenteni. Nincs tehát más út, mint amit már leírtunk: a kül- és belföldi tulajdonban levő vállalatok exportképességének és exportjának növelése.

Az eddigiek szerint a magyar exportpotenciál két részből tevődik össze, a vámszabad területi és a vámbelföldi export belföldi teljesítményének tartalmából. Az első rész a vámszabad területi export és import különbségével, vagyis a vámszabad területi egyenleggel közelíthető meg, és ennek összege az 1. tábla harmadik, aránya pedig utolsó sorában jelenik meg. Ugyanez jelenik meg – más jelöléssel – a 2. tábla első sorában is.

A vámbelföldi export belföldi teljesítménytartalmának pontos meghatározására nincs reális lehetőség, ezért feltételezéssel kell élnünk. A vámbelföldi ipari export importtartalma feltehetőleg több, az élelmiszergazdaság exportjáé pedig kevesebb, mint 50 százalék. Nem követünk el nagy hibát, ha együttes importtartalmukat 50 százalékra becsüljük. Ennek a számnak a finomítása és részletezése egy esetleges későbbi elemzés tárgya lehet, most azonban ennél pontosabb becslésre nem vagyunk képesek. Az így kapott számokat

a 2. tábla ötödik sora közli, a százalékos növekedéseket pedig a második és harmadik, illetve a hatodik és hetedik sor.

2. tábla

Az export becslült belföldi teljesítménytartalma a vámszabad területi, vámbelföldi és teljes forgalomban, 1996–2003

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Millió dollár, folyó áron							
VSZXB	318	832	1 802	2 192	2 544	3 182	5 375	5 862
	Százalék							
Százalékos növekedés, előző év = 100	100,0	261,6	216,6	121,6	115,9	125,1	168,9	109,1
Százalékos növekedés, 1996 = 100	100,0	261,6	566,7	683,3	800,0	1000,6	1690,3	1843,4
	Millió dollár, folyó áron							
VBX	12 859	14 066	14 733	14 260	15 522	17 104	18 489	22 683
VBXB	6 430	7 033	7 366	7 183	7 761	8 552	9 245	11 342
	Százalék							
Százalékos növekedés, előző év = 100	100,0	109,4	104,7	97,5	108,0	110,2	108,1	122,7
Százalékos növekedés, 1996 = 100	100,0	109,4	114,6	111,7	120,7	133,0	143,8	176,4
	Millió dollár, folyó áron							
TXB	6 748	7 865	9 168	9 375	10 305	11 734	14 620	17 204
	Százalék							
Százalékos növekedés, előző év = 100	100,0	116,6	116,6	102,3	109,9	113,9	124,6	117,7
Százalékos növekedés, 1996 = 100	100,0	116,6	135,9	138,9	152,7	174,0	216,7	254,9
VSZXB a TXB százalékában	4,7	10,6	19,7	23,4	24,7	27,1	36,8	34,1

Megjegyzés. Itt és a következő táblákban VSZEB, VBXB és TEB: A vámszabad területi, a vámbelföldi és a teljes export becslült belföldi teljesítménytartalma; VSZEB = VSZE; TXB = VSZXB + VBXB.

A vámszabad területi és a vámbelföldi export becslült belföldi teljesítménytartalmát illető legfontosabb megállapítások a százalékos növekedés adatai alapján tehetők meg. A vámszabad területi érték a vizsgált időszakban majdnem meghúszszorozódott, míg a vámbelföldi a kétszeresére sem nőtt. Noha ez a jelentős különbség jórészt abból ered, hogy a vámszabad területi forgalom a vizsgált időszak első éveiben alakult ki, a különbség mégis félreérthetetlenül mutatja viszonylagos jelentőségének gyors növekedését. A teljes export becslült belföldi teljesítménytartalma a vámszabad területi és a vámbelföldi export fentiek szerint becslült teljesítménytartalmának összege, ami a 2. tábla nyolcadik sorában jelenik meg. Ezek alapján más következtetésre vezet az első három, a második három és az utolsó két év adatainak elemzése. Az így számított teljes belföldi teljesítmény (másként: nettó exportpotenciál) először tiszteletreméltó módon nőtt, ezt követően a növekedés megtorpant, majd az utolsó két évben ismét felgyorsult. Ez az utóbbi fejlemény az, ami reményt ad a helyzet javulására.

A legfontosabbak a legutolsó sor adatai. Ha a kezdeti gyors növekedési ütemet átmenetinek tekintjük is, kétségtelen, hogy a vámszabad területi export belföldi teljesítménytartalma a teljes export belföldi teljesítménytartalman belül aránya mindvégig gyors

san nőtt, és az időszak végére meghaladta az egyharmadot. Ez is azt mutatja, hogy a magyar exportot – és ezzel az ország gazdaságát – a teljes gazdaság egy csekély része (ti. a vámszabad területekhez tartozó) tartja fenn, és e rész teljesítménye nélkül a gazdaság ellehetetlenülésére vezető importtöbblet alakulna ki. Ha ezt a gazdaság alapját jelentő exportszektorral valami súlyos csapás éri, például a nemzetközi konjunktúra megtorpanása miatt, vagy nemzetközi pénzügyi okokból, az egész magyar gazdaság válságos helyzetbe kerülhet. Ezt a problémát a fajlagos belföldi teljesítménytartalom (amúgy sem igazán nagy mértékű) növelése sem teszi biztonságosan kezelhetővé.

A legfontosabb tények feltárása után rátérek az okok elemzésére, ágazati mélységű számítási eredmények bemutatásával.

A DUÁLIS JELLEG RÉSZLETEI: ÁGAZATI ELEMZÉS

Hazánk mindig is élelmiszerexportőr volt, és nehéz feltételezni, hogy az élelmiszerek exporttöbbletének fenntartása nélkül belátható időn belül elfogadható módon alakulhatna a magyar külkereskedelmi mérleg. Vizsgáljuk először ezt a kérdést, mégpedig csupán a vámbelföldi forgalom alapján, mert az élelmiszerek, italok és dohány, vagyis a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek esetében a vámszabad területi forgalom elhanyagolható. A legfontosabb adatokat a 3. tábla tartalmazza. Ebben a táblában, akárcsak a későbbiekben, alapjában az egyszámjegyes SITC (Standard International Trading Classification) osztályozási rendszerből indulunk ki. Külön közöljük a gabonára vonatkozó és a gabona nélküli értékeket.

3. tábla

*Az élelmiszerek, italok és dohány vámbelföldi külkereskedelmi forgalma gabonával együtt és gabona nélkül, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)*

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Élelmiszerek, italok és dohány (SITC 0+1)	VBX	2 384	2 467	2 422	1 993	1 951	2 289	2 337	2 784
	VBM	800	888	963	844	873	971	1 129	1 454
	VBE	1 584	1 579	1 469	1 150	1 078	1 318	1 208	1 330
Gabona (SITC 04)	VBX	181	413	485	326	297	409	423	490
	VBM	50	48	52	61	65	78	87	124
	VBE	130	365	433	265	232	331	439	366
Élelmiszerek, italok és dohány – gabona nélkül (SITC 0+1-04)	VBX	2203	2055	1937	1 667	1 654	1 880	1 914	2 294
	VBM	750	841	901	783	808	893	1 042	1 330
	VBE	1 454	1 214	1 036	884	846	987	872	964

A gabonaforgalom kiemelése fontosnak bizonyult. A gabona nélkül számított teljes élelmiszerexport – a legutolsó év kiugróan kedvező eredménye ellenére – inkább csökkenő, a gabona nélkül számított élelmiszerimport viszont határozottan növekvő, így az élelmiszer-külkereskedelem gabona nélkül számított egyenlege (exporttöbblete) határozottan csökkenő. Az első és az utolsó évek közötti különbség nagyságrendje félmilliárd dollár. Ez nem elhanyagolható tétel, és ennek az irányzatnak a korrigálása nélkül aligha alakítható ki elfogadható általános külkereskedelmi mérleg. A tendencia oka aligha lehet

más, mint a nagy nemzetközi üzletláncok hazai letelepedése és beszerzési politikája. Valószínűleg ez az a kritikus pont, amelyen keresztül ez a folyamat befolyásolható. A hazai termelőknek és fogalmazóknak ki kell elégíteniük a nagy üzletláncoknak a homogenitással, csomagolással, forgalmazással stb. kapcsolatos olyan igényeit, amelyek kielégítésére a külföldi termelők és forgalmazók képesek.

Hazánk nyersanyagszegénysége miatt nem látszik megalapozatlannak az a feltevés, hogy a kereskedelmi mérleg kedvezőtlen alakulását, vagy legalábbis ennek nagy hányadát a nyersanyagok importtöbbletének növekedése okozza. A vámszabad területi forgalom ez esetben is elhanyagolható, ezért csak a vámbelföldivel foglalkozunk. Az adatokat (ismét az egyszámjegyes SITC-kategóriákból kiindulva, de ez esetben – a gabona analógiájára – az olajos magvak és a növényolaj elkülönítésével) a 4. tábla mutatja be.

4. tábla

*A nyersanyagok vámbelföldi külkereskedelmi forgalma olajos maggal és növényolajjal együtt és ezek nélkül, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)*

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Nyersanyagok, összesen (SITC 2+4)	VBX	684	718	668	613	658	595	684	870
	VBM	638	691	761	626	700	670	744	935
	VBE	47	28	-92	-12	-42	-75	-60	-65
Olajos mag és növényi olaj (SITC 22+42+43)	VBX	206	258	219	191	179	139	203	270
	VBM	66	123	162	75	68	85	94	113
	VBE	141	135	57	116	111	54	109	157
Nyersanyagok, olajos mag és növényi olaj nélkül (SITC 2+4-(22+42+43))	VBX	478	460	449	413	479	456	481	600
	VBM	572	568	598	541	632	585	650	822
	VBE	-94	-107	-149	-127	-153	-129	-169	-222

A 4. tábla alapján megállapítható, hogy a nyersanyagimport növekedése nem rontotta lényeges mértékben a magyar külkereskedelmi mérleget. A nyersanyag-külkereskedelem importtöbblete az utóbbi 6-7 évben 50-100 millió dolláros nagyságrendű, ami az importtöbblet egészéhez képest elhanyagolható. Az olajos magvak és a növényolaj kiemelését az indokolta, hogy a hazai adottságok – a gabonához hasonlóan – lehetővé tennék, hogy ez az ágazat számottevően javítsa a külkereskedelmi mérleget. Ez azonban sajnos, nem tapasztalható.

A fentiek szerint a nyersanyag-külkereskedelem importtöbblete nem felelős a magyar külkereskedelmi mérleg növekvő hiányáért, az energiahordozó-import azonban igen. Itt is csak a vámbelföldi forgalommal foglalkozunk, a vámszabad területi forgalom elhanyagolható. Az ide tartozó adatokat (ismét az egyszámjegyes SITC-kategória alapján) az 5. tábla tartalmazza.

Az energiaszámla a kezdeti mintegy 1,5 milliárd dollárról néhány év alatt mintegy 3 milliárd dollárra nőtt. Ez olyan adottság, amelyen nem tudunk változtatni. Nehéz azonban tudomásul venni ennek egy folyományát. A 3. és 5. tábla összehasonlítása ugyanis azt mutatja, hogy a vizsgált időszak kezdetén a mezőgazdasági és élelmiszeripari export – különösen, ha a 4. táblában bemutatott olajosmag- és növényolaj-exporttöbbletet is figyelembe vesszük – még fedezte az energiaszámlát. Az időszak végére viszont az energia-

számla és a mezőgazdasági és élelmiszeripari exporttöbblet közötti különbség, ismét az olajos mag és növényolaj figyelembevételével, gyakorlatilag zérusról mintegy 1,5 milliárd dollár passzívumra váltott, és ezzel a külkereskedelmimérleg-probléma kritikus fontosságú elemévé vált.

5. tábla

Az energiahordozók vámbelföldi külkereskedelmi forgalma, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Szén (SITC 32)	VBX	24	27	18	15	19	13	7	10
	VBM	217	164	99	98	98	99	104	116
	VBE	-193	-137	-81	-83	-79	-86	-97	-106
Kőolaj (SITC 33)	VBX	390	351	303	275	378	485	512	625
	VBM	1 035	936	748	881	1 410	1 235	1 303	1 558
	VBE	-645	-585	-444	-606	-1 032	-750	-791	-933
Gáz (SITC 34)	VBX	31	34	9	14	28	16	21	39
	VBM	851	843	750	616	1 040	1 274	1 228	1 728
	VBE	-821	-809	-740	-602	-1 012	-1 258	-1 207	-1 689
Villamos energia (SITC 35)	VBX	84	95	104	103	73	77	23	23
	VBM	90	104	87	107	135	152	172	257
	VBE	-6	-9	17	-3	-62	-75	-149	-234
Energiahordozók, összesen (SITC 3)	VBX	530	507	435	407	498	591	563	697
	VBM	2 194	2 048	1 684	1 701	2 683	2 760	2 807	3 659
	VBE	-1 665	-1 541	-1 249	-1 294	-2 185	-2 169	-2 244	-2 962

Térjünk át a feldolgozott termékek forgalmára, az egyszámjegyes SITC 5-9 kategóriákra. Itt már nem elhanyagolható a vámszabad területi forgalom, azonban ennél még jelentősebb, nagyságrenddel nagyobb a vámbelföldi. Az összefoglaló adatokat a 6. tábla közli.

6. tábla

*A feldolgozott termékek vámszabad területi
és vámbelföldi külkereskedelmi forgalma összesen, 1996–2003*
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Feldolgozott termékek (SITC 5-9)	VSZX	385	391	609	813	905	1 665	2 081	1 897
	VSZM	529	686	1 180	1 627	1 690	1 788	1 789	2 425
	VSZE	-145	-295	-571	-814	-785	-123	292	-528
	VBX	6 015	6 396	6 914	6 869	7 264	7 790	8 480	10 341
	VBM	7 493	8 026	9 150	9 145	9 638	10 102	11 556	14 512
	VBE	-1 478	-1 630	-2 236	-2 276	-2 374	-2 312	-3 076	-4 171
	TX	6 400	6 787	7 523	7 682	8 169	9 455	10 561	12 238
	TM	8 022	8 712	10 330	10 772	11 328	11 890	13 345	16 997
	TE	-1 623	-1 925	-2 807	-3 090	-3 159	-2 435	-2 784	-4 699

A vámszabad területi exportban és egyenlegben kedvező tendencia figyelhető meg 1999 és 2002 között: az export meredeken nőtt, ezt az import ennél kisebb mértékű növekedése kísérte, és ennek folytán a feldolgozott termékek vámszabad területi egyenlege

alig három év alatt több mint 1 milliárd dollárral javult. Ez a tendencia azonban 2003-ban megfordult, minden bizonnyal annak következtében, hogy a kereskedelmi mérleg és a költségvetés hiánya egyaránt megnőtt. Emiatt 2003-ban a negatív egyenleg gyakorlatilag újra ugyanakkora lett, mint 1998-ban volt: félmilliárd dollár.

Ennek magyarázata egyszerű: a vámszabad területek feldolgozóipari termelésének egyik részét exportálják, másik részét viszont a belföldi piacon értékesítik. Mindkét rész jelentős mennyiségben igényel külföldi anyagot és félterméket, az első azonban nettó exporttöbbletet produkál, míg a második nettó importőr. A két rész arányát jelentősen befolyásolja a hazai gazdaságpolitika, például azzal, hogy a belföldi vásárlóerő megnövelése esetén megnő a második elem aránya.

A leírtak azonban semmiképpen sem értelmezhetők úgy, hogy a vámszabad területekre telepített és elsősorban a hazai piacra dolgozó kapacitás működtetése ne javítaná a magyar külkereskedelmi mérleget. Ez a kapacitás is alkalmaz magyar munkaerőt és használ fel más hazai teljesítményt. A vámszabad területek hazai piacra irányuló termelésének alternatívája a semmiféle hazai teljesítményt fel nem használó import. A vámszabad területek belföldi piacra dolgozó része is javítja tehát a külkereskedelmi mérleget az itt felhasznált hazai teljesítménynek megfelelő mértékben (ennek a tételnek a számszerűsítését azonban ezen írás keretei között nem kíséreltem meg). Ám ez a kedvező tény sem változtat azon, hogy a magyar gazdaságpolitika kialakítása során szükséges a külkereskedelmi mérleg alakulására gyakorolt hatások előzetes felmérése.

7. tábla

*A ruházat és lábbeli vámbelföldi külkereskedelmi forgalma a textilfonal és a készbőr figyelembevételével és ezekkel együtt, 1996-2003
(millió dollár, folyó áron)*

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ruházati cikkek (SITC 84)	VBX	1 099	1 075	1 175	1 136	1 032	1 057	1 014	1 035
	VBM	387	364	399	402	382	395	452	566
	VBE	713	711	775	734	650	662	562	469
Textilfonal (SITC 65)	VBX	288	275	305	311	326	337	383	466
	VBM	913	939	1 079	1 043	990	963	986	1 086
	VBE	-626	-665	-774	-732	-664	-626	-603	-620
Ruházati cikk és textilfonal (SITC 84+65)	VBX	1 387	1 350	1 480	1 447	1 358	1 394	1 397	1 501
	VBM	1 300	1 304	1 478	1 445	1 372	1 358	1 438	1 652
	VBE	87	47	1	2	-14	6	-41	-151
Lábbeli (SITC 85)	VBX	316	313	325	306	275	297	291	286
	VBM	179	188	179	164	159	176	198	264
	VBE	137	126	146	142	116	121	93	22
Készbőr (SITC 61)	VBX	51	52	61	64	58	57	78	100
	VBM	214	211	239	242	230	261	285	290
	VBE	-163	-159	-179	-177	-172	-204	-207	-190
Lábbeli és készbőr (SITC 85+61)	VBX	367	365	386	370	333	354	369	386
	VBM	393	399	418	406	389	437	483	554
	VBE	-26	-33	-33	-35	-56	-83	-114	-168
Ruházati cikk, textilfonal, lábbeli és készbőr együtt (SITC 84+65+85+61)	VBX	1 734	1 715	1 865	1 817	1 691	1 748	1 766	1 887
	VBM	1 693	1 703	1 896	1 851	1 761	1 795	1 921	2 206
	VBE	61	14	-32	-33	-70	-47	-155	-309

Térjünk át a vámbelföldi import alakulására. Itt az összesített negatív egyenleg az 1996. évi mintegy 1,5 milliárd dollárról 2003-ra 4 milliárd dollár fölé nőtt. Megvan tehát a mérleg kedvezőtlen alakulásának másik kritikus eleme: az energiaszámla és a mezőgazdasági és élelmiszeripari exporttöbblet közötti különbség 2 milliárdos növekedéséhez az egyéb feldolgozott termékek (gyakorlatilag vegyes iparcikkek) vámbelföldi importtöbbletének (ugyancsak) 2,5 milliárd dolláros növekedése járul. Figyelemre méltó, hogy a vámbelföldi egyenleg 1998 és 2001 között stagnált, 2002–2003-ban viszont nagymértékű egyenlegromlás következett be

Itt ennek a problémának csak két ágazati mélységű részletével, a ruházat és a lábbeli vámbelföldi külkereskedelmi forgalmával foglalkozom. Az ide tartozó adatokat, ismét kétszámjegyes SITC mélységben, a 7. tábla mutatja be.

A képet akkor tekinthetjük teljesnek, ha figyelembe vesszük a textilfonal és a készbőr forgalmát is. A ruházati cikkek és a lábbeli vámbelföldi forgalmának egyenlege (lásd a harmadik és a tizenkettedik sort) ugyanis pozitív, a textilfonal és a készbőr egyenlege viszont (lásd a hatodik és a tizenötödik sort) negatív. Emiatt, főként a vizsgált időszak végére, az összesített forgalom egyenlege is negatívvá válik. E mögött az húzódik meg, hogy fontos termelési vertikumok szűntek meg, ami rontotta a külkereskedelmi mérleg egyenlegét. Ez – a ruházati cikkek és a lábbeli exportjának csökkenésével együtt – nem elhanyagolható mértékű negatív egyenleggé (mintegy 300 millió dolláros importtöbblet) változtatta át a vizsgált időszak elejének kismértékű összesített pozitív egyenlegét.

8. tábla

Egyes kiemelt feldolgozott termékek vámbelföldi és vámszabad területi külkereskedelmi forgalmának egyenlege összesen, 1996–2003 (millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Gyógyszer (SITC 54)	VBE	-155	-109	-224	-280	-216	-219	-332	-463
Műtrágya (SITC 56)	VBE	-53	-41	-44	-36	-38	-70	-95	-91
Műanyag, feldolgozott (SITC 58)	VBE	-92	-104	-141	-158	-142	-154	-177	-262
Egyéb vegyi anyag (SITC 59)	VBE	-176	-179	-218	-224	-218	-208	-253	-313
Nem fém ásványok (SITC 66)	VBE	-18	-15	-66	-90	-110	-134	-199	-270
Vas és acél (SITC 67)	VBE	-73	-196	-277	-254	-295	-313	-329	-438
	VSZE	-22	2	-34	-35	-44	-45	-51	-67
Színesfém (SITC 68)	VBE	-130	-150	-117	-109	-175	-163	-159	-212
	VSZE	-57	-45	-54	-49	-68	-78	-90	-120
Fémtermék (SITC 69)	VBE	-68	-60	-117	-130	-185	-185	-292	-403
	VSZE	-23	-89	-143	-198	-235	-219	-274	-362
Műszerek (SITC 87)	VBE	-128	-124	-169	-153	-160	-128	-126	-158
	VSZE	-15	-39	-57	-120	-150	-89	-9	-27
Fényképezési cikkek (SITC 88)	VBE	-42	-53	-60	-60	-55	-60	-66	-74
Különféle termékek (SITC 89)	VBE	-237	-239	-411	-437	-402	-383	-564	-582
	VSZE	-62	-145	-329	-486	-368	19	428	-248

Közismert, hogy a ruházati és a cipőipar áttelepülése a világ legalacsonyabb bérszintű országaiba a világ egészére kiterjedő irányzat, és ennek nálunk is érvényesülnie kell. Úgy vélem azonban, hogy a külkereskedelmi mérleg krónikus hiánya esetén aligha engedhető meg ennek a tendenciának a korlátlan érvényesülése. Felvethető tehát a kérdés, hogy a könnyűipari kapacitások ilyen mértékű felszámolása nem volt-e elszigetelt, és hogy nincs-e szükség a bemutatott irányzat megfelelő, piaci jellegű eszközökkel való fékezésére. Emellett szólnak a leszakadó területek foglalkoztatási problémái is, ahol a képzetlen munkaerő foglalkoztatásának kiterjesztése alapvető cél.

Ennek a résznek a befejezéseként sorolom fel, további elemzés nélkül, azokat a kétszámjegyes SITC termékcsoportokat, ahol a vámbelföldi és egyes esetekben a vám-szabad területi külkereskedelmi forgalom egyenlege különösen gyorsan romlik. Ezeket az adatokat a 8. tábla tartalmazza.

Részletes ágazati elemzésre itt nem lehet vállalkozni, talán a fémtermékek, vagyis zömmel a fémtömegcikk kivételével. Ezek több szempontból közel állnak a gépekhez, és ezért ez esetben nehezen lehet érvelni a nagy magyar importtöbblet elfogadása mellett akkor, ha a gépipar több ágazatában – amint ezt azonnal látni fogjuk – komoly exporttöbblet jött létre. A többi adat viszont azt mutatja, hogy a nagymértékű és növekvő importtöbblet nagyszámú és egymástól teljesen különböző ágazatban alakult ki. A mai világgazdasági körülmények között elképzelhetetlen, hogy bármely, de különösképpen egy kis ország egyszerre több egymástól ennyire különböző ágazatban indítson és hajtson végre olyan fejlesztést, amely megszünteti az ágazat importtöbbletét. Ez autarkias fejlesztést jelentene, amely mellett érvelni lehetetlen. Ezért meg kell találni azt az ágazatot, ahova összpontosítani lehet a külkereskedelmi mérleg kedvezőbb alakulását, és ezzel azt a fejlesztést, mely lehetővé teszi a növekedés meggyorsítását.

A MEGOLDÁS KULCSA: A GÉPIPAR

Azt, hogy a megoldás kulcsa a gépipar, a 9. tábla adatai alapján lehet igazolni.

9. tábla

A gépek és gépi berendezések vámszabad területi, vámbelföldi és teljes külkereskedelmi forgalma és aránya összesen, 1996–2003

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Millió dollár, folyó áron									
Teljes forgalom	VSZX	2 845	5 034	8 272	10 752	12 570	13 389	15 847	19 841
Gépek és gépi berendezések	VSZX	2 455	4 632	7 653	9 932	11 658	11 713	13 758	17 932
Százalék									
a)	VSZX	86,3	86,7	92,5	92,4	92,7	87,5	86,8	90,4
Millió dollár, folyó áron									
Teljes forgalom	VSZM	2 527	4 202	6 471	8 561	10 058	10 207	10 472	13 979
Gépek és gépi berendezések	VSZM	1 974	3 500	5 275	6 921	8 354	8 398	8 667	11 540
Százalék									
a)	VSZM	78,1	83,3	81,5	80,8	83,1	82,3	82,8	82,6

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

<i>(Folytatás.)</i>									
Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Millió dollár, folyó áron									
Teljes forgalom	VSZE	318	832	1 802	2 191	2 522	3 182	5 375	5 862
Gépek és gépi berendezések	VSZE	481	1 132	2 378	3 011	3 304	3 315	5 091	6 392
b)	VSZE	-163	-300	-576	-820	-782	-133	284	-530
Teljes forgalom	VBX	12 859	14 066	14 733	14 260	15 522	17 109	18 489	22 638
Gépek és gépi berendezések	VBX	3 245	3 977	4 294	4 377	5 152	5 845	6 426	7 946
Százalék									
a)	VBX	25,2	28,3	29,1	30,7	33,2	34,2	34,8	35,1
Millió dollár, folyó áron									
Teljes forgalom	VBM	15 617	17 022	19 236	19 448	22 022	23 474	27 140	33 548
Gépek és gépi berendezések	VBM	4 492	5 379	6 688	7 131	8 127	8 971	10 904	12 988
Százalék									
a)	VBM	28,8	31,6	34,8	36,7	36,9	38,2	40,2	38,7
Millió dollár, folyó áron									
Teljes forgalom	VBE	-2 758	-2 966	-4 503	-5 187	-6 500	-6 365	-8 651	-10 910
Gépek és gépi berendezések	VBE	-1 246	-1 402	-2 394	-2 754	-2 975	-3 126	-4 478	-5 042
c)	VBE	-1 512	-1 240	-2 109	-2 433	-3 525	-3 238	-4 173	-5 868
Teljes forgalom	TX	15 704	19 100	23 005	25 012	28 092	30 498	34 336	42 479
Gépek és gépi berendezések	TX	5 700	8 609	11 947	14 309	16 810	17 558	20 184	25 878
Százalék									
a)	TX	36,3	45,1	51,9	57,2	59,8	57,6	58,8	60,9
Millió dollár, folyó áron									
Teljes forgalom	TM	18 144	22 324	25 707	28 009	32 080	33 681	37 612	47 527
Gépek és gépi berendezések	TM	6 466	8 879	11 963	14 052	16 481	17 369	19 571	24 528
Százalék									
a)	TM	35,6	39,8	46,5	50,2	51,4	51,6	52,0	51,6
Millió dollár, folyó áron									
Teljes forgalom	TE	-2 440	-2 134	-2 701	-2 997	-3 988	-3 183	-3 276	-5 048
Gépek és gépi berendezések	TE	-765	-270	-16	257	329	189	613	1 350
d)	TE	-1 675	-1864	-2 681	-3 254	-4 317	-3 372	-3 889	-6 398

Megjegyzés. a): A gépek és gépi berendezések a teljes forgalom százalékában; *b):* A teljes vámszabad forgalom egyenlege a gépek és gépi berendezések vámszabad forgalmának egyenlege nélkül, millió dollár, folyó áron; *c):* A teljes vámbelföldi forgalom egyenlege a gépek és gépi berendezések vámbelföldi forgalmának egyenlege nélkül, millió dollár, folyó áron; *d):* A teljes forgalom egyenlege a gépek és gépi berendezések teljes forgalmának egyenlege nélkül, millió dollár, folyó áron.

A 9. tábla először a vámszabad területek forgalmával foglalkozik. E forgalom zöme a gépiparra jut. A gépek exportja (lásd a harmadik sort) a vámszabad területi forgalom 90 százaléka körül ingadozik, importja pedig (lásd a hatodik sort) valamivel 80 százalék fölötti. Ami az abszolút értékeket illeti, 2003-ra a gépipar teljes vámszabad területi exportja közel 18, importja mintegy 11,5 milliárd, egyenlege pedig közel 6,5 milliárd dollárra

nőtt. Feltűnően gyors a vámszabad területi forgalom növekedésének az üteme is: hét év alatt

- az export a kiinduló érték 730,4 százalékára,
- az import a kiinduló érték 584,6 százalékára,
- a pozitív egyenleg pedig a kiinduló érték 1328,9 százalékára

növekedett. Ez még az alacsony kiinduló értékek mellett is tiszteletreméltó eredmény, mert a forgalomnak a vámszabad területekre való áttétele több év alatt zajlott le.

Az itt bemutatott adatok azt mutatják, hogy gyakorlatilag a gépipar vámszabad területi exportja tartotta elviselhető keretek között a magyar külkereskedelmi mérleg hiányát, és tartotta fenn a magyar gazdaság működőképességét. Bármennyire is pozitívum ez az eredmény, szólni kell az ezzel kapcsolatos problémákról is. Ezek lényege, hogy a magyar gazdaság egyetlen szálon, a gépipar vámszabad területi exportjának magyar körülmények közt rendkívül nagy exporttöbbletén függ. Ha ez az exporttöbblet csökken, vagy akár csak nem növekszik tovább az eddigihez hasonló mértékben, a magyar gazdaság működésképtelenné válhat. Kockázatos az ilyen mértékű függés egyetlen, méghozzá nem is különösképpen széles gazdasági szektortól.

További problémákat vet fel a gépek vámbelföldi forgalmának elemzése. A gépek vámbelföldi exportja és importja jelenleg a teljes vámbelföldi forgalom egyharmada körül mozog, emellett ez az arány növekvő irányzatú. A gépek vámbelföldi importtöbblete a vizsgált hét év alatt 1,5 milliárd dollárról 6 milliárd dollárra nőtt, vagyis megnégyszereződött. Ez azt jelenti, hogy a gépek kiemelkedően nagy vámszabad területi exporttöbblete döntő részben a gépek ugyancsak kiemelkedően nagy vámbelföldi importtöbbletét finanszírozza.

Ezen a téren azonban kedvező változás következett be a vizsgált időszakban. A gépek összesített importtöbblete (lásd a táblázat utolsó előtti sorát) 1996-ban 765 millió dollár volt, 2003-ra viszont már az összesített exporttöbblet 1350 millió dollár lett, ami a vizsgált hét év alatt 2 milliárd dolláros javulás. Ez a 2 milliárd dolláros javulás adhatja a probléma távlati megoldásának kulcsát, és ezért a táblázatnak ez a sora talán az egész publikáció leglényegesebb eleme. Ha a gépipar külkereskedelmi forgalmának egyenlege – a teljes egyenleg, tehát a vámbelföldi és vámszabad területi forgalom egyenlege összesen – hét év alatt 2 milliárd dollárral javulhat, akkor ugyanilyen ütemben, vagy – megfelelő gazdaságpolitikai intézkedések esetén – ennél is nagyobb ütemben javulhat a jövőben. Ez számszerűen bizonyítja, hogy a teljes magyar gépipar exportteljesítményének növekedése elfogadható mértékűre csökkentheti, vagy távlatilag akár megszüntetheti a magyar külkereskedelmi mérleg hiányát, és ezzel lehető teheti a magyar gazdasági fejlődés ütemének meggyorsítását.

Ez az a pont, ahol vissza kell térnünk az elméleti elemzéshez. A Valutaalap általánosan alkalmazott gazdasági elemzése szerint az ikerdeficit (a költségvetés és a nemzetközi fizetési mérleg együtt járó hiánya) a gazdasági növekedés fenntartásának és főként meggyorsításának legfontosabb akadálya, és a nemzetközi fizetési problémák legfontosabb oka. Az ikerdeficiten belül mind a Valutaalap, mind pedig – a Valutaalap gyakorlatát követve – a legtöbb ilyen problémával küzdő ország, és így hazánk gazdasági vezetése is hajlamos arra, hogy a költségvetés hiányának tulajdonítson elsőbbséget, és itt keresse a probléma megoldását. Ezzel ellentétben, mind ebben a cikkben, mind másutt, azt a nézetet képviselem, hogy a magyar probléma lényege az ikerdeficit másik ága, a fizetési és az ezt elsősorban

meghatározó külkereskedelmi mérleg hiánya. Úgy vélem tehát, hogy a magyar gazdasági fejlődés stabilizálásának és meggyorsításának kulcsa a külkereskedelmi deficit csökkentése, ennek fő eszköze pedig a most leírtak és számszerűen is bizonyítottak értelmében a teljes gépipari exporttöbblet növelése. Ez tekinthető e tanulmány legfontosabb következtetésének.

Itt egyetlen, de fontos kiegészítés látszik szükségesnek. A költségvetési hiánynak a maastrichti kritériumok szerinti szintre való csökkentése előfeltétele az eurózónához való csatlakozásunknak, ami nemzetközi pénzügyeink szempontjából nagyon előnyös, mert gyakorlatilag megszünteti az árfolyamkockázatot. Bármennyire igaz legyen is ez, e megfontolás sem változtat azon, hogy az alapvető strukturális probléma mégis a külkereskedelmi és a folyó fizetési mérleg állandósult hiánya.

Ez az általános következtetés azonban megkívánja az ágazati mélységű részletezést is, ezért a tanulmány számanyagát még két viszonylag terjedelmes táblázattal egészítem ki. Közülük az első a 10. tábla, amely a vámszabad területek gépipari forgalmának kétszámjegyes SITC bontását közli.

10. tábla

*A gépek és gépi berendezések vámszabad területi külkereskedelmi forgalma
ágazati részletezésben, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)*

Megnevezés (gépek)	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Energiafejlesztő gép (SITC 71)	VSZX	944	1 351	2 577	2 681	2 586	2 853	3 145	4 141
	VSZM	460	875	1 363	1 335	1 133	1 172	1 281	1 698
	VSZE	484	477	1 214	1 346	1 453	1 681	1 864	2 443
Speciális szakipari gép (SITC 72)	VSZX	24	28	35	39	75	102	131	147
	VSZM	58	57	88	195	258	247	178	342
	VSZE	-35	-29	-52	-156	-183	-145	-47	-195
Fémmegmunkáló gép (SITC 73)	VSZX	7	6	19	10	11	15	26	19
	VSZM	108	48	131	113	105	104	155	175
	VSZE	-101	-42	-112	-103	-94	-89	-129	-156
Általános rendeltetésű gép (SITC 74)	VSZX	41	88	123	117	174	264	318	559
	VSZM	199	335	529	650	572	628	792	1 069
	VSZE	-158	-247	-407	-533	-398	-364	-474	-510
Irodagépek (SITC 75)	VSZX	516	1 528	2 316	3 279	3 823	2 453	2 343	2 778
	VSZM	249	691	934	1 382	1 724	1 443	1 325	1 215
	VSZE	267	837	1 382	1 897	2 099	1 010	1 018	1 563
Híradás-technikai gép (SITC 76)	VSZX	242	900	1 316	1 509	2 374	3 151	4 691	6 597
	VSZM	134	531	733	750	864	887	1 218	2 006
	VSZE	108	369	583	759	1 510	2 264	3 473	4 591
Villamos gép (SITC 77)	VSZX	394	627	756	886	1 170	1 350	1 384	1 861
	VSZM	544	881	1 197	1 725	3 012	3 371	3 127	4 420
	VSZE	-150	-254	-442	-839	-1 842	-2 021	-1 743	-2 559
Közúti jármű (SITC 78)	VSZX	288	104	510	1 413	1 446	1 524	1 720	1 830
	VSZM	222	82	299	771	685	547	591	614
	VSZE	66	22	211	642	761	977	1 129	1 216
Egyéb szállítóeszköz (SITC 79)	VSZX	1	1	1	0	0	0	0	-
	VSZM	0	0	1	0	0	0	0	0
	VSZE	0	0	1	0	0	0	0	0
Gépek és gépi berendezések összesen (SITC 7)	VSZX	2 455	4 632	7 653	9 932	11 658	11 713	13 758	17 932
	VSZM	1 974	3 500	5 275	6 921	8 354	8 398	8 667	11 540
	VSZE	481	1 132	2 378	3 011	3 304	3 315	5 091	6 392

A 10. tábla adatai szerint a vámszabad területi exporttöbbletet lényegében négy ágazat, az energiafejlesztő berendezések gyártása, az irodagépgyártás, a híradástechnikai cikkek gyártása és a közúti jármű-gyártás adja, igazán nagy hiány pedig csak egyetlen ágazatban, a villamosipari gépek gyártásában tapasztalható. Ez a gépipari exporttöbblet nagyfokú koncentrációjára utal, ennek minden hátrányával és veszélyével.

	71. Energia- fejlesztő gépek	75. Irodagépek	76. Híradás- technika	78. Közúti járművek
A 2003. évi vámszabad területi export (millió dollár)	4 141	2 778	6 579	1 830
A 2003. évi vámszabad területi exporttöbblet (millió dollár)	2 443	1 563	4 591	1 216
A vámszabad területi exporttöbblet 7 év alatti növekedése (1996 = 100)	504,8	585,4	4 250,9	1 842,4
A 2003. évi vámszabad területi exporttöbblet a teljes vámszabad területi export százalékában	59,0	56,3	69,6	66,4

A vámszabad területi forgalom pozitív egyenlege, vagyis az exporttöbbletet elérő négy ágazat viszonylagos súlya nem felelt meg teljesen az általános elképzeléseknek, mert a sajtóban nagyobb súlyt kap az irodagépek, a híradástechnika és a közúti járművek vámszabad területi exportja, mint az energiafejlesztő gépeké. A fejlődési dinamika valamennyi ágazatban roppant gyors, még ha a híradástechnikai berendezések és a közúti járművek esetében a konkrét értékek az első évek alacsony számai miatt irreálisak is lehetnek.

A legpozitívabbak azonban a tábla utolsó sorának adatai. Az egyenleg (vagyis a belföldi teljesítmény) két ágazatban megközelíti a 60 százalékot, két esetben pedig eléri a kétharmadot. A vámszabad területi exporttöbbletnek ez a százalékos aránya még pozitívabbá teszi a vámszabad területre települt, és ezekbe az ágazatokba tartozó külföldi vállalatokról alkotott képet, rámutatva ezen ágazatok exportorientáltságának mértékére.

Befejezésül – a teljesség kedvéért – a vámbelföldi területek gépipari forgalmának kétszámjegyes SITC bontását közöljük a 11. táblában.

A 11. tábla adatai szerint valamennyi ágazatban importtöbblet van, mi több, valamennyi ágazat importtöbblete növekvő, még ha ennek a növekedésnek az üteme el is marad a vámszabad területi export növekedési ütemétől. Ez a negatívnak tűnő kép – a korábban már leírtakkal együtt – mégis lehetővé teszi egy optimista kicsengésű kérdés feltételét. Ha a vámszabad területeken lehetőség van mind az export, mind pedig az ehhez tartozó belföldi teljesítmény gyors növelésére, akkor miért ne lenne lehetőség erre a vámbelföldi területeken, vagyis a magyar gépipar egészében is?

A magyar gépiparnak nagyok a történelmi hagyományai. Már a kiegyezés után megindult magyar gazdasági fejlődést is az jellemezte, hogy a gépipar vált a magyar ipar vezető ágazatává. Ezt az indította el, hogy a magyar vasutak technikai bázisa a belföldi kohászat és gépipar volt. Ehhez csatlakozott a XIX. század végén létrejött magyar gépipari üzemek további hosszú sora. Bármilyen legyen a véleményünk a szocialista iparosításról, nem vitatható, hogy ennek központjában is a gépipari fejlesztés állt. Már ez is reálisá teszi azt az elképzelést, amit a jelen tanulmányban közölt adatok is megerősítenek, hogy az exportorientált gépipari fejlesztés az az út, amelyen haladva eljuthatunk a külkereske-

delmi mérleg kisebb hiányához, sőt kiegyensúlyozottságához. Az ezt lehetővé tevő konkrét stratégia természetesen megkívánja a részleteket ismerő gépipari szakértőkkel való szoros együttműködést.

11. tábla

*A gépek és gépi berendezések vámbelföldi
külkereskedelmi forgalma ágazati részletezésben, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)*

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Energiafejlesztő gép (SITC 71)	VBX	143	164	224	223	233	411	603	657
	VBM	134	230	299	371	674	699	724	940
	VBE	9	-67	-75	-148	-441	-288	-121	-283
Speciális szakipari gép (SITC 72)	VBX	243	288	321	298	343	370	431	523
	VBM	511	584	750	669	591	697	868	1 096
	VBE	-269	-295	-428	-370	-248	-327	-437	-573
Fémmegmunkáló gép (SITC 73)	VBX	55	44	48	46	46	52	55	74
	VBM	93	109	134	143	151	168	226	259
	VBE	-38	-66	-87	-97	-105	-116	-171	-185
Általános rendeltetésű gép (SITC 74)	VBX	369	385	464	484	543	622	726	939
	VBM	734	783	965	1 083	1 132	1 218	1 292	1 833
	VBE	-364	-397	-502	-599	-589	-596	-566	-894
Irodagépek (SITC 75)	VBX	40	162	113	51	64	89	111	154
	VBM	355	590	559	487	522	556	801	813
	VBE	-315	-429	-446	-436	-458	-467	-690	-659
Híradás-technikai gép (SITC 76)	VBX	273	327	414	476	624	688	661	693
	VBM	593	614	835	964	1 206	1 109	1 126	1 292
	VBE	-320	-288	-420	-488	-582	-421	-465	-599
Villamos gép (SITC 77)	VBX	1 464	1 565	1 734	1 871	2 168	2 277	2 461	3 057
	VBM	1 208	1 338	1 603	1 732	2 090	2 519	3 242	3 283
	VBE	256	227	130	139	78	-242	-781	-226
Közúti jármű (SITC 78)	VBX	587	985	902	839	1 014	1 190	1 261	1 675
	VBM	791	1 064	1 494	1 638	1 677	1 913	2 453	3 294
	VBE	-203	-79	-592	-799	-663	-723	-1 192	-1 619
Egyéb szállítóeszköz (SITC 79)	VBX	71	57	74	89	117	146	117	173
	VBM	72	66	50	45	82	91	173	178
	VBE	-1	-9	24	45	35	55	-56	-5
Gépek és gépi berendezések összesen (SITC 7)	VBX	3 245	3 977	4 294	4 377	5 152	5 845	6 426	7 946
	VBM	4 492	5 379	6 688	7 131	8 127	8 971	10 904	12 988
	VBE	-1 246	-1 402	-2 394	-2 754	-2 975	-3 126	-4 478	-5 042

Az ebben a cikkben kifejtett nézetnek és megoldásnak legfőbb hátránya, hogy semmit sem tesz a magyar gazdaság duális jellegének megoldása érdekében, sőt erősíti ezt a jellegét. Az itt előadottak szerint növelni kell a gépipari exportot, és ezen belül az eddig nagyrészt a vámszabad területekre települt külföldi vállalatok exportját is. Ez tovább fokozza a gépiparnak az exporton belüli, már elve túlságosan nagy súlyát. Ezen felül – a magyar tulajdonban lévő vállalatok viszonylagos gyengesége miatt – feltehetőleg továbbra is a külföldi többségi tulajdonban levő vállalatok exportja fog nagyobb ütemben nőni, ami ugyancsak fokozza a gazdaság duális jellegét. Ezen a jelen körülmények között nem lehet változtatni.

A fenti hátrányok ellenére is, ennek az elképzelésnek a megvalósulása csökkenti a most leírt problémákból adódó veszélyeket. A gépipari exportnak és mindkét fentebb elemzett ágának a növekedése a magyar külkereskedelmi mérleg krónikus hiányának csökkentése irányában hat, ami – történjék bármilyen módon – növeli a magyar gazdaság erejét és csökkenti függő helyzetét. Az, hogy ebben a megjavult helyzetben hogyan lehet az exportot többoldalúvá tenni és megnövelni a belföldi tulajdonban lévő vállalatok exportképességét – a nem gépipariakét is, – és ezzel csökkenteni az ebben a körben kialakult deficitet, már egy másik probléma, amely itt nem tárgyalható. Az azonban, hogy a gépipari export növelése és a krónikus deficit csökkentése előmozdítja az ilyen irányú fejlődést, nem vitatható.

IRODALOM

- ARTNER, A. [1998]: Importált siker? Írország útja az Európai Unióban. *Társadalmi Szemle*. LIII. évf. 6. sz. 57–66. old.
- ARTNER, A. [2000]: *A perifériáról a centrumba? Írország gazdasági fejlődése az elmúlt évtizedekben*. Aula. Budapest. 171. old.
- DORNBUSCH, R. [1988]: Balance of payments issues. In: *Dornbusch, R. – Leslie, F. – Helmers, C. H. (szerk.) The Open Economy*. Oxford University Press. 44. old.
- FARKAS, P. [1999]: A gazdaságfejlesztő állam Írországban. *Közgazdasági Szemle*. XLVI. évf. 5. sz. 470–482. old.
- FARKAS P. [2001]: A vállalkozásösztönzés intézményrendszere Írországban. *Külgazdaság*. XLV. évf. 1. sz. 44–57. old.
- KSH [2003]: *Magyarország Nemzeti Számlái 2000–2001*. Budapest. 11. old.
- KSH [2004]: *Magyarország Nemzeti Számlái 2000–2002*. Budapest. 11. old.

SUMMARY

The system of Hungarian foreign trade statistics allowed in the eight years of 1996-2003 the separate analysis of the trade of customs-free and customs areas. The former include the greatest or even determinant part of the trade of foreign-owned enterprises. The results of the analysis confirm that the Hungarian economy has a definite dual character. The negative trade balance of the customs area attained nearly 11 billion euros in 2003, while the positive trade balance of the customs-free area was ca. 6 billion euros in the same year. The positive trade balance of machinery in the customs-free areas was even greater in this year, it attained ca. 6.5 billion euros. As a result, the negative balance of the Hungarian foreign trade could only be kept within acceptable limits and be financed by the positive balance of trade of the customs-free areas and particularly of the machine industry located in these areas. The potentials and the traditions of the Hungarian economy seem to make further growth of the export surplus of the total Hungarian machine industry (a surplus found until now in both the customs-free and customs areas) possible, and the realization of this concept seems to be the veritable key of further Hungarian economic growth and progress.

GONDOLATOK AZ EUROSTAT IDŐMÉRLEG-VIZSGÁLATAIRÓL SZÓLÓ JELENTÉSRŐL*

FALUSSY BÉLA

„Hogyan töltik idejüket az európai emberek? Férfiak és nők mindennapi élete (1998–2000)” címen, az Eurostat gondozásában 2004-ben, angol nyelven megjelent zsebkönyv formátumú, valamint az interneten is megtalálható kiadvány (*Niemei* [2004]) első ízben ad részletes tájékoztatást az Eurostat által harmonizált nemzeti időmérleg-vizsgálatok legfontosabbnak tartott, tíz ország időfelhasználását összehasonlító eredményeiről.

A kötetben összehasonlított tíz, éves¹ felvétellel rendelkező ország közül Magyarország, Szlovénia és Észtország képviseli a volt szocialista országokat, Belgium, Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság, Finnország, Svédország, Norvégia pedig a hagyományos piacgazdaság országait. Annak ellenére, hogy Románia (2000. augusztus – szeptember) és Portugália (1999 október – november) csak kéthavi felvétellel rendelkezik, fontos lett volna – megjegyzés kíséretében – e két ország adatainak közlése is, mivel eltérő mértékben ugyan, de Európa elmaradottabb, szegényebb, agrárjellegű országait képviselik.

E publikáció széles körű érdeklődésre tarthat számot, az írott és elektronikus médiumok számos témához meríthetnek belőle színes háttérinformációt. Ennél is lényegesebb azonban, hogy olyan összehasonlító adatokat közöl, amelyek továbbgondolása fontos adalék lehet több uniós politika fejlesztéséhez (foglalkoztatottság életvitelre gyakorolt hatásai, munkaerő-áramlás, szociális helyzet, gazdasági egyenlőtlenségek, társadalmi feszültségek kezelése). Ezért gondoltuk, hogy a dokumentum nyilvánvaló haszna és erényei mellett fel kell hívni a figyelmet azokra a hiányosságokra és problémás megoldásokra, amelyek korlátozhatják az óriási közös értéket képviselő adatok megfelelő értékelését, értelmezését.

A dolgozat tehát azokból a kritikai észrevételekből indul ki, amelyek az adatfeldolgozásból következő szemléletet érintik, amely szorosan kapcsolódik az alkalmazott tevékenységosztályozási rendszerhez, egyes tevékenységek besorolásához, az adatokat bemutató és szemléltető apparátushoz: adattípusokhoz, táblákhoz, ábrákhoz. Ezt követően néhány olyan következtetést, megállapítást fogalmazunk meg, amelyek a rendelkezésre bocsátott adatok alapján, azok korlátjai között is felhívják a figyelmet a magyarországi népesség (és az összehasonlításban szereplő másik két volt szocialista ország népességének) egyes időfelhasználási sajátosságaira. Ugyanezen adatok lehetővé teszik az időfelhasználás nagy szerkezeti egységei, tevékenységkörei között fennálló törvényszerű kapcsolatok kimutatását is. Végezetül felvázolunk egy olyan elemzési stratégiát, amely révén – legalább részben – láthatóvá válnak az időfelhasználás szerkezetében fellelt különbségek társadalmi-gazdasági összefüggései. A részletes kritikai ismertetésből kiinduló dolgozat így önálló tanulmánnyá épül.

TÁRGYSZÓ: Időmérleg-vizsgálat. Eurostat.

* Készült a T 033042 sz. OTKA kutatási program keretében.

¹ Az időmérleg-felvételek mintája egyaránt reprezentál valamely népességet és egy – a felvétel kezdő és záró dátuma által határolt – időszakot. Az éves felvételek az év 12 hónapját és a hét napjait azonos számú naplóval képviselik, így az évi átlagos nap időmérleg-adatai mentesek a szezonális hatásoktól.

A zárójelentés elemzési, prezentációs módszere olyan sémát követ, amely tevékenységkörönként azok szerkezetét, a teljes idővolumenen belül a résztvétevényiségek időráfordításainak megoszlását mutatja be táblákban és ábrákon az országok betűrendes sorrendje szerint. Ezt követően az egyes konkrét tevékenységeket állítja középpontba, a tevékenységcsoport főbb tevékenységeinek napi átlagos időráfordítását (esetenként végzésük gyakoriságát, a végzők időráfordítását) közli, ahol az országok sorrendjét a nők csökkenő időráfordítása határozza meg. A rövid szöveges magyarázatok többnyire a nemek közötti különbségekre, egyes szélső – vagy a sok hasonlótól kirívóan különböző – értéket képviselő országokra hívják fel a figyelmet.

A SZERKEZET ÉS A SZEMLELET BÍRÁLATA

A zárótanulmány szerkezetének hiányossága, hogy nem tartalmazza a teljes tevékenységlista áttekintő tábláit (a 20-74 éves, valamint a foglalkoztatott férfiakra és nőkre, A-B-C adattípusokra), amit nem pótol az időfelhasználás általános szerkezetére, azaz a hat (1. Keresőmunka, tanulás; 2. Háztartásellátás; 3. Közlekedés; 4. Alvás; 5. Étkezés, egyéb fiziológia; 6. Szabad idő) tevékenység-főcsoportra vonatkozó négy bevezető tábla. Az egyes témakörök táblái sem biztosítják, hogy legalább a 20-74 éves népességre (nőkre és férfiakra) és valamennyi tevékenységre vonatkozóan egy egységesen végigkövethető, azonos típusú adatsor álljon rendelkezésre.

Az időfelhasználás adatainak értelmezéséhez (az országok között egyes tevékenységekben, vagy tevékenységszerkezetekben fennálló különbségek háttereként) csupán egy ízben, a keresőmunka kapcsán használtak „külső” adatokat, a munkaügyi statisztikából átvett három kulcsindikátort: a foglalkoztatott 15-64 évesek, a részmunkaidőben foglalkoztatottak arányát, valamint a munkanélküliségi rátát. Ki lehetett volna egészíteni e mutatók körét is a nettó munkabérek, a munkaidő-szabályozás (heti munkaidő, éves szabadság), a nyugdíjkorhatár adataival, az aktív korú rokkantak arányával, amelyek a népesség időbeosztására döntő befolyással vannak. Más területen, például az intézményes tanulás kapcsán fontos lett volna a nappali képzésben részt vevők megfelelő korú népességen (például 6-25 éven) belüli arányának közlése, továbbá a gyermekgondozás kapcsán a vizsgált korosztályokhoz tartozó (0-6, 0-9, 7-17, 0-17 éves) gyermekek népességen belüli aránya. A háztartási munka mellett az időráfordítás különbségeit részben magyarázó időmegtakarító gépek (például mosogatógép, automata mosógép), a közlekedés mellett pedig a személygépkocsik 100 háztartásra jutó száma, az eltérő kulturális aktivitás magyarázataként esetleg a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya adhatott volna az időráfordítási különbségek értelmezéséhez lényeges háttér-információt.

Végül alapvető szemléleti probléma, hogy az Eurostat által összeállított jelentés (tevékenységosztályozási rendszer és elemzés) egyoldalúan a jóléti országok szemszögéből készült, sok tekintetben elfedi (illetve nem láttatja) azokat a különbségeket, amelyek az összehasonlított országok utóbbi évtizedekben eltérő fejlődéséből, kulturális és anyagi viszonyaiból, korlátjaiból és lehetőségeiből, életstratégiáiból következnek. Másként fogalmazva: megfelelő értékelési koncepció, értelmezési keret, viszonyítási pontok hiányában az időbe-

osztás minden különbsége esetlegesnek tűnik, mindig csak az egyes tevékenységeket látjuk, így a következtetések legfeljebb abban nyilvánulhatnak meg, hogy igen sokszínűek a népek szokásai: egyik tevékenységben X, a másikban Y ország teljesít sokat vagy keveset, van ahol a nők, van ahol a férfiak állnak az élen. Mindez igaz is lehetne, ha csupán a hasonló fejlettségű – fejlett – országok időfelhasználását vetnénk össze. A vizsgálatban részt vevő országok köre azonban ennél jóval tágabb. Így homályban marad, hogy mi az ilyen típusú vizsgálatok végső haszna, miért fontos a társadalmak jövője szempontjából tudni azt, hogy adott körülmények között milyen mértékben lehet aktív, produktív időbeosztással élni, mire jut több, mire kevesebb idő, mely tényezők befolyásolják alapvetően az időfelhasználásban megmutatkozó életminőséget.

*Észrevételek az alkalmazott tevékenységosztályozási rendszerről
és egyes tevékenységek besorolásáról*

A nemzetközi összehasonlításhoz az országoktól (2003. április 16-ra) bekért részletes tevékenységlista, osztályozási rendszer 58 alapkategóriát, 8 főcsoportot tartalmaz. Az ennek alapján készült jelentés összevonások révén már csak 40 alaptevékenységet különböztet meg, azokat 6 főcsoportba sorolva. Az összevonások következtében néhány fontos indikátor eltűnt, valamely kategóriába beolvadt, más tevékenységek viszont nem a jellegüknek megfelelő funkcionális főcsoportba kerültek.

Az alkalmazott tevékenységosztályozási rendszer ezért több ponton is vitatható. Alapvető probléma azonban, hogy a kelet-közép európai viszonyok közelebbi ismeretének hiányában a jelentés készítői nem vették figyelembe az ott élő népesség életvitelének, életkörülményeinek több meghatározó sajátosságát. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy a nyugat-európai átlaghoz képest igen alacsony reálbérek és nyugdíjak a népesség jelentős hányada számára mindig is szükségessé tették a jövedelmek főként természetbeni kiegészítését, ezáltal kiadások megtakarítását. A magyar népességnek még ma is közel kétötöde érintett valamilyen módon, eltérő intenzitással a mezőgazdasági termelésben, azaz végez növénytermesztési (főként zöldség, gyümölcs) és/vagy állattenyésztői (többnyire baromfi és sertéstartási) munkát, amelynek nagy része a saját és a hozzátartozói háztartások étkezési kiadásait csökkenti, csekély hányada kerül csak piaci értékesítésre. Húsz évvel korábban, az 1981–1982. évi rétegződés- és életmódfelvétel idején még a népesség 64 százaléka élt mezőgazdasági kistermeléssel is foglalkozó háztartásban, 43 százalék haszonállatot is tartott.

A publikált osztályozási rendszerben a valóságos viszonyokat, az országok közötti lényeges különbségeket fedi tehát el, hogy az adatközlésében, a háztartási munkák tevékenységcsoportján belül a kertészkedés („Gardening”) kategória mögött búvik meg az önellátó növénytermesztés, együtt a hobbi- és pihenőkertek gondozásával, locsolásával, fűnyírással. Az „állattenyésztési munka (Tending domestic animals)” teljes egészében láthatatlanná válik, mivel bekerül egy „Egyéb háztartási munka (Other domestic work)” kategóriába, összemosva a szabadidő (Leisure) jellegű kutyasétáltatással, hobbiállatok gondozásával, valamint a felnőtt családtagok ellátásával, a háztartásvezetéssel, és az összes be nem sorolható háztartási tevékenységgel.

A közölt adatok közelebbi vizsgálata is alátámasztja a fenti megállapításokat. Az összehasonlító táblában ugyanis a magyar (továbbá a szlovén és észt) férfiak magas összes háztartási munkaideje nem a hagyományos házimunkákból, hanem a főként férfiak által végzett mezőgazdasági tevékenységből következik (44. old.). Az egyes hagyományos házimunkák (főzés, mosogatás, takarítás) részletes bemutatásakor kiderül, hogy ezen munkák többségében más országokhoz képest a magyar férfiak részvétele az átlagosnál alacsonyabb.

Az összehasonlító kiadvány 5.2. táblája (46. old.) részletezi az egyes háztartási munkaféleségek nemek és országok szerinti időátlagait. Ha összeadjuk a „kertészkedés” (a tábla 5. sora) és az „egyéb háztartási munka” (a tábla 9. sora) időátlagait, az a magyar férfiak esetén 62 perc, a szlovénoknál 55 perc, az észteknél 36 perc. Ezzel szemben ugyanezen összevont időráfordítás – feltehetően egészen más jellegű tevékenység tartalommal – a finn férfiaknál mindössze 17 perc, a franciáknál 25 perc, az angoloknál és norvégoknál 26 perc.

Néhány példa a vitatható besorolásokra

Számos kérdést von maga után az önkéntes (intézményeknek ingyen nyújtott) és a más háztartásoknak szintén ingyen végzett segítő munka szabadidős elfoglaltságként való értelmezése. Ahogy az önképzés (free time study) teljes joggal kerül az intézményes (főfoglalkozású) tanulással együtt a „Tanulás” főkategóriába, ezzel a munkatevékenységek körébe, ugyanilyen megfontolással sorolhatnánk az önkéntes és segítő munkát egy tágabb értelmű jövedelemtermelő munka főcsoportjába. A szegényebb országokban ugyanis e tevékenységeket kevésbé végzik önzetlen, altruista felfogásban, karitatív céllal, jelentős hányaduk mögött elvárt kölcsönösség (kiadás megtakarítás munkacserével), vagy más háztartásban élő közeli hozzátartozók olyan munkával történő segítése (betegek, idős szülők gondozása) áll, amit szolgáltatás igénybevétele esetén nem tudnak megfizetni. A társadalom lelegezetebb rétegeinél (munkanélküliek, rokkantak) a segítő munka egy része rejtett (nem adózó) jövedelemkiegészítést takar. Mivel azonban e tevékenységek átlagos időráfordítása igen alacsony, az időfelhasználás szerkezetére elenyésző hatással van, ezért el lehet tekinteni az osztályozási rendszeren belüli átcsoportosításuktól.

Az osztályozási rendszerben a háztartási munkák körébe bekerült néhány kimondottan szabadidő jellegű elfoglaltság, mint a kutyasétáltatás, hobbiállat-gondozás (lásd: Other domestic work: 343, 344 kód), vagy a kézimunka (lásd: Laundry, ironing and handicrafts). Ugyanakkor az elemző fejezetekben már a kutyasétáltatás a szabad idő fejezet 7.6. „Sport, testedzés” táblázatában is megjelenik, bár időráfordítását kizárják az „összesen” adatból. Ez is jelzi a besorolás bizonytalanságát.

Fontos lett volna – különösen a tevékenység napi ritmusának elemzésekor – az étkezés önálló tevékenységként való megkülönböztetése, elkülönítve az egyéb fiziológiai szükségletektől. E két tevékenység végzése ugyanis nem esik mindig egybe, mindkettő időráfordítása és gyakorisága hasonló nagyságrendű, ezért ezen összevont kategória napi ritmusa nem adhat világos, egyértelmű képet az étkezésekről, ahogy a szöveges

interpretációban megjelenik. Főként a reggeli és a vacsora adatai válnak bizonytalaná azáltal, hogy együtt szerepelnek a reggeli és esti tisztálkodással.

Az országok közötti megbízható összehasonlítást egyes esetekben a kategóriák használata, besorolása tovább nehezíti. Az egyedi adatfelvételi utasítások következtében ilyen probléma, hogy

– a franciák a passzív pihenést az alvással együtt kódolták, míg a többi országban a passzív pihenés önálló kategóriaként a szabad idő tételei között szerepel; magas étkezési idejük egy része feltehetően a társas szabadidő keretében valósult meg. E két sajátosság folytán irreálisan magas a hasonló fejlettségű országokhoz képest a fiziológiai, és alacsony a szabadon felhasznált idejük.

– Ellenkező irányú a norvég időmérleg torzítása, ahol a beszélgetés tevékenységének kódolását főtevékenységként javasolták, ezzel más országokhoz képest kiugróan magas lett az ország társas szabad időre fordított ideje, ennek következtében összes szabad ideje (Free time) is, viszont náluk a legalacsonyabb a fiziológiai idő. Ez utóbbi részben annak következménye, hogy sok esetben a társaságban zajló étkezést a beszélgetés szorította ki a napi időbeosztást alkotó főtevékenységek közül.

– A norvégok nem kódolták külön a szabadidős tanulást (ami a népesség egészére vetítve elhanyagolható tétel), ezért az egyébként igen magas összes tanulási idejüket kihagyták a témát tárgyaló 4. fejezetből. (Az összes tanulás napi átlagos ideje kiszámítható, ha az 1. fejezet „Kereső munka, tanulás” kategóriából kivonjuk a 6. fejezet „Keresőmunka” átlagos időráfordítását.)

– A finn és angol időmérlegben a viszonylag jelentős „Egyéb, besorolhatatlan” kategória idejével az 1. fejezetben a szabad idő mennyiségét növelték, de önállóan ez a tétel sehol nem jelenik meg. (Kiszámítható, ha az 1. fejezetben közölt „szabad idő és besorolhatatlan” tételéből kivonjuk a 7. fejezetben tételesen ismertetett „összes szabad időt”).

Mindezek alapján a további elemzésekhez szükségessé válik az osztályozási rendszer módosítása:

1. A mezőgazdasági jövedelemkiegészítés tevékenységeit (növénytermesztés, állattartás) kiemelve a Háztartási munka köréből, áthelyezzük a Jövedelemtermelő munka/Income producing work új főkategóriájába, amelynek első tevékenysége a Keresőmunka. Elvileg itt lenne a helye az Önkéntes és segítő munkának is.

2. A teljes népesség tevékenységszerkezetében felesleges az iskolarendszerű és szabadidős tanulás megkülönböztetése, átlagidejük összevont kategóriaként is elhanyagolható.

3. A Pihenés kategóriáját kiemelve a szabadidős tevékenységek köréből a fiziológiai tevékenységkörben tüntetjük fel.

4. Az állat kedvencek (hobbiállatok) gondozása, a kutyasétáltatás, a kézimunka funkcióját tekintve nem háztartási, hanem szabadidős elfoglaltság. E tevékenységek átsorolása azonban csak az elemi tevékenységködök alapján lenne lehetséges. Viszonylag alacsony átlagidejük miatt azonban a struktúrára nincs befolyásoló hatásuk, ezért átsorolásuk nem elengedhetetlen.

5. A be nem sorolható tevékenységek feltüntetése a főcsoportokon kívül, önálló kategóriaként szerepel.

Az osztályozási rendszer módosításainak indoklása

A szegényebb országokra széles körben jellemző jövedelemtermelő funkciója miatt a mezőgazdasági tevékenység olyan önálló jövedelemkiegészítő kategóriaként jelenik meg, amelynek két alkotóeleme a növénytermesztés és az állattartás, az osztályozási rendszerben pedig nem tartozik a háztartási munka csoportjába. Ezt látjuk Lengyelország és a volt Szovjetunió tagköztársaságainak rendszerváltozást megelőző időmérleg-felvételeiben.

Célszerű tehát a tevékenységosztályozási rendszerbe egy „kereső-termelő” vagy „jövedelemtermelő” munka csoportkategória beiktatása, amelyben egymást követi a háztartás jövedelmét együttesen biztosító pénzkereső és a jövedelemkiegészítő – kiadásmegtakarító kisgazdasági mezőgazdasági munka. A magyar tevékenységosztályozási rendszeren kívül ilyen felépítésű a nagy hagyományokkal rendelkező norvég időmérleg is (1971/72-től 1990/91-ig). Az ő rendszerükben az első fő tevékenységkör (meghatározása Jövedelemtermelő munka – Income producing work) tartalmazza a főfoglalkozású munka (Ordinary work in main occupation), túlra, másodállás tevékenységei mellett a saját gazdaságban végzett mezőgazdasági munkát (Agriculture... on own property ...). A tárgabb tartalmú „jövedelemtermelő munka” főkategória a „keresőmunka” különböző szinonimáinál („Paid work”, „Formal work”, „Gainful work”, „Employment”) jobban megfelel egy olyan összehasonlító rendszer számára, ahol együtt szerepelnek a hagyományos szociális piacgazdaság jóléti országai az európai fejlődéstől hosszú évtizedek óta leszákadat szegény országokkal.

Feltűnő és alig hihető, hogy az országokat a szabad idő csökkenő sorrendjében felsorakoztató ábrák (7.1., 7.2.) és a közölt adatok szerint a franciák rendelkeznek a legkevesebb szabad idővel (egyben ők alszanak legtöbb ideig).

A napi időfelhasználás általános szerkezetével foglalkozó 1. fejezet rövid szöveges interpretációja külön is kiemeli, hogy a francia, észt, magyar férfiak alszanak a legtöbbet. A magyarázatra a kapcsolódó tábla (első fejezetben is szereplő) megjegyzései között bukkanunk rá: e szerint a passzív pihenés (resting) idejét a franciák az alvással együtt, attól meg nem különböztethető módon kódolták. A passzív pihenés tehát a franciáknál a fiziológiai időráfordítást, ezen belül az alvást, a többi 9 országban pedig nem kis mértékben, a keveset alvó és pihenő norvégokat kivéve 20-30 perccel a szabad időt növeli. Itt az a helyes megoldás, ha a passzív pihenést egységesen a fiziológiai időblokk részeként határozzuk meg, hiszen funkcióját tekintve valójában is inkább oda tartozik. Ennek alapján elvégeztük az adatszerkezet korrekcióját (a passzív pihenés átsorolását a szabad időből a fiziológiai időbe), minek következtében változott a szabadidő csökkenő mennyisége szerinti országsorrend.

A háztartási munkák csoportjából kiemelve a mezőgazdasági jövedelemkiegészítést tartalmazó munkákat, továbbá a szabad idő és a fiziológiai időblokkok jelzett módosítását követően készítettünk egy a 20-74 éves férfiak és nők napi átlagos időfelhasználásának szerkezetét áttekintő táblát (lásd az 1. táblát), amelyben a 3 fő tevékenységkör alatt megjelennek azok főbb szerkezeti elemei is. A tábla tartalmazza a norvégok tanulásra-önművelésre fordított összes idejét, valamint feltünteti az „Egyéb, besorolhatatlan” kategória adatait² is, amely csak a jelentés 1.1., 1.2. táblában a szabad idő adataival összevontan jelent meg, és két ország (finnek és angolok) esetén viszonylag jelentős, 10-13 perces értékkel torzította a szabad idő más országokkal való egybevetését. Az 1-2. táblákban egymás alatt szerepel a publikált eredeti és a módosított osztályozási rendszer.

² Az „Egyéb, besorolhatatlan” kategória adatait úgy számítottuk, hogy a jelentésben szereplő 1.1, 1.2. táblák „Összes szabad idő és be nem sorolható” kategóriájához tartozó adatokból kivontuk a 7.1., 7.2. táblában szereplő „Összes szabad idő” kategória adatait.

1. tábla

*A 20–74 éves női népesség napi átlagos időbeosztása percben
(országok az egy főre jutó GDP növekvő sorrendjében)*

Tevékenységek	Észtország	Magyarország	Szlovénia	Franciaország	Egyesült Királyság	Finnország	Svédország	Németország	Belgium	Norvégia
	EE	HU	SI	FR	UK	FI	SE	DE	BE	NO
Eredeti, publikált osztályozási rendszer										
Összes munka	449	436	459	407	399	389	395	363	385	385
Keresőmunka (6.1.) *	147	139	162	137	144	153	173	112	113	158
Háztartásellátás (6.1.) Háztartásellátásban	302	297	297	270	255	236	222	251	272	227
Mezőgazdasági jövedelemkiegészítést tartalmazó munkák	40	38	41	17	24	23	35	32	19	26
Hagyományos háztartási munkák	262	259	256	253	231	213	187	219	253	201
Tanulás (4.1.)	7	14	17	14	9	16	19	13	14	25
Közlekedés (1.1.)	66	51	62	54	85	67	83	78	79	71
Fiziológia együtt (1.1.)	643	661	632	717	643	638	639	662	672	608
Alvás (1.1.)	515	522	504	535	507	512	491	499	509	490
Étkezés, egyéb (1.2.)	128	139	128	182	136	126	148	163	163	118
Összes szabad idő (1.1.)	276	278	269	248	305	329	303	324	290	352
<i>Sorrend</i>	3	4	2	1	7	9	6	8	5	10
Benne: Tévénézés (7.1.)	131	157	104	115	129	122	100	101	129	99
Szabad idő pihenés nélkül	257	258	237	240	270	296	272	299	262	335
Pihenés (7.1.)	18	22	30	6	23	20	25	20	28	12
Be nem sorolható (1.1. – 7.1.)	1	0	2	2	12	13	6	5	0	5
Napi időkeret, perc	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440
Tévé szabad időn belüli aránya	47	56	39	46	42	37	33	31	44	28
<i>Sorrend</i>	9	10	5	8	6	4	3	2	7	1
Módosított osztályozási rendszer										
Munka- tanulás-közlekedés (1.1.)	521	500	538	475	493	472	497	453	478	481
Összes kereső-termelő és háztartási) munka	449	436	459	407	399	389	395	363	385	385
Kereső-termelő munka	187	177	203	154	168	176	208	144	132	184
Keresőmunka (6.1.)* Mezőgazdasági jövedelemki- egészítést tartalmazó munkák	147	139	162	137	144	153	173	112	113	158
40	38	41	17	24	23	35	32	19	26	
Hagyományos háztartási munka	262	259	256	253	231	213	187	219	253	201
Benne: Gyermekgondozás	34	35	29	28	33	28	29	26	35	34
Tanulás (4.1.)	7	14	17	14	9	16	19	13	14	25
Közlekedés (1.1.)	66	51	62	54	85	67	83	78	79	71
Fiziológia együtt, pihenéssel	661	683	662	723	666	658	664	682	700	620
Alvás passzív pihenéssel	533	544	534	541	530	532	516	519	537	502
Alvás (1.1.)	515	522	504	535	507	512	491	499	509	490
Pihenés (7.1.)	18	22	30	6	23	20	25	20	28	12
Étkezés stb. (1.1.)	128	139	128	182	136	126	148	163	163	118
Szabad idő (pihenés nélkül)	257	258	237	240	270	296	272	299	262	335
<i>Sorrend</i>	3	4	1	2	6	8	7	9	5	10
Tévé, perc (7.1.)	131	157	104	115	129	122	100	101	129	99
Tévén kívüli szabadidő	126	101	133	125	141	174	172	198	133	236
Benne: Sport / testedzés (7.1.)	17	13	26	23	11	28	25	28	15	28
Olvasás (7.1.)	38	22	23	23	25	47	35	38	26	39
Be nem sorolható (1.1.–7.1.)	1	0	2	2	12	13	6	5	0	5
Napi időkeret, perc	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440
Tévé szabad időn belüli aránya	51	61	44	48	48	41	37	34	49	30
<i>Sorrend</i>	9	10	5	7	6	4	3	2	8	1

* A tevékenységkategóriák mellett zárójelben az adatforrás kiadványtábla-sorszámát tüntetjük fel.

2. tábla

A 20-74 éves férfi népesség napi átlagos időbeosztása percben
(országok az egy főre jutó GDP növekvő sorrendjében)

Tevékenységek	Észtország	Magyarország	Szlovénia	Franciaország	Egyesült Királyság	Finnország	Svédország	Németország	Belgium	Norvégia
	EE	HU	SI	FR	UK	FI	SE	DE	BE	NO
Eredeti, publikált osztályozási rendszer										
Összes munka	383	373	393	369	389	364	401	341	353	386
Keresőmunka (6.1.) *	215	214	234	228	250	228	251	200	195	244
Háztartásellátás (6.1.) Háztartásellátásban Mezőgazdasági jövedelemkiegészítést tartalmazó munkák	168	159	159	141	138	136	149	141	158	142
Hagyományos háztartási munkák	36	62	55	25	26	17	32	31	33	26
Tanulás (4.1.)	6	14	13	15	8	13	14	15	15	27
Közlekedés (1.1.)	77	63	69	63	90	72	90	87	95	80
Fiziológia együtt (1.1.)	647	662	630	706	622	623	612	645	655	584
Alvás (1.1.)	512	511	497	525	498	502	481	492	495	477
Étkezés, egyéb (1.2.)	135	151	133	181	124	121	131	153	160	107
Összes szabad idő (1.1.)	328	329	334	286	330	368	324	353	322	363
<i>Sorrend</i>	4	5	7	1	6	10	3	8	2	9
Benne: Tévénézés (7.1.)	159	169	132	128	157	145	118	119	143	126
Szabad idő pihenés nélkül	307	305	294	278	303	331	295	329	297	348
Pihenés (7.1.)	22	25	38	6	17	24	22	17	26	11
Be nem sorolható (1.1. – 7.1.)	0	0	2	2	10	13	7	7	0	4
Napi időkeret, perc	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440
Tévé szabad időn belüli aránya	48	51	40	45	48	39	36	34	44	35
<i>Sorrend</i>	8-9	10	5	7	8-9	4	3	1	6	2
Módosított osztályozási rendszer										
Munka- tanulás-közlekedés (1.1.)	465	448	475	448	486	449	504	443	463	493
Összes (kereső-termelő és háztartási) munka	383	373	393	369	389	364	401	341	353	386
Kereső-termelő munka	251	276	289	253	276	245	283	231	228	270
Keresőmunka (6.1.)* Mezőgazdasági jövedelemkiegészítést tartalmazó munkák	215	214	234	228	250	228	251	200	195	244
Hagyományos háztartási munka	36	62	55	25	26	17	32	31	33	26
Benne: Gyermekgondozás	132	97	104	116	112	119	117	110	125	116
Tanulás (4.1.)	6	14	13	15	8	13	14	15	15	27
Közlekedés (1.1.)	77	63	69	63	90	72	90	87	95	80
Fiziológia együtt, pihenéssel	669	687	668	712	639	647	634	662	681	595
Alvás passzív pihenéssel	534	536	535	531	515	526	503	509	521	488
Alvás (1.1.)	512	511	497	525	498	502	481	492	495	477
Pihenés (7.1.)	22	25	38	6	17	24	22	17	26	11
Étkezés stb. (1.1.)	135	151	133	181	124	121	131	153	160	107
Szabad idő (pihenés nélkül)	307	305	294	278	303	331	295	329	297	348
<i>Sorrend</i>	7	6	2	1	5	9	3	8	4	10
Tévé, perc (7.1.)	159	169	132	128	157	145	118	119	143	126
Tévén kívüli szabadidő	148	136	162	150	146	186	177	210	154	222
Benne: Sport/testedzés (7.1.)	28	21	36	36	18	37	32	29	22	33
Olvasás (7.1.)	39	27	23	23	26	44	30	37	31	33
Be nem sorolható (1.1.–7.1.)	0	0	2	2	10	13	7	7	0	4
Napi időkeret, perc	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440
Tévé szabad időn belüli aránya	52	55	45	46	52	44	40	36	48	36
<i>Sorrend</i>	8-9	10	5	6	8-9	4	3	1-2	7	1-2

Az egyes adattípusok alkalmazásáról

A zárótanulmány az időfelhasználásra vonatkozóan öt adattípust alkalmaz (saját jelzés: A,B,C,X,Y).

A adattípus: a tevékenységek egy főre vetített időráfordítása a napi átlagos időbeosztás (24 óra) keretében. Ebből képzett – 365 nappal felszorozott – adat az egy főre vetített évi időráfordítás: a foglalkoztatottak keresőmunkára fordított éves ideje, órában (3.2. tábla).

B adattípus: a tevékenységet átlagos napon végzők aránya.

C adattípus: a tevékenységet átlagos napon végzők időráfordítása.

Y adattípus: ahol a tevékenységek vagy helyszínek között felosztott összes idő =100 százalék (vagy 24 óra).

A táblák és ábrák a teljes napi időfelhasználás tevékenységcsoportok vagy helyszínek közötti megoszlását, illetve valamely tevékenységkör (összes munkaidő, összes szabad idő) összetételét, százalékos megoszlását mutatják be. Mivel az ilyen ábrákban az oszlopok százalékos megoszlásokat ábrázolnak, így magasságuk azonos.

X adattípus: összes időn belül a férfiak és nők aránya (Share of total time spent by women and by men, %)

Hibásan képzett mutatószám! Az elemzők (lásd: például 44. old.) az összes háztartási munkaidőt tévesen azonosítják a férfiak és nők átlagos napi ráfordításainak összegével, mivel a számításból kiiktatták a szükséges létszámkomponenst. Egy táblázatban egymással összehasonlított rétegek valamely tevékenységre fordított átlagos napi időráfordításai nem adhatók össze! Az így képzett mutató tehát nem fejezheti ki a férfi és női időráfordítás arányait a valóban összes háztartási munkaidőn belül, mivel ez az adat létszámfüggő. A nemek munkamegosztásának meghatározásához egy létszámarányos társadalmi összmunkaidőből kellett volna kiindulni (100 százalék – nem alkalmazott D adattípus), ezen belül lehet a nemek arányát megállapítani. Egy másik lehetséges megoldás, hogy a teljes népesség átlagához képest (a táblázat „Total” sora a 100 százalék) számíttuk ki, hogy hány százalék a nők (például 130 százalék), és hány a férfiak (például 70 százalék) adott tevékenységre fordított idejének az aránya.

Mivel az alacsony gyakorisággal (a teljes 20–74 éves népességen belül alacsony átlagos napi arányban, illetve ritkán) végzett tevékenységek – például önképzés, kulturális intézmények látogatása, számítógép-használat, önkéntes és segítő munka, továbbá mosás-vasalás a férfiak körében – néhány percnyi átlagos napi időráfordítása önmagában nem értékelhető adat, ezért fontos lett volna valamennyi tevékenységre vonatkozóan az átlagos napon végzők arányát és időráfordítását is egységesen közölni. (Csak néhány tevékenységhez kapcsolódik a végzők tényleges időráfordításának adata.)

Az időráfordítási adatokat a táblák órában-percben, az ábrák viszont percben adják meg. Célszerűbb lenne az adatközlés, ha egységesen percmutatót alkalmazna, ami megkönnyítené a szerkezetek áttekintését.

A táblákkal kapcsolatban két alapvető problémát látunk. Az egyik a nem releváns adattípusokra vonatkozik. A napi átlagos időbeosztás (24 óra) keretében alacsony átlagidejű tevékenységek jellemzésére nem alkalmas az „A” adattípus. Ezt az adattípust olyan tevékenység-szerkezetek elemzéséhez lehet igazán jól használni, amelyekben funkcionálisan jól elkülönülő, az alacsony átlagidejű tevékenységeket összekapcsoló csoportkate-

góriák szerepelnek. Jó elemzési eljárásnak tekinthető, ha a szerkezetek bemutatását a „B” (gyakorisági arány) és „C” (végzők időráfordítása) típusú adatok együttes alkalmazásával követi a konkrét tevékenységek jellemzése.

A másik gondot a tevékenységek, az alkalmazott adattípus és a velük kapcsolatba hozott (illetve nem hozott) népességcsoportok minden következetességet nélkülöző viszonylatában látom. Jó megoldás, hogy a keresőmunka tevékenysége külön is vonatkozik a vele releváns kapcsolatban álló foglalkoztatottakra (akik csak néhány tevékenységgel kapcsolatban jelennek meg), ugyanakkor hiányzik a szisztematikusan bemutatott 25-74 éves népességen belül átlagos napon keresőmunkát végzők aránya és időráfordítása. Ez a hiányzó adat áll szoros kapcsolatban a foglalkoztatottság megadott kulcsindikátoraival, különösen a foglalkoztatott népesség arányával. A gyermekgondozással kapcsolatban az érintett szülői rétegek mellett szintén hiányzik a teljes népességre vonatkozó B-C adatpár. A tanulás tevékenységére csak a 15-64 éves népesség három korcsoportja szerint közölnek „A” és „B” adatokat, ahol az idősebb korosztályra vonatkozóan, érthető módon gyakorlatilag nincs értékelhető adat (1-4 perc között szóródik). De ahogy a keresőmunka kapcsán a foglalkoztatottak adatai igen helyesen megjelennek, ehhez hasonlóan az iskolai tanulás adatait az oktatási rendszer különböző szintjein tanulóakra vonatkozóan is (az eléggé semmit mondó korcsoportos bontás helyett) kellett volna közölni.

Egyedül a háztartási tevékenységekre vonatkozó 8 tábla (az összes háztartási munka, a takarítás és a gyermekgondozás kivételével), valamint a szabadidős elfoglaltságok közül kizárólag a tévé nézés táblája tartalmaz jól értékelhető „B” és „C” adatpárokat (az „A” és „X” adatok mellett).

A nap helyszíneinek bemutatása megfelelőbb lett volna az ébren töltött idő keretén belül. Az otthon töltött idő többsége ugyanis alvással telik.

A táblák összessége nem tartalmaz egyetlen egységesen végigvezetett kapcsolatot sem tevékenység(kör), népességkör és adattípus között. A zárójelentés tíz országa közül az egyes felvételek sajátosságai miatt több táblából hiányoznak országok.

A legtöbb ábrán (oszlopdigramban) a nők és férfiak országonként egymáshoz tapadó oszlopai jelennek meg. Az országok sorrendjét minden ilyen esetben a nők csökkenő időráfordítása határozza meg. Ugyanakkor számos olyan tevékenység van, amit többségében vagy jellemzően férfiak végeznek. Ilyenkor a sorrendet a férfi-időráfordítások alapján kellett volna meghatározni. Mivel azonban a tevékenységek zöme nemenként különbözik mind a végzés gyakorisága, mind időráfordítása tekintetében, ezért jó megoldásnak azt tekinthetjük, ha valamennyi ábra női és férfi változatban készül. Erre is van néhány példa. Az ábrák oszloponként a napi átlagos időráfordítás („A” adattípus, perc/nap) adataira épülnek. A vonaldiagramok többsége (napi és heti ritmusok) 10 ország adataival, áttekinthetetlen.

NÉHÁNY HAZAI VONATKOZÁSÚ KÖVETKEZTETÉS

Az említett módszertani nehézségek ellenére az összehasonlító adatközlésekből Magyarországra, vagy a volt szocialista országokra nézve számos fontos megállapítás vonható le. Ezek közül hívjuk fel néhányra a figyelmet.

Munkaügyi statisztikák alapján összehasonlító adatok (3.1.: foglalkoztatottsági ráta, részmunkaidőben dolgozók aránya, munkanélküliség) segítik a népesség és a foglalkozta-

tottak munkára fordított idejének megítélését, értelmezését. Ebből kitűnik, hogy a tíz ország sorában nálunk a legalacsonyabb a foglalkoztatottság, ugyanakkor a magyar foglalkoztatottak egy főre vetített éves munkaideje a legtöbb (3.2.), tehát a magyar munkavállalók társadalmi teherviselése kirívóan magas.

Ugyancsak ez az adatösszeállítás hívja fel a figyelmet arra, hogy nálunk a legalacsonyabb a nők részidős foglalkoztatottsága: 2002-ben 5,2 százalék. Ez az arány az Egyesült Királyságban 44, Norvégiában 43, Németországban 40, Belgiumban 38 százalék. A másik két vizsgált, volt szocialista országban is alacsony (Szlovéniában 8, Észtországban 10 százalék) a nők részidős foglalkoztatottsága. Ennek magyarázata a munkabérek jelentős különbségében rejlik. A volt szocialista országokban amúgy is alacsony bérek mellett nem éri meg részidős munkát vállalni. A nők részidős munkavállalása lényeges feltétele a gyermekvállalásnak, a keresőmunka és a családi szerepek összeegyeztetésének, a nemek közötti egyenlőtlenségek csökkentésének, amely a munkaidő-terhelés különbségeiben is megnyilvánul. Ennek hatása is jól követhető a különböző országok időfelhasználási adataiban.

A három volt szocialista ország 20–74 éves női népessége (1.1.) dolgozik a legtöbbet: együttes kereső és háztartási munkaidejük átlagos napon 7,5–8,0 óra, a többi országban ez az idő 6 és 7 óra között mozog. Ugyanezen országok női népessége végzi a legtöbb, ötórányi háztartási munkát (5.1.), ezen belül is különösen sok idejüket köti le a főzés, ételkészítés és mosogatás (5.2.). Ez minden bizonnyal a csak egy szűkebb kör által, ritkábban igénybe vett drága éttermi szolgáltatásokkal, az időmegtakarító konyhai gépek alacsonyabb arányával, a kevesebb családi (vagy fizetett) segítséggel függ össze.

A tíz ország férfi népességét egybe vetve viszonylag csekély a különbség a háztartási munkák egészére fordított idejük (minimum 140 perc – maximum 170 perc) között, bár az ész, magyar és szlovén férfiak ilyen összevetésben is az élbolyhoz tartoznak (5.1.). Ha azonban olyan hagyományos házimunkákat nézünk mint a főzés, mosogatás, vásárlás, a férfiak már a sor végét zárják. Lényegében két – a háztartáshoz sorolt – munkatípus, a kertészkedés, és az egyéb háztartási munkák kiugróan magas ráfordításai révén kerülnek az összes háztartási munkaidő élére. E két kategória tartalmazza ugyanis a főként volt szocialista országokra jellemző mezőgazdasági jövedelemkiegészítést, ami a magyar férfiak esetén a napi átlagos időbeosztásban 62 perc, a szlovénoknál 55 perc. Ugyanezen tevékenységkör – feltehetően más tartalommal – a finneknél 17, a norvégoknál és angoloknál 26 perc (5.2.).

Amennyiben csak a „kertészkedés” átlagos napi végzőinek időráfordítását nézzük (5.9.), az a magyar nők (2 óra 20 perc) és férfiak (3 óra) esetén kiugróan magas, fél-fél órával több, mint a Magyarországot követő Szlovéniában (ahol a végzők aránya legmagasabb), illetve csak a nőkre vonatkozóan Észtországban. A többi országban a vizsgált napon kertészkedő nők átlagosan egy órát (45 perc és 1 óra 20 perc között), a férfiak átlagosan másfél órányi időt (a franciák két órát) szánnak e tevékenységre. A ténylegesen végzők magas időráfordítása jelzi, hogy e kategória mögött – a legtöbb országtól eltérően – nem hobbiról, hanem jövedelemteremléstről van szó.

Az ábrákról leolvasható az a tendencia, hogy ahol a legmagasabb a női időráfordítás (különösen a főzés, mosogatás esetén) ott a legalacsonyabb a férfiak azonos munkára fordított ideje, s országonként, ahogy csökken a nők ilyen munkaideje, úgy növekszik a férfiaké. A női munkaidő-ráfordítás csökkenésével tehát csökken adott tevékenység vég-

zésében a nemek közötti különbség is (5.3., 5.4.). A vasalás, vagy a kézimunka esetén – amelyek egy-két kivételtől eltekintve kizárólag női tevékenységek – az ábrákon fölösleges mindkét nem jelzése, a legtöbb országban ugyanis meg sem jelenik a férfiak ideje.

Vásárlással és szolgáltatások (5.11.) igénybevételével Szlovéniában és Magyarországon töltik a legkevesebb időt.

Gyermekellátás (5.12.) tekintetében kiugróan magas a 0-6 éves gyermeket házaságban nevelő magyar nők, és a norvégok mellett a magyar férfiak (2 perc a különbség) időráfordítása. A foglalkoztatottak körében azonban olyan országok kerülnek az élre, amelyekben Magyarországhoz képest nagyobb a részidőben foglalkoztatott nők aránya (Szlovénia, Norvégia, Svédország, Egyesült Királyság). A foglalkoztatott norvég és magyar apák azonban megőrzik az összes szülőre jellemző két első helyet. A gyermekhez való erős szülői kötődés, a család és benne a gyermek tartósan kiemelt szerepének, értékének a jele, hogy a svédek mellett a magyar (összes és foglalkoztatott) szülők a többi országhoz képest nagyságrenddel több időt fordítanak az idősebb gyermekkorosztályra (7–17 évesek; 5.13.).

A napi ritmus adataiból kiderül, hogy a magyarok kelnek és fekszenek a legkorábban (2.4.). A legtöbb összes munka következtében a három volt szocialista ország női népességének a legkevesebb szabadon felhasználható ideje, amelyből Magyarországon a legtöbb a tévé előtt töltött idő (7.1.). Az összes szabad idő ugyan a franciáknál a legkevesebb, de náluk ez a rendkívül magas fiziológiai időfelhasználás következménye. Bár az összes szabad idő mennyiségét tekintve az országok között a magyar férfiak a középmezőnyben helyezkednek el, de a tévé előtt töltött idő náluk a legmagasabb (7.2., 7.3.).

A tíz ország közül a magyar nők töltik a legkevesebb időt olvasással és számítógéphasználattal; a magyar nők és férfiak zárják a sort a sportra, testedzésre fordított napi átlagos időben. A magyar férfiaknál (5 perc) csak az éjszakai töltés kevesebb időt (3 perc) számítógéphasználattal, amire az élen járó németek több mint négyszeresét (22 percet) fordítják a napi átlagos időbeosztás keretében (7.7.).

Tevékenységek közötti kapcsolatok

Az időmérlegben regisztrált tevékenységek az időfelhasználás szerkezetében hierarchikus rendet alkotnak. A struktúraalakító, domináns és az ezeknek alárendelt tevékenységkörök, tevékenységek a napi időalap keretében egymással kölcsönhatásban változnak. A struktúraalakító tevékenységek változását és különbségét az emberek adottságai (nem, életkor, lakóhely, iskolázottság, jövedelem stb.), személyes viszonyrendszere (például családi állapot), és a külső társadalmi, gazdasági tényezők együttesen határozzák meg.

Az országok sorrendjének meghatározásához rendezőelvként használhatjuk az időmérleg adatrendszeréből származó struktúraalakító tevékenységkörök időátlagait is. Ilyen lehet az Összes munka, tanulás, közlekedés – más kategóriánéven a társadalmilag kötött idő, ezen belül a Keresőmunka – Háztartási munkaidő, vagy a Szabad idő, ezen belül a tévézésre fordított és a tévéen kívüli szabadidő növekvő/csökkenő mennyisége alapján létre jövő sorrend.

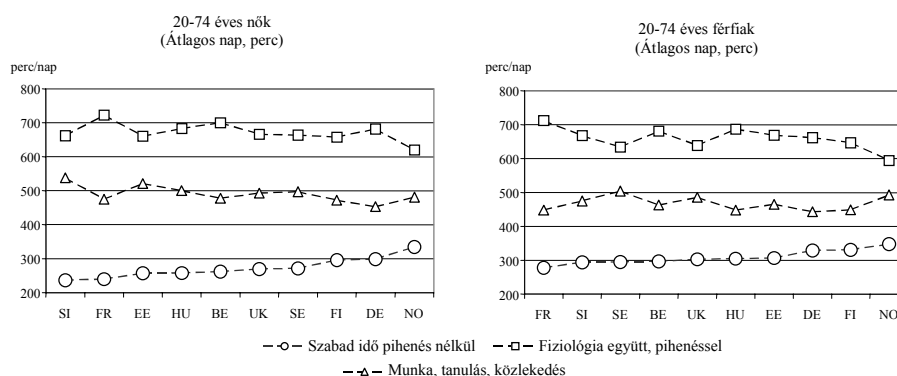
Amennyiben az országok sorrendjét a szabad idő növekedésének (vagy csökkenésének) rendezőelve alapján állapítjuk meg, megtehetjük egyrészt, hogy keressük a növekedés jellemző forrását a másik két tevékenységkör – a társadalmilag kötött (munka, tanu-

lás, közlekedés), és fiziológiai – időráfordításaiban. De vizsgálhatjuk jellemző belső szerkezetét is úgy, hogy az összes szabad időn belül annak 30-60 százalékát kitevő tévé-nézés és a tévén kívüli valamennyi tevékenység idejének országonkénti megoszlását vetjük egybe. Ennek alapján képet kaphatunk a szabad idő mennyiségének és összetételének kapcsolatáról.

A szabad idő növekedésének forrásait keresve némi eltérést tapasztalunk a férfiak és a nők között. Egyrészt a tíz országot összevetve a nők szabad idejében jóval nagyobbak (100 perc) a különbségek, mint a férfiakéban (70 perc). Ha alaposan szemügyre vesszük az 1. ábrán megfigyelhető tendenciákat, azt látjuk, hogy a nők több szabad idejének fő forrása a kevesebb társadalmilag kötött idő, ennek országonkénti csökkenése. A legtöbb idővel szabadon rendelkező Norvégia esetén a kissé magasabb társadalmilag kötött időt a legalacsonyabb fiziológiai ráfordítás bőségesen ellensúlyozza, az erősen korlátozott fiziológiai szükséglet révén tehát sok idő szabadítható fel.³ Ennek ellenpéldája a kevés szabad idővel jellemezhető francia nők esete, akik ugyan kevés időt fordítanak munkára, tanulásra, közlekedésre, de legtöbb idejüket viszi el a fiziológiai tevékenységek köre. Kissé hasonló a valamivel több szabad időt birtokló belga, és a sok szabadidejű német nők helyzete, akiket szintén alacsony társadalmilag kötött idő mellett a legtöbb országhoz képest magas fiziológiai időtöltés jellemez. Ezen adatokból az feltételezhető, hogy a francia, belga, német nők fiziológiai idejének nem kis hányada szabadidős funkciót (is) betölt. Mivel jóléti országok képviselői, társas szabad idejük egy része éttermekben, étkezéssel, ivással egybe kötve telik, de több időt szánnak önmagukra, testápolásra, öltözködésre is, ami mind a fiziológiai időblokkot növeli.

A legkevesebb szabad idővel – magas társadalmilag kötött idejük következtében – a szlovén, észt és magyar nők rendelkeznek.

1. ábra. A napi időbeosztás három fő tevékenységköre közötti kapcsolatok
(Az országok a szabad idő növekvő sorrendjében)

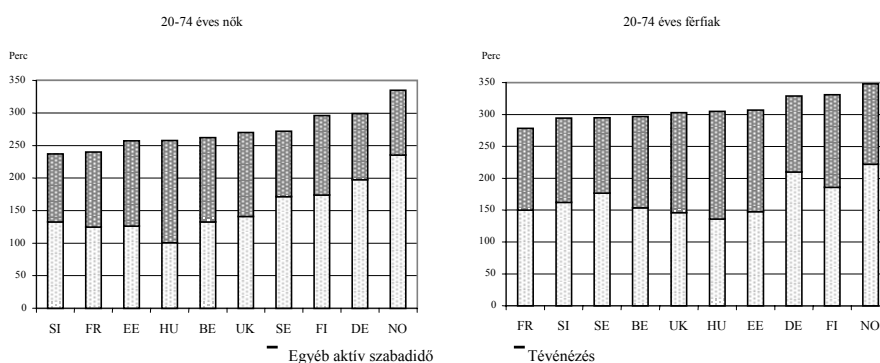


Megjegyzés. A módosított változat szerint, ahol a passzív pihenést egységesen szabad időből fiziológiai időbe soroltuk.

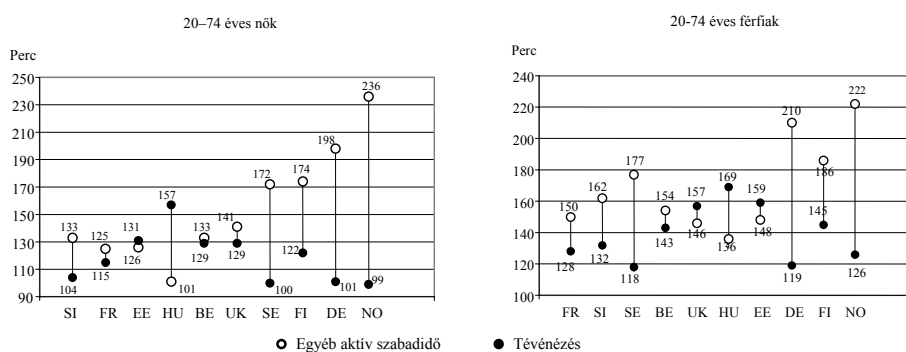
³ Itt meg kell azonban jegyeznünk, hogy a norvég időmérleg a beszélgetés főtevékenységként való bejegyzését javasolta, ami egyben azt is jelentheti, hogy ilyen esetekben például az étkezésekkel egy időben, azzal párhuzamosan zajló beszélgetés főtevékenységként jelenik meg a napi időfelhasználás keretében, a fiziológiai jellegű étkezés pedig mint párhuzamos elfoglaltság abból kiesik. E besorolásból következik, hogy a norvégoknál kimutatott társas szabadidő mennyisége a legtöbb ország ilyen időtöltésének a kétszerese (a nőknél 124, a férfiaknál 100 perc). Ez az eljárás más országokhoz képest tehát a fiziológiai idő terhére növeli a szabad időt. (Lásd a 84–85. oldal tábláit és a kapcsolódó jegyzetet.)

A férfiak esetén a szabad idő országonként aszerint különbözik, hogy annak mennyiségét hogyan szabályozza a fiziológiai idő és a társadalmilag kötött idő viszonya. A szabad idő mennyiségének növekvő sorrendjében a svéd, a brit és norvég férfiakra jellemző a legtöbb társadalmilag kötött idő, ugyanakkor az ő fiziológiai időigényük a legalacsonyabb, ezért szabad idejük mértéke a korlátozott fiziológiai időfelhasználásuk eredménye. Ezzel szemben a francia, szlovén, belga, magyar, észt férfiak alacsonyabb társadalmilag kötött idejéhez viszonylag sok fiziológiai idő társul, amely korlátozza a szabad idő mennyiségének növekedését. A legtöbb szabad idővel rendelkező német, finn és norvég férfiak munkára, tanulásra, közlekedésre fordított ideje ugyan egymáshoz viszonyítva növekszik, de ennél jelentősebb fiziológiai időfelhasználásuk csökkenésének mértéke. A német és finn férfiak nagyobb szabad ideje az alacsony társadalmilag kötött és fiziológiai idő forrásaiból együttesen merít.

2. ábra. A szabad idő megoszlása a tévénézés és az egyéb tevékenységek között (Országok az összes szabad idő növekvő sorrendjében) (átlagos nap, perc)



3. ábra. A tévénézés és az egyéb aktív szabadidő különbségei (Országok az összes szabad idő növekvő sorrendjében) (átlagos nap, perc)



Vizsgálhatjuk a továbbiakban azt is, hogy a rendelkezésre álló szabad idő mennyisége hat-e annak összetételére, a tévé előtt töltött idő és az azon kívüli hányad viszonyára. Ma-

radunk tehát az országok sorrendjének meghatározásakor a szabad idő növekvő mennyiségének rendező elvénél. (Lásd a 2. ábrát.)

Az ábrákról az a tendencia olvasható le, hogy ahol sok a teljes szabad idő, ott jut a legtöbb idő a tévén kívüli egyéb elfoglaltságokra is (németek, finnek, norvégok). Az országok a szabad idő mértéke és az azzal való gazdálkodás szempontjából három csoportra oszthatók. A legkevesebb szabad idővel is jól gazdálkodó szlovén és francia nők, valamint francia, szlovén, svéd és belga férfiak szabad idejének éppúgy kisebb hányadát köti le a televízió, mint a legtöbb idővel rendelkező finn, német és norvég férfiak és nők esetén. A középmezőnybe tartozó észt és belga nők szabad ideje egyenlő arányban oszlik meg a két tevékenységkör között, míg a magyar nőknél egyedülállóan dominál a televízió. A középmezőnyhöz tartozó brit, magyar és észt férfiak szabad idejének nagyobbik hányada szintén a képernyő előtt telik el.

EGY MÁSFAJTA ELEMZÉSI STRATÉGIA: MÓDOSÍTOTT TEVÉKENYSÉGSZ-TÁLYOZÁSI RENDSZER, ORSZÁGOK JÓLÉTI RANGSOR SZERINT

A közreadott leíró elemzést követően szükséges egy olyan elemzési elképzelés felvázolása, amelynek célja, hogy az országok időfelhasználásában, azok szerkezetében kimutatható különbségek lehetséges társadalmi-gazdasági magyarázatait keresse. Különösen fontos lehet egy ilyen vizsgálat az Unióba már belépett és várhatóan csatlakozó kelet- és közép-európai országok szempontjából, mivel az időfelhasználásban is mérhető életminőség és a külső feltételek kapcsolatára hívja fel a figyelmet. Rávilágít, hogy ezen országoknak a fejlett piacgazdaság országaitól lényegesen elmaradó gazdasági fejlettsége, életszínvonala hogyan jelenik meg az emberek mindennapi életében, időbeosztásában is.

Az Eurostat tíz országra vonatkozó időmérleg adatainak további elemzése során, véleményünk szerint, az alábbi hipotézisekből kell kiindulni:

1. Az időfelhasználás szerkezete, azaz az időbeosztás a népesség összetételével (korstruktúrájával, gazdasági aktivitásával, egészségi állapotával, iskolázottsági és anyagi színvonalával) szorosan összefüggő magatartás, egyike azon alkalmazkodási reakcióknak, amelyeket adott körülmények és a megelőző társadalmi-gazdasági folyamatok együttesen váltanak ki.

2. Ezért az országok között az időfelhasználásban is fennálló különbségek okait az időfelhasználáson kívüli tényezőkben kell keresni.

3. Az időfelhasználás szerkezeti elemzését olyan osztályozási rendszer alapján kell végezni, amely alkalmas az eltérő körülményekre adott válaszok értelmezésére és megjelenítésére.

Úgy lehetséges az időfelhasználás adatainak, szerkezeteinek országok szerinti összehasonlításába értékelési szempontokat, értelmezési lehetőségeket bevinni, hogy az országok sorrendjét olyan általános rendezőelv (több is lehet) szerint határozzuk meg, amely az osztályozási rendszer főcsoportjai és különböző szintjei között tendenciaszerű különbségekre segít rátalálni. Ha nincs ilyen rendezőelv, és ha az adatokat nem kölcsönös összefüggésükben vizsgáljuk, akkor minden különbség az eltérő szokásokra hivatkozva esetlegesnek, véletlenszerűnek tűnhet, azt a hamis látszatot keltve, hogy az időbeosztás különbségei nem magyarázhatók racionális, tényszerű eszközökkel.

Az egy főre jutó, vásárlóerő-paritás szerinti bruttó hazai terméket, a GDP-t – korábbi vizsgálatok eredményei alapján – olyan szintetikus gazdasági, jóléti mutatónak tekinthet-

jük, amelynek nagyságrendje tendenciaszerű kapcsolatot mutat az élet minőségére utaló, vagy arra hatással levő több jelzőszámmal, így az időfelhasználás néhány fontos szerkezeti indikátorával is. Ezért választhatjuk ezt a mutatót (növekvő értékek szerint) az országok elsődleges sorrendjének meghatározásához. E sorrend az első három, volt szocialista országgal (Észtország, Magyarország, Szlovénia) kezdődik, amelyek GDP-je lényegesen elmarad a következő hat piacgazdaságú országtól (Franciaország, Egyesült Királyság, Finnország, Svédország, Németország, Belgium), majd a sort újabb jelentős különbséggel Norvégia zárja. A táblából kitűnik, hogy a felsorolt indikátorok leginkább negatív tartalmú értékei az első három országot, a legpozitívabbak pedig Norvégiát jellemzik az esetek többségében.

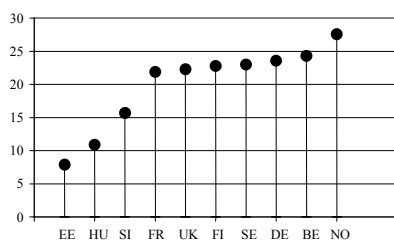
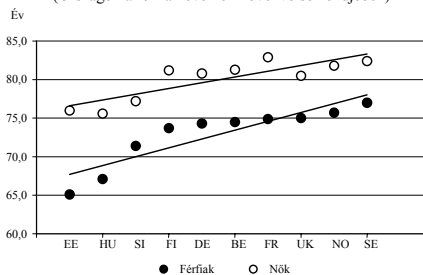
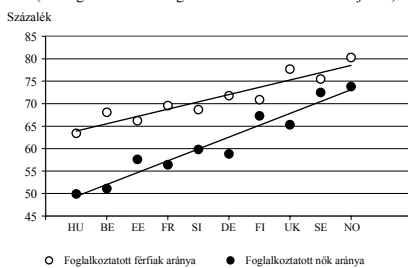
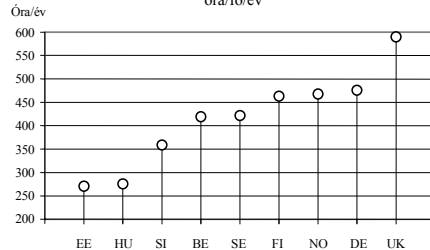
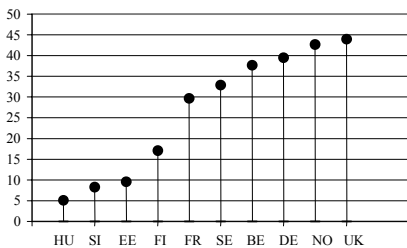
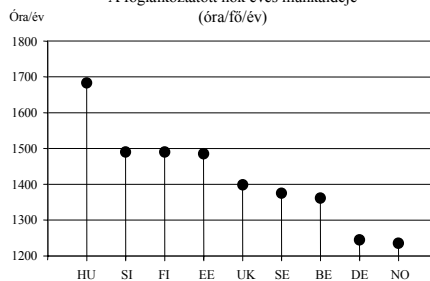
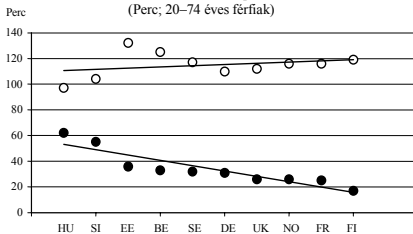
3. tábla

Néhány külső indikátor az értékek növekvő sorrendjének feltüntetésével
(Országok az egy főre jutó GDP növekvő rendjében)

Indikátor	Észtország	Magyarország	Szlovénia	Franciaország	Egyesült Királyság	Finnország	Svédország	Németország	Belgium	Norvégia
	EE	HU	SI	FR	UK	FI	SE	DE	BE	NO
GDP/fő 1999, ezer dollár	7,9 1	10,9 2	15,7 3	21,9 4	22,3 5	22,8 6	23,0 7	23,6 8	24,3 9	27,6 10
Ezer lakosra jutó személygépkocsi, 1999		236 1-2	426 5	466 9	460 8	401 3	439 6	517 10	447 7	407 4
FOGLALKOZTATOTTSÁG										
A foglalkoztatott 15–64 éves népesség aránya, 2002 (százalék)	61,7 3	56,5 1	64,3 5	62,9 4	71,5 8	69,1 7	74,0 9	65,4 6	59,7 2	77,3 10
Foglalkoztatott férfiak aránya	66,2 2	63,4 1	68,7 4	69,6 5	77,7 9	70,9 6	75,5 8	71,8 7	68,1 3	80,3 10
A foglalkoztatott nők aránya	57,6 4	49,9 1	59,8 6	56,4 3	65,3 7	67,3 8	72,5 9	58,8 5	51,1 2	73,8 10
A részidőben foglalkoztatott nők aránya (százalék)	9,6 3	5,1 1	8,3 2	29,7 5	44,0 10	17,1 4	32,9 6	39,5 8	37,7 7	42,7 9
Száz gazdaságilag aktívra jutó gazdaságilag nem aktív	-	144 7-10	-	124 6	102 3-4	98 2	103 5	102 3-4	-	90 1
Foglalkoztatottak kereső munkaideje (óra/év/fő)										
Foglalkoztatott férfiak	1757 4	1960 9	1849 7	-	1989 10	1953 8	1797 6	1721 3	1781 5	1703 1-2
Foglalkoztatott nők	1486 7	1684 10	1490 8-9	-	1399 6	1490 8-9	1375 5	1245 3	1362 4	1235 1-2
Nemek közötti különbség	271 1	276 2	359 3		590 9	463 6	422 5	476 8	419 4	468 7
DEMOGRÁFIA										
Élveszületés ezer lakosra	9,5 2-3	9,7 4	9,1 1	12,6 9	11,8 8	11,2 6	10,2 5	9,5 2-3	11,3 7	13,2 10
Halálozás, ezer lakosra	13,4 9	13,5 10	9,3 2	9,2 1	10,6 8	9,5 3	10,5 7	10,4 6	10,2 5	9,8 4
Természetes szaporodás, 1999/2000	-3,9 1	-3,8 2	-0,2 5	3,4 9-10	1,2 7	1,7 8	-0,3 4	-0,9 3	1,1 6	3,4 9-10
Születéskor várható élettartam, 2000 (év)										
Férfiak	65,1 1	67,1 2	71,4 3	74,9 7	75,0 8	73,7 4	77,0 10	74,3 5	74,5 6	75,7 9
Nők	76,0 2	75,6 1	77,2 3	82,9 10	80,5 4	81,2 6	82,4 9	80,8 5	81,3 7	81,8 8

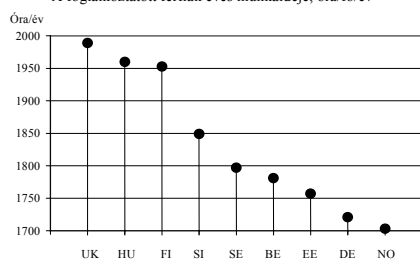
Megjegyzés. Értékek alatt az országok szerinti rangsor.

4. ábra. A tíz ország néhány társadalmi-demográfiai és időfelhasználási indikátora

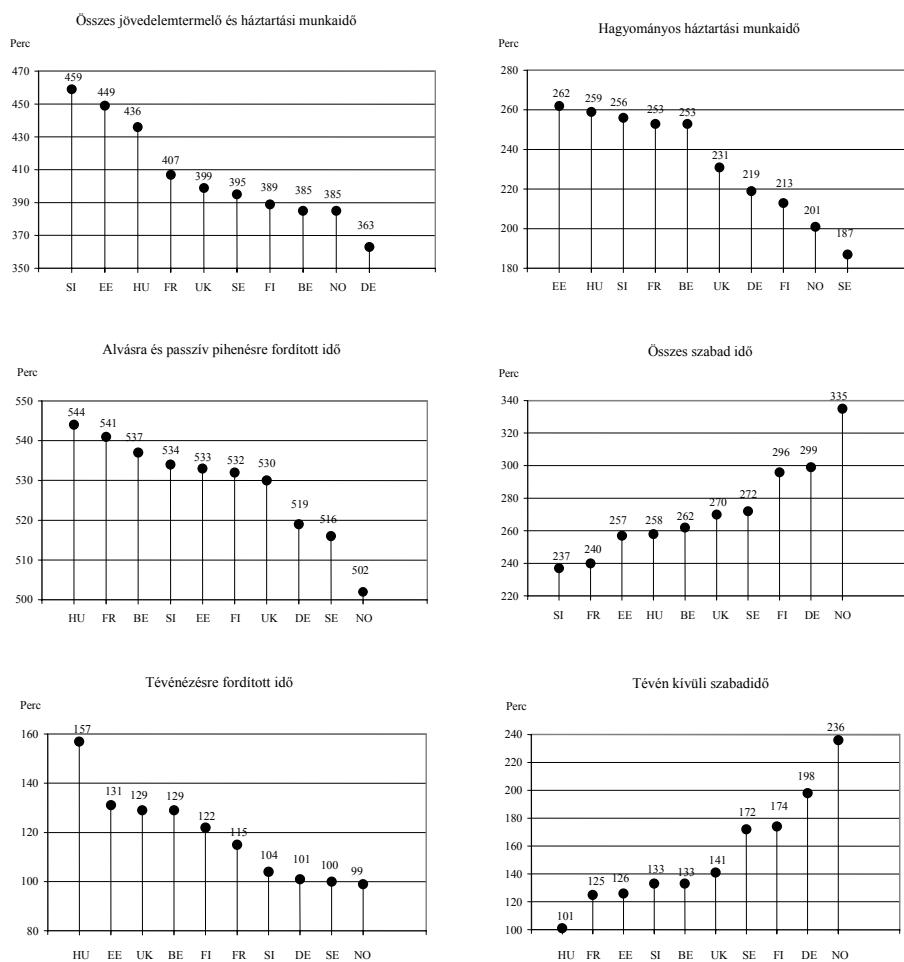
GDP/fő, ezer dollár vásárlóerő-paritáson, 1999
1000 dollár/főFérfiak és nők születéskor várható élettartama, 2000
(Országok a férfiak éveinek növekvő sorrendjében)A 15-64 éves foglalkoztatott férfiak és nők aránya, 2002
(Országok az összes foglalkoztatott növekvő sorrendjében)A foglalkoztatottak éves munkaidejének nemek közötti különbsége
óra/fő/évA részidőben foglalkoztatott nők aránya, 2002
SzázalékA foglalkoztatott nők éves munkaideje
(óra/fő/év)A mezőgazdasági jövedelemkiegészítést tartalmazó és a többi háztartási munkaidő kapcsolata
(Perc; 20-74 éves férfiak)

● Mezőgazdasági jövedelem-kiegészítést tartalmazó munkák
○ Egyéb, hagyományos háztartási munkák

A foglalkoztatott férfiak éves munkaideje, óra/fő/év

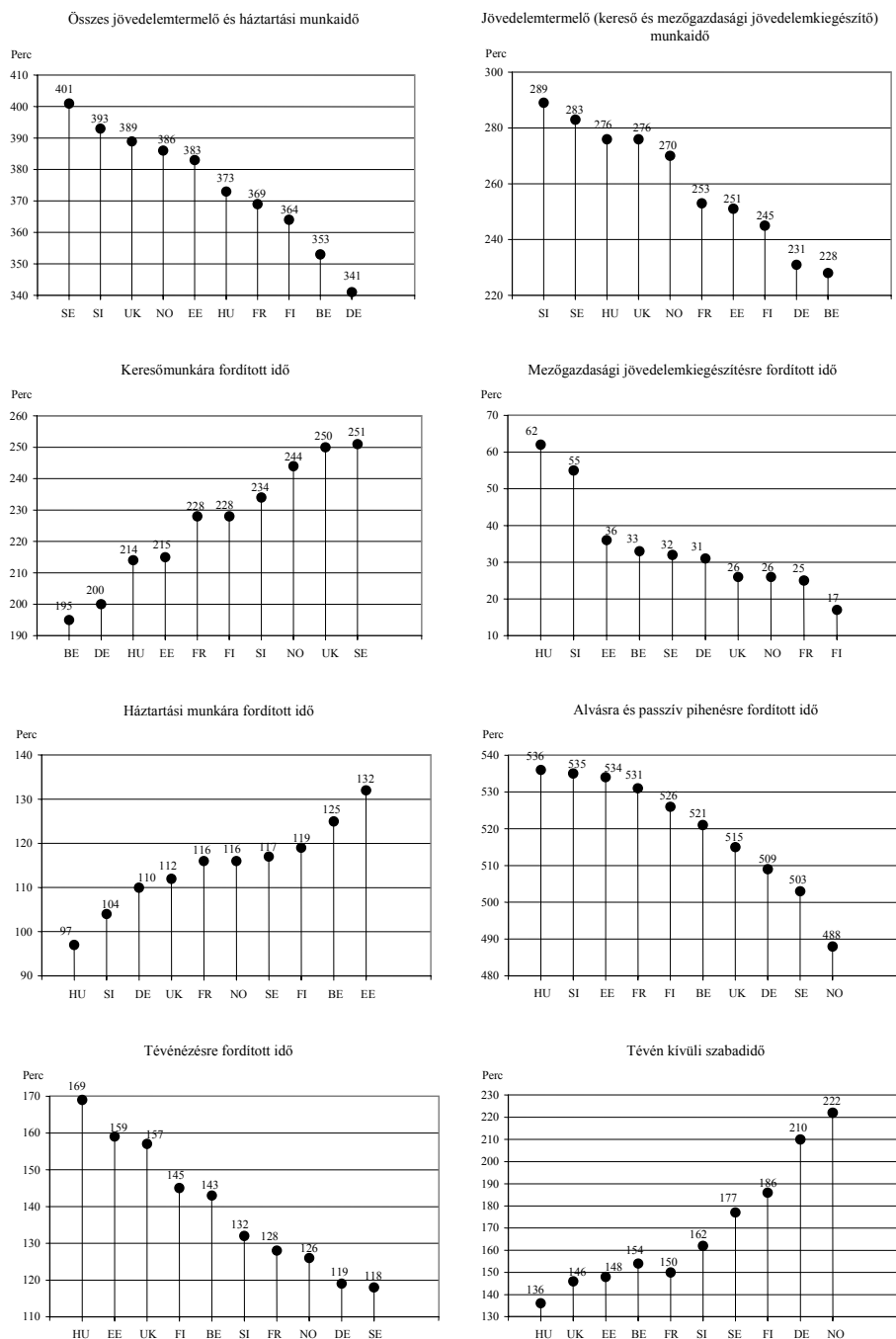


5. ábra. A 20–74 éves nők néhány jellegzetes struktúraalkotó tevékenységének időráfordítása (20–74 éves nők; átlagos nap, perc)



A mellékelt táblák és ábrák felhívják a figyelmet a társadalmi jólét és a foglalkoztatottság (ezen belül a nők részidős foglalkoztatottsága), valamint néhány lényeges demográfiai mutató között fennálló szoros kapcsolatra. A foglalkoztatottság mértéke közvetlenül befolyásolja a népesség egészségének időfelhasználási szerkezetét, hatással van a foglalkoztatottak munkaidő-terhelésére is. Azokban az országokban, ahol alacsony a foglalkoztatottság, ott a foglalkoztatottakra fokozott teher nehezedik (ez egyaránt jellemző a magyar nőkre és férfiakra), ezzel feltehető összefüggésben magas a halandóság. Széles körű foglalkoztatottság esetén a foglalkoztatottak munkaidő-terhei többnyire alacsonyabbak (német, norvég nők és férfiak), amelyhez jó életkilátások (születéskor várható élettartam) és alacsonyabb halandóság társul. Kivételt képeznek a britek, akiknél a férfiak magas foglalkoztatottságához sok munkaidő kapcsolódik, halandóságuk a magyarokat és észteket követően a legmagasabb, bár csak kis mértékben haladja meg a következő országokét.

6. ábra. A 20–74 éves férfiak néhány jellegzetes struktúraalkotó tevékenységének időráfordítása
(20–74 éves férfiak; átlagos nap, perc)



A jóléti országokra a kiterjedt női foglalkoztatottság mellett a részidőben foglalkoztatott nők nagy aránya is jellemző. Ahol alacsony a részidejű női foglalkoztatottság, ott a legmagasabb a foglalkoztatott nők éves munkaideje (magyar, szlovén, észt nők). Az ellenpéldát itt is Norvégia és Németország mutatja: magas részidejű foglalkoztatottság mellett alacsony munkaidőteher. A részidőben foglalkoztatott nők nagyobb anyagi függetlenséggel, szélesebb kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, családellátó feladataikat hatékonyabban (kevesebb időráfordítással) szervezik, aktívan töltik szabad idejüket, munkaidőterhelésük, időbeosztásuk kevésbé különbözik a férfiakétól.

A 20–74 éves nők és férfiak napi időfelhasználásának néhány fő, struktúraalkotó tevékenységét a ráfordított idő növekvő vagy csökkenő sorrendjében vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a skála szélein többnyire a jóléti sorrendnek megfelelően ugyanazok az országok szerepelnek.

A tíz ország közül a magyar, észt, szlovén nők összes munkaideje, ezen belül háztartási munkaideje a legmagasabb; összes, egyben tévén kívüli aktív szabad idejük (a franciákat nem számítva) pedig a legalacsonyabb. Alvásra, passzív pihenésre, valamint tévé nézésre a magyar nők fordítják a legtöbb időt. Ugyanezen tevékenységek időráfordításainak másik pólusán többnyire a norvég, német, svéd, esetenként a finn nők állnak: kevés összes és háztartási munkaidővel, kevesebb alvással, passzív pihenéssel, minimális tévé nézéssel, míg az összes és ezen belül a tévémentes szabadidő náluk a legmagasabb. A rendelkezésre álló összes és a tévé előtt töltött szabad idő viszonylatában a szlovén nők kivételt képeznek, akik a tíz ország közül legkisebb szabad idejükből igen keveset töltenek tévézéssel. Az esetek többségére ugyanis az jellemző, hogy minél kevesebb a szabad idő, annál több idő telik tévé nézéssel.

A teljes 20–74 éves férfinepesség összes jövedelemtermelő munkaidejét tekintve a magyarok és szlovénok az alacsony foglalkoztatottság ellenére tartoznak a legtöbbet dolgozók közé. Ennek oka, hogy az alacsonyabb (főfoglalkozáshoz kötődő) kereső munkaidő magas jövedelemkiegészítő munkaidővel társul. Hagyományos háztartási teendőkre azonban ők fordítják a legkevesebb időt. A nálunk szegényebb és hozzánk hasonlóan alacsony foglalkoztatottságú észt férfiakra kevés jövedelemtermelő munkaidő, de kiugróan magas (kiadásmegtakarító) háztartási munkaidő jellemző.

A passzív időfelhasználás egyik jellemzője, az alvásra-pihenésre fordított legtöbb idő a magyar, szlovén, észt (és francia) férfiak időháztartásában figyelhető meg. Legtöbbet a magyar, észt és brit férfiak tévéznek, nekik jut a legkevesebb szabadidő tévén kívüli aktív felhasználásra. A német férfiak magas foglalkoztatottság mellett jóléti színvonalukat kevés munkaidővel biztosítják, kevés időt fordítanak a háztartásra, viszonylag keveset alszanak, tévéznek, sok szabad idejükből (a norvégekat követően) nekik jut a legtöbb idő aktív elfoglaltságokra.

E néhány példából is lehet érzékelni az egyes országok népességének jóléte, foglalkoztatottsága, demográfiai jellemzői és időfelhasználása között fennálló kapcsolatokat, amit egy részletesebb elemzés mélyebb összefüggéseiben világíthat meg.

A 3. tábla a tíz ország néhány társadalmi-demográfiai indikátorát, az 1-2. tábla a 20–74 éves férfiak és nők napi átlagos időráfordításának adatait tartalmazza a módosított és eredeti osztályozási rendszer szerint, az országok a GDP növekvő sorrendjét követik. A 4-5. ábrákkal illusztráljuk az országok közötti különbségeket egy-egy társadalmi-demográfiai mutató és az időfelhasználást meghatározó szerkezeti elemek adatai alapján. A diagramok többsége az észt, magyar, szlovén mutatók leszakadását jelzi, egyben a két pólus közötti nagy különbségekre is felhívja a figyelmet.

IRODALOM

- ALIAGA, C. – WINQVIS, K. T. [2003]: How women and men spend their time? Results from 13 European countries. In: *Statistics in focus*. Population and social conditions. Theme 3.
- FALUSSY B. [2002]: *Tevékenységsztályozási rendszerek az időmérleg vizsgálatokban*. Kézirat. Budapest.
- FALUSSY B. [2004]: *Az időfelhasználás metszetei*. Új Mandátum. Budapest.
- FALUSSY B. [2002]: Társadalmi-gazdasági trendek a népesség időfelhasználásában. *Statistikai Szemle*. 80. évf. 9. sz. 847–868. old.
- European Commission [2004]: *Guidelines on harmonised European Time Use surveys*. Luxembourg.
- NIEMI, I. (szerk.) [2004]: *How Europeans spend their time? Everyday life of women and men. Data 1998–2002*. European Commission. EUROSTAT. Theme 3 Population and social conditions. Luxembourg. Internet: <http://epp.eurostat.cec.eu.int>.
- Statistisk Sentralbyrå [1992]: *Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90/ The time budget surveys 1970-90*. Oslo. (Annex 3 describes differences in activity classification and coding.)

SUMMARY

In 2004, EUROSTAT published the findings of time-scale records taken at the turn of the millennium in several European countries. Of the ten countries, Hungary, Estonia and Slovenia, represent the post-communist countries. This paper draws attention to the shortcomings and the problematic methodological solutions, which limit the differentiated evaluation and interpretation of the data representing common values, and do not reveal significant differences detectable in the time use of rich and poor countries, neither do they give possible explanations for these differences.

Conclusions highlight the special features of time use of the Hungarian population. Attention is paid to the interdependent changes of the activity structure's main units. Through examples an analysing method based on an activity-classification system is outlined. Focus is on the relations detectable between the lifestyle, the reactions appearing in the time allocation and the demographic behaviour, and the different socio-economic characteristics of the countries that lag behind the European mainstream development, especially the countries of social market economy.

KÍSÉRLETI FELMÉRÉSEK A BŰNMEGELŐZÉS RENDSZERÉNEK KIALAKÍTÁSÁHOZ

DÉRI PÁL

A tanulmány a bűnmegelőzési rendszer magalapozásához szolgáló mintavételes felvételtől számol be. Részben korábbi hasonló felvételek megismétlésével, részben új kérdések beiktatásával elsősorban a rejtve maradó bűncselekmények arányát vizsgálja, de ezen túl a kutatás során választ szeretne kapni arra a kérdésre is, hogy a lakosság hogyan viselkedne különféle feltételezett bűncselekmények esetén, illetve mi a lakosság véleménye a bűnmegelőző és a bűnüldöző szervek munkájáról. A kutatás öt, egymástól térben és társadalmi-gazdasági jellemzőkben lényegesen távol eső kistérségre terjed ki. A vizsgált kistérségek jellemezni kívánják az egész országot, célunk pedig, hogy az eredményekből következtetni lehessen az országos helyzetre. Az átlagolások mindent egybevieső hatásának elkerülése érdekében a felvételt postai irányítószámok által lefedett körzetekben végeztük el. Jóllehet a nagyarányú meghíúsulások következtében a kapott eredmények elmaradtak a várakozástól, azért érdekes jelenségeket és tendenciákat tárnak fel, és jól hasznosíthatók a bűnmegelőzési és bűnüldözési munka javításában.

TÁRGYSZÓ: Bűnözés. Bűnmegelőzés. Látenciaindex.

A büntetőjog a tényállásokban meghatározott magatartásokat bűncselekményeknek nyilvánítja és büntetni rendeli azokat. A tényállások a büntetésben meghatározzák a cselekmény súlyát. A bűnügyi statisztikában az igazságszolgáltatás tudomására jutott bűncselekmények jelennek meg. Számos ok játszik szerepet abban, hogy egyes bűncselekmények nem kerülnek a bűnüldöző és az igazságszolgáltató szervek tudomására, tehát *látensek* maradnak. Éppen ezért a bűnügyi statisztikák a valóságos bűnözést teljes terjedelmében nem tartalmazzák (*Kovacsicsné-Vavró* [1981]). Ez teszi szükségessé a látenciakutatást.

A KUTATÁS MEGSZERVEZÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA

Az országos és a megyei látenciakutatási felmérések adatainak összegzése során bebizonyosodott, hogy ezek, kétségtelen eredményeik ellenére, épp úgy eltűntetik a különböző területeken meglévő szélsőségeket, mint a bűnügyi statisztikában, és így a bűncselekmények megelőzését nem segítik kellőképpen elő. Minderről számos magyar kutató meggyőződött (*Gönczöl* [1996], *Pusztai* [1996], *Szabó* [1985], *Vígh* [1984]) és lokális jellegű felméréseket ajánlott. Ennek ellenére, azok a helyi látenciafelmérések, melyek ott

mérik fel a bűnözést, ahol viszonylag a leghomogénebb a lakosság és a bűnözési problémáik is megközelítően azonosak, a mai napig nem történtek meg. Így született meg az elképzelés, hogy olyan területi egységet kell keresnünk, amelyik a számítógépes adattárakban még fellelhető, másrészt az ott lakó kérdezett pontosan és jól körülhatároltan át tudja tekinteni lakókörnyezetét. A kettős követelménynek, mint a legkisebb területi egységek, leginkább a *postai irányítószámok* által lefedett területek felelnek meg.

A kisebb-nagyobb településeknek azokat az egyedi körülményeit, amelyek az adott helységek bűnözési helyzetét pozitív vagy negatív irányba befolyásolják (ez lehet tartós, a történelmi hagyományokból örökölt, vagy egy rövid, átmeneti időszak „terméke”) az országos vagy a megyei bűnügyi statisztikában, vagy a látenciakutatás összegzéseiben az átlagok eltüntetik. Ebből adódóan a városi, kerületi rendőrkapitányságok, a helyi Bűnmegelőzési Tanácsok, vagy a polgárőrség szerveinek munkatervei nem tényekre, a valóságos, konkrét helyzet követelményeire, hanem országos, vagy megyei direktívákra, jobb esetben helyi, egyedi tapasztalatokra épülnek. A bűnözést elősegítő vagy előidéző okok számos helyi körülményből következő tényezők lehetnek. Nem mindegy, hogy milyen nagyságrendű a település, milyen lakóinak a kormegoszlása, a helység fejlődik vagy hanyatló korszakát éli-e, az ország valamelyik határának vagy nagyvárosának a közelében, vagy forgalmi főút, esetleg vasúti csomópont mellett terül-e el, és ehhez képest *bűnt vonzó*, avagy *bűnt kibocsátó* jellegű-e. Mindez egy adott településen belüli körzetek vonatkozásában is igaz. Nem azonos a bűnözési veszélyeztetés a városközpontban, vagy a külső kerületek régi, lelakott, esetleg elszlamosodott részein; az új vagy régi panellakásos tömbökben, vagy a villanegyedben. Mindez azt teszi szükségessé, hogy a nagyobb, valamint a kisebb városokat, községeket körzetekre bontsuk és ezekben a kis egységekben végezzük el az áldozati és közvélemény-kutató felméréseket. Ezek a körzetek elsősorban a postai irányítószámok által lefedett területek lehetnek, amelyeknek lakossága viszonylag homogén, és feltételezzük hogy a bűnözésről alkotott vélemény tekintetében is az. Az ilyen körzetekből kapott konkrét bűnözésre utaló válaszok alapján a rendőrség, a helyi önkormányzat, illetve Bűnmegelőzési Tanácsok és egyéb közbiztonságot segítő szervezetek megfelelő intézkedéseket tehetnek a bűnözés megelőzésére vagy legalábbis visszaszorítására. Jelenleg ugyanis a helyi szervezetek a munkaterveket többnyire sablonosan hajtják végre, mivel azok nem saját ötleteik, megfontolásaik, felméréseik alapján készülnek. Ennek oka, hogy az önkéntes résztvevőket sem lelkesíti az alkotás és a megvalósítás sikere. Ebből adódóan az a paradox helyzet alakult ki, hogy a bűnözéstől való félelem, szorongás miatt a társadalom igényli, sőt követeli a Bűnmegelőzési Tanácsok, valamint a polgárőr-szervezetek létrehozását, ezekben azonban az állampolgárok általában nem akarnak részt venni, főleg nem a kvalifikált emberek. Ez azért van így, mert ezeknek a csoportoknak a szervezése, tagtoborzó és tagmegtartó képessége sok helyen még nem kielégítő.

Részben a tudomány feladata, hogy az ország népességét nyugtalanító bűnözés kihívásaival szemben megoldást találjon. Ezért, az említett látenciakutatáshoz kapcsolódóan, kidolgoztunk egy közvélemény-kutató kérdőívet, mely egyrészt felméri az állampolgárokat leggyakrabban érintő bűncselekmények valóságos mértékét és minőségét, másrészt a gyakorlati kérdésekre adott válaszaikkal az állampolgárok közelebb kerülnek annak felismeréséhez, hogy mit és hogyan kellene cselekedniük, ha bűncselekmények elkövetését tapasztalják a maguk vagy mások személye, vagyona ellen. Egyben felhívjuk a figyelmet

arra, hogy a bűnözés megelőzésére és felderítésére hivatott állami szervek és az ezekkel együtt működő önkéntes szervezetek csak a társadalom állandó és rendszeres támogatásával végezhetnek hatékony munkát.

A minta

A kiválasztott postai irányítószámok területén folytatott kísérleti jellegű felvétel során, az ország öt jellegzetes kistérségét vettük figyelembe. Fehérgyarmat kistérségét (4503), mely három ország közvetlen szomszédságában fekszik. Negyvennyolc települése közül 28 egy-kétszáz fős lakosú, mezőgazdasággal foglalkozó, elmaradott falu, viszonylag nagy számú roma kisebbséggel, nyararányú munkanélküliséggel. A másik Kunszentmárton kistérsége (4603), mely szintén mezőgazdasági jellegű, de tipikus nagyalföldi, 13, többnyire községekből és nagyközségekből álló terület. „Kistérség”-nek tekintettem Budapest X. kerületét, ahol a nagyvárosi és a kisvárosi jelleg valamint a leépülő ipar egyaránt megtalálható. A Szentendre (4314) kistérségének sajátossága a nagy belső és nemzetközi idegenforgalom és a sok ezer hétvégi ház. Végül Veszprém kistérsége (4908), történelmi múltú, közép-dunántúli, gyorsan fejlődő iparú, közepes nagyvárossal, a Balaton felvidéke jelentős részével és természetesen jelentős idegen forgalmával. A kistérségek kiválasztása, a sajátosságok különbözősége ellenére is, önkényes volt. Tudomásul kell azonban vennünk, hogy a bűnügyi statisztika esetében abszolút homogén egységeket nem találhatunk sem a terület, sem a lakosság, sem a bűnözés tekintetében. Meg kell elégednünk a homogén jelleg minél jobb megközelítésével. Mivel a kutatás kísérleti jellegű, fontosnak tartom megjegyezni, hogy minden lépésemről teljes őszinteséggel számoljak be. Az eredmények közül csak azt fogadom el, ami már bevált, ugyanis a kistérségi felvételek során tudomásul kell venni az adatok megbízhatóságának gyakori hiányosságait.

A mintába kerülők kiválasztása véletlen módszerrel történt és a 2002. évre vonatkozik. A válaszok megbízhatósága, valamint a statisztikai törvény betartása érdekében a megkérdezetteknek anonimitást ígértünk és biztosítottunk. Az eredményes feldolgozáshoz egy minimális számú mintára volt szükségünk, melyet a Népszámláló Hivataltól kértünk meg a postai irányítószámok által lehatárolt területen élő felnőtt korú lakosok közül kiválasztva az általunk korábban felsorolt településekről. Az 500 és kevesebb nagykorú lakost számláló helyekről legkevesebb 9, az 500-1000 nagykorú lakos esetében 14, az 1000-3000 lélekszám esetében 25, a 3000-5000 nagykorú lakosnál 35, az 5000-10 000-nél 45, a 10 000-20 000-es felnőtt lakosú településekről pedig minimum 65 címre volt szükségünk. Annak érdekében, hogy a megvalósuló minta nagyjából megfeleljen az előírt arányoknak, azokban a körzetekben, ahol a kiválasztási arány 0,001-nél nagyobb volt 2,5-ös, ahol ennél az értéknél kisebb volt, 2-es szorzót használtunk a feltételezett meghiusulások kompenzálására. Az így kapott címlista képezte a tervezett mintát.

A minta realizálása során azonban egy sor nehézség adódott. A viszonylag késői megbízás miatt nem tudtuk az érintett lakosságot tervünk szerint megfelelően tájékoztatni. Úgy terveztük, hogy 2002. októberben mind országosan, mind az érintett megyék viszonylatában az országos, a megyei és a helyi lapokban, rádióban és televízióban, rövid hírekben közlik a januárra tervezett felmérésünket. Decemberben sajtótájékoztatásunk alapján, a média részletesen közli kutatásunk célját, kérdőívünk rövid tartalmát és felhív-

ják a figyelmet arra, hogy minden válasz a bűnözés megelőzését szolgálja. Januárban pedig, a kérdőívek szétküldésekor, a helyi sajtó, rádió és televízió a kérdőívek kitöltésének módjára és fontosságára emlékeztetik az érintett kistérségek lakóit. Sajnos a tájékoztatás az országos terjesztésű médiumok részéről nem történt meg, emiatt csupán a helyi médiát „mozgósítottuk”. Valamennyi (összesen 33) helyi médiumot megfelelő háttéranyagokkal láttuk el és felkértük őket a kísérleti jellegű kutatás, illetve a felvétel támogatására. Ők elismerést érdemelnek, hiszen a kutatás sikere érdekében minden segítséget megadtak. Januárban, a kérdőívek szétküldése után, felkerestük valamennyi kistérséget, s ennek során interjút adtam a helyi televíziókban és újságokban. Mindez azonban nem pótolta az országos média tájékoztatásának hiányát. Ezért sokan nem válaszoltak kérdőívünkre. Sokan azon a véleményen vannak, hogy a nagytömegű reklámkiadványok miatt a lakosság minden nyomtatványt eldob, ezért feltűnő módon kell a lakosságot arra figyelmeztetni, hogy nem reklám-célú nyomtatvány került a kezébe, hanem a kérdőív elolvasásával és kitöltésével saját, illetve családja és közvetlen környezete biztonságát támogatja. Ezek mellett jó néhányan, talán nehézkes íráskészségük miatt, nem adtak a kérdéseinkre választ. Ilyen esetekben helyesnek mutatkozik, ha a kérdőív előszavában a válaszadók számára a helyi értelmiség igénybevitelének lehetőségét ajánljuk. Sajnos a falvakból kaptam vissza a legkevesebb kérdőívet, pedig úgy tudom, hogy ezeken a helyeken, a még itt lakó idős parasztemberek, gyakran ki vannak szolgáltatva a városokból kiszorult munkanélkülieknek. Mindezek mellett az ugyancsak itt lakó roma kisebbség is, a munkalehetőség híján, nehéz körülmények között él. Válaszaik elmaradásához minden bizonnyal az alacsony iskolázottságuk is hozzájárult. Mindezeket egybevéve, a tervezett és a megvalósult minta adatait az 1. tábla mutatja.

1. tábla

A kiküldött és a visszaküldött kérdőívek száma és megoszlása

Kistérség	Kérdőívek száma (darab)	Válaszok	
		száma (darab)	aránya (százalék)
Fehérgyarmat	1082	90	8,3
Kunszentmárton	330	46	13,9
Budapest X. kerület	375	54	14,4
Szentendre	512	79	15,4
Veszprém	1154	172	14,9
<i>Összesen</i>	<i>3453</i>	<i>441</i>	<i>12,8</i>

Figyelembe véve az 1992-es hasonló felvétel megvalósulási arányát (25,8%), a válaszok száma azt mutatja, hogy ennél a felvételnél csak a fele (12,8%) arányban sikerült választ kapnunk, emiatt sok helységről a nem elégséges mintanagyság miatt, nem sikerült a látencia megállapítása. A bűncselekmények kis számának felszorozása a „véletlen” várható jelenléte miatt, félrevezető adatokhoz juttathatja az elemzőket. Ezért az adott bűncselekmények elkövetési helyére, időszakára, módjaira stb. vonatkozó kérdésekre adott válaszok közlését mellőzzük, mert azok sem stratégiai, sem taktikai következtetések levonására nem alkalmasak. Ugyanakkor a közvélemény-kutatási és a bűnmegelőzési kérdésekre adott válaszok az értékelők számára jól hasznosíthatók.

Kérdőív és módszertan

Annak érdekében, hogy a kutatás időbeli összehasonlításokra is lehetőséget adjon, korábbi, hasonló témájú vizsgálatokhoz kapcsolódott. Rendelkezésünkre álltak *Korinek* 1982. évi, valamint *Korinek* és *Déri* 1992. évi felméréseinél alkalmazott kérdőív I., II. és III. fejezetei, melyeket csak kiegészítésekkel bővítettünk, hogy a későbbi kutatások számára biztosítsuk az összehasonlítás lehetőségét. A kutatás megvalósításához szükséges szervezési, nyomdatechnikai és tájékoztatási terv már évek óta több változatban is készen állt.

A kérdőív I. fejezete a válaszadóval szemben elkövetett hét bűncselekmény (zseblopás, gépkocsilopás, gépkocsi feltörése, betöréses lopás, testi sértés, erőszakos közöszlenség és rablás) idejéről, helyéről és módjáról, valamint arról érdeklődött, hogy mint sértett tette-e a megkérdezett feljelentést és ha nem, miért hanyagolta ezt el. Itt említtem meg, hogy helyt adtam a családban élő hozzátartozó ellen elkövetett hasonló, vagy azonos bűncselekményeknek is, valamint rákérdeztem arra, hogy a sértett ellen a megelőző években követtek-e el hasonló vagy azonos bűncselekményt. Mi célt szolgáltak ezek a kérdések? A felmérés hitelességét megkérdőjelezte volna, ha nem a címzett adott volna választ, hanem a családon belüli más személy, vagyis az elkövetett bűncselekmények számát alaptalanul növeltem volna. Éppen ezért adtam helyt az érintettnek is, de a felmérés során közléseit nem vettem figyelembe. Azt is ki akartam szűrni, hogy több évből származó eseményekkel hasonlítsak össze egy meghatározott évi bűnügyi statisztikát, mivel így nem lett volna eljárásom objektív.

A kérdőív II. fejezetében a nyomozásokról tettem fel kérdéseket. Különösen az érdekelt, hogy ha nem tett feljelentést, mi volt ennek az oka. Erre 17 válaszlehetőség volt.

A III. fejezetben a válaszadó személyi körülményei iránt érdeklődtem: koráról, lakás-körülményeiről, iskolai végzettségéről és foglalkozásáról. Továbbá kértem, hogy megkérdezett nyilatkozzon a bűnözés növekedésének okairól, valamint arról, hogy melyik bűncselekmény bekövetkezésétől tart. Ezt bizonyos helyzetek felsorolása követte, hogy az azokban tanúsított magatartása alapján felmérhető legyen a bűnözéstől való félelmének konkrét oka.

Előző felméréseink tapasztalata alapján részletes tájékoztatást írtam a kérdőív előszavában, melyből a címzett megtudhatta, hogy ha sértett volt, hányadik oldalon közölheti adatait. Ha pedig nem volt áldozata bűncselekménynek, akkor is számíttunk válaszára, mivel a kutatás igény tart személyes véleményére a bűnözés általános és helyi okairól és a bűnüldözésről. Ugyancsak szükségesek voltak a biztonságérzetére vonatkozó válaszok is. Az idevonatkozó kérdések, mint említettük, az összehasonlíthatóság érdekében megfeleltek a régi, azaz a 1982-es, 1992-es kérdőív áldozati adatainak és a félelmet, illetve szorongást felmérő részeinek. A legutóbbi megbízásomat az Országos Bűnmegeelőzési Tanács támogatta, ezért fontosnak tartottam a kérdőív kiegészítését olyan bűncselekmények leírásával, amellyel a megkérdezettek nap mind nap találkozhatnak, de általában nem tudják, hogyan kell a konkrét esemény során helyesen eljárniuk. A bűnesetek felsorolásánál természetesen több válaszlehetőséget megengedtem. Ezek között volt helyes, helytelen és indifferens felelet is, melyből a megkérdezettek választhattak. A helytelen viselkedésre utaló válaszok is értékesnek bizonyultak, hiszen a tájékoztató szervek a tapasztalt hiányosságok felszámolására irányíthaták tevékenységüket.

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A felvétel eredményeit több részben tárgyaljuk. Elsőnek azt az alapkérdést vizsgáljuk meg, hogy mekkora az egyes bűncselekmények látenciája, ezt követően azt elemezzük, hogy a lakosság miként vélekedik a bűnözésről. A harmadik – az előző kettőtől némileg elütő – vizsgálat célja az volt, hogy megnézzük, miként viselkedne a lakosság egyes feltételezett bűncselekményekhez kötődő helyzetekben. A negyedik részben azt próbáltuk megismerni, hogy mi a lakosság véleménye a rendvédelmi szervek munkájáról, végül pedig szabad válaszok alapján válogattuk össze a válaszadók legjellemzőbb véleményeit a bűnözéssel és a bűnüldözéssel kapcsolatos kérdésekről.

A látenciamutató

A válaszok kis száma miatt – ennek minden kockázatát vállalva – kénytelenek voltunk a látencia indexének megállapításához a felsorolt 7 bűncselekmény adatait (zseblopás, gépjárműlopás, gépjármű feltörése, betöréses lopás, testi sértés, erőszakos közöszlés, valamint rablás) az öt kistérség viszonylatában összegezni, és az összegzett értékek felszorzásának eredményét az országos regisztrált adatokkal összehasonlítani. A lakosság és a lakások száma bármely kistérség vonatkozásában viszonylag pontos adat, azonban a családháztartások adatai esetében meg kellett elégednünk az országos átlaggal. Tehát egyetlen vonatkozásban kellett a bűnözési sajátosságot megbecsülni, a kistérségek bűnügyi leterheltsége tekintetében. Ehhez felhasználtuk a bűnügyi statisztika többéves átlagadatait, noha tisztában voltunk az adatok bizonytalanságával. A *látencia mértéke*, azaz *indexe* azt mutatja, hogy a felvétel során a különböző bűncselekmények számmutatói *hányszor nagyobbak, mint a bűnügyi statisztikában regisztrált számok*. Összehasonlítva az 1992. évi indexekkel, eredményeink azt bizonyítják, hogy helyesen becsültük meg az öt kistérség kiválasztásánál a bűnözés jelenlegi helyzetét.

A látenciaindex személyre és háztartásra vonatkozhat. Ha az egyes személyeket ért sérelem látenciamértékét kívánjuk meghatározni, akkor a 17 643 szorzószámot használjuk, ha a háztartás ellen elkövetett bűncselekmények látenciamértékét keressük, akkor a szorzószám 3551,8. Ezeket a szorzókat a beérkezett válaszok, valamint a népességre és a lakásállományra vonatkozó országos adatok alapján alakítottuk ki.

Ezek felhasználásával az egyes bűncselekmények látenciaindexeit és számításaik alapadatait a 2. tábla tartalmazza.

Mivel a szorzószámok csak az öt kistérségből származnak és kis mintán alapulnak, a valóságot csupán durván közelítik. A felvétel többé-kevésbé a vártaknak megfelelő eredményeket hozott, és bár adatai a 2001-es év bűnözési helyzetére vonatkoznak, ennek ellenére – tapasztalataim szerint – alapvető változás ezen a téren még nem következett be, így a kutatás megállapításai napjainkra is érvényesek.

Ami a 2. tábla látenciaindexeiből levonható következtetéseket illeti, azok nagyságrendileg megfelelnek az előzetes várakozásoknak. A zseblogások és az erőszakos közöszlések magas látenciája nyilvánvaló. A gépjárművekkel kapcsolatos bűncselekmények rendkívül alacsony látenciája abból adódik, hogy a nagyobb értékre való tekintettel, főleg pedig a gépjárművek biztosíthatósága miatt a sértettek feljelentési aktivitása kiemelkedően magas. Ide kapcsolódik az a megjegyzés, miszerint az eredetvizsgálat bevezetése és a ha-

tárórizet megerősítése következtében a gépjárművekkel kapcsolatos bűncselekmények száma csaknem felére csökkent. A betöréses lopások viszonylag alacsony látenciája abból származik, hogy a helységek lakói nem állandóan élnek a területükön levő hétvégi házakban, melyek a bűnözésnek gyakori áldozatai. A látencia itt közölt adatait az elméleti és gyakorlati szakemberek elfogadják.

2. tábla

Látenciaindexek és számításuk

Bűncselekmény	Előfordulás a mintában	Felszorozott gyakoriság	Tényleges (regisztrált) előfordulás 2001-ben	Látencia-indexe
Zseblopás	20	352 860	7 115	49,59
Gépjárműlopás	4	14 207	12 547	1,13
Gépjármű feltörése	11	39 070	33 718	1,16
Betöréses lopás	28	99 450	68 499	1,45
Testi sértés	9	158 787	10 703	14,84
Erőszakos közösülés	1	9 227	321	28,75
Rablás	2	35 286	3 319	10,63

Megjegyzés. Az erőszakos közösülésnél feltételeztük, hogy az csak a nőkre vonatkozatható, akiknek sokasági arányszáma 52,3 százalék.

Forrás: a Magyar Statisztikai Évkönyv 2001, Központi Statisztikai Hivatal, 2002. 44. old., valamint a Demográfiai Évkönyv, 2001 Központi Statisztikai Hivatal, 2002, 36. old.

Vélemények a bűnözés alakulásáról

A második célunk a kutatás során az volt, hogy felmérjük a lakosság véleményét a bűnözés alakulásáról. A véleményeket kistérségek szerinti bontásban mutatjuk be. A 3. tábla a legjellemzőbb, előre megfogalmazott válaszok gyakoriságát mutatja.

3. tábla

A megkérdezettek véleménye a bűnözésről (Véleménye szerint miért magas a bűnözés?)
(esetszám)

Vélemény	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V	Együtt
1(a) Enyhék a törvények	47	23	31	38	82	221
2(g) A bíróságok enyhe ítéletet hoznak	43	17	29	39	93	221
3(o) Nő a gazdag-szegény ellentét	36	20	23	31	92	202
4(f) A rendőrség létszáma és technikája nem elégséges a bűnözés ellen	34	16	37	35	78	200
5(i) Általában fellazultak az erkölcsök	27	19	26	35	85	192
6(h) Nagy a létbizonytalanság	41	16	28	30	75	190
7(b) Mind több a munkanélküli	43	18	22	22	68	173
8(l) Sokan visszaélnek a demokratikus jogokkal	30	19	26	30	64	169
9(m) Nagy a drágaság	31	13	26	21	58	158
10(e) A rendőrség szakszerűtlen, nincs kapcsolata a lakossággal	14	9	15	35	43	116
11(k) Sok a menekült	26	8	14	16	44	108

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Vélemény	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V	Együtt
12(c) Megszüntették a visszaeső büntettek ellenőrzését	21	8	16	24	37	107
13(d) A rendőrség bizonytalan	16	11	10	15	34	86
14(j) Az iskolában negyven évig nem volt vallásoktatás	7	9	8	14	27	65
15(n) Nincs megfelelő technikai védelem a rablások, betörések ellen	9	6	10	10	36	65
16(p) Egyéb okok	8	2	5	9	17	41

Megjegyzés. Itt és a következő táblák fejezetében helytakarékosági okokból a kistérségeket nevük rövidítésével jelöljük. Ezek szerint: F = Fehérgyarmat, K = Kunszentmárton, Bp. X. = Budapest X. kerület, Sz = Szentendre, V = Veszprém. Az oldalrovatban szereplő számokat követő betűk a kérdőívben szereplő kérdés sorrendi helyét mutatják.

Mivel a 3. tábla „Együtt” oszlopában bemutatott vélemények csökkenő gyakoriság szerint vannak rendezve, jól látható, hogy a legjellemzőbb vélemények a törvények, illetve a bírósági ítéletek kellő szigorát hiányolják. A rendőrség munkájának megítélése némiképp jobb, de egyáltalán nem megnyugtató.

A következőkben a bűnözéstől való félelemre kérdeztünk rá. Ennek eredményeit az 4. tábla mutatja.

4. tábla

A bűnözéstől való félelem (Fél-e Ön a bűnözéstől?)

Válasz		F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
Igen	esetszám	70	37	40	58	138	343
	százalék	80,5	80,4	80,0	76,3	84,1	81,1
Nem	esetszám	17	9	10	18	26	80
	százalék	19,5	19,6	20,0	23,7	15,9	18,9
Összesen	esetszám	87	46	50	76	164	423
	százalék	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bár az alacsony esetszámok miatt nem célszerű a százalékos megoszlást közölni, ezt itt mégis megtesszük, mivel a megoszlások halványan bár, de mutatják azt a tendenciát, hogy kisebb vidéki településeken, ahol rosszabb a bűnügyi helyzet, ott kisebb a félelmi index, mint azokon a többnyire városi településeken, ahol pedig valójában kevesebb okuk lenne félni az embereknek. Ez a paradox helyzet valószínűleg az országban lejátszódó bűncselekmények nagy kommunikációjának hatásából, valamint abból adódik, hogy az emberek vélhetőleg a rosszhoz is lassan hozzászoknak. Az, hogy a válaszolók több mint 80 százaléka félelemmel él, feltétlen indokolttá teszi a kérdés további vizsgálatát. Az 5. tábla ezt próbálja meg részletezni.

Bár a kis esetszámok miatt százalékokat (említés gyakorisága a válaszadók százalékában) az 5. táblában nem közlünk, az *Összesen* oszlopra megadhatók a megfelelő százalékos mutatók, amelyek egyfajta „félelemindexként” értelmezhetők. Ezek az indexek az egyes bűncselekmények esetén rendre: 82,5, 61,0, 57,8, 56,2, 54,2, 46,9 százalékos értéket vesznek fel. Mivel a félelemindexek önmagukban igen magasnak tűnnek, ezért néhány más kérdésre adott válaszok segítségével megkíséreltük összehasonlítani az öt kis-

térség állampolgárai biztonságérzetét jellemző adatait egymással, valamint az 1982. évi és az 1992. évi országos és megyei felvételek adataival. (Az 1982. évi *Korinek* Baranya megyei, és az ezt követő 1992. évi adatok *Korinek* szintén baranyai, valamint *Déri* országos felméréséből származnak. A 2002. évi adatok *Déri* öt kistérségi felmérésének összegzett adatai).

5. tábla

Milyen bűncselekmények bekövetkezésétől tart?
(esetszám)

Bűncselekmény	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
Betöréses lopás	68	40	40	65	151	364
Rablás	63	33	18	55	100	269
Testi sértés	52	28	33	42	100	255
Gépjármű lopás	46	21	29	52	100	248
Erőszakos közösülés	1	18	18	28	63	128*
Gépjármű-feltörés	39	21	23	41	83	207

Megjegyzés. Felhívom a figyelmet arra, hogy a nők aránya az öt kistérségben 53,1 százalék, azaz számuk 236. Közülük 128-an közölték, hogy félnek egy erőszakos közösülés bekövetkezésétől. Ez azt jelenti, hogy a félelem indexe esetükben a valóságban nem 29, hanem 54,2 százalék. A testi sértés nemcsak a magánindítványos cselekményeket foglalja magába, hanem a tettleges becsületsértés fel nem jelentett adatait is. Ezek mellett a gyógyulási időtartam a büntetőjogi minősítést befolyásolja, ami annak orvosi megállapítását is igényli. Mindezért a sértettek, a nem kevés utánjárás miatt, általában vonakodnak feljelentést tenni.

6. tábla

Szokott-e Ön félni a bűnözőktől, ha éjjel egyedül van a lakásban
(százalék)

Válasz	Fehérgyarmat	Kunszentmárton	Budapest X. ker.	Szentendre	Veszprém
1. Mindig	11,4	10,6	5,6	6,4	3,5
2. Gyakran	3,4	10,6	5,6	5,1	5,8
3. Néha	29,5	27,7	33,3	37,2	36,0
4. Soha	51,2	46,8	48,1	47,5	51,2
5. Nem válaszolt	4,5	4,3	7,4	3,8	3,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A 6. táblából kiolvasható a kisebb, falusias jellegű települések magas félelmi mutatója. Ez nyilván abból származik, hogy a házak viszonylag távol esnek egymástól és megtámadásuk esetén a keletkezett zajt a szomszéd házbéliek nem hallják. Ezt a tényt a mindennapi tapasztalatok bizonyítják. Sok egyedül élő idős ember esik áldozatul az elkövetőknek, mivel a tettesek általában helyiek, akiket a sértettek esetleg – ha lenne rá módjuk – megneveznének. Az ugyanerre a kérdésre adott válaszok időbeli összehasonlítását a 7. táblában követhetjük nyomon.

Elteltekintve az említett módszertani torzítástól az időbeli összehasonlítás eredményei, némi meglepetésre, azt mutatják, hogy a félelemérzet nem nőtt, sőt inkább csökkenő tendenciát mutat. Egyes, itt nem közölt táblák adatai arra is következtetni engednek, hogy bár egyes területeken nőtt a lakosság félelemérzete, de nőttek a védekező reflexeik is.

(Erre az olyan típusú kérdésekre adott válaszokból lehet következtetni, amelyek például arra kérdeztek rá, hogy *Ha egyedül van otthon, bezárkózik-e?*) Az ide kapcsolódó táblák részletes közlésétől eltekintünk¹, de néhány fontosabb általános következtetést összefoglalóan megemlítünk.

7. tábla

Szokott-e Ön félni a bűnözőktől, ha éjjel egyedül van a lakásban?
(százalék)

Válasz	1982	1992	1992	2002
1. Mindig	7,0	9,8	14,0	6,6*
2. Gyakran	4,2	8,3	10,0	5,4
3. Néha	34,2	39,4	36,0	33,3
4. Soha	54,6	42,5	34,0	49,5
5. Nem válaszolt	–	–	6,0	5,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés. Az * jel az „átlagolás” később ismertetett problémáira kívánja felhívni a figyelmet. A másik megjegyzés: Budapest X. ker.-ből, Veszprémből, valamint Szentendréről származó válaszok száma összesen 305. Ez eredményezte, hogy a fehérgyarmatiak és a kunszentmártoniak 105 választ „elnyomták” és a félelemérzet tekintetében kedvezőbb lett a kép. (Ilyen következményei lehetnek az „átlagolásnak”).

A kistérségek adatai arra utalnak, hogy a lakosság félelme és szorongása – függetlenül a bűnügyi statisztika adataitól – mindenütt változatlanul jelen van. A 90-es évek elején kialakult nagyméretű bűnözés okozta sokk azonban a lakoságnál kezd enyhülni. Az emberek lassan hozzászoknak a kialakult helyzethez. A lakosság óvatosabb lett a bűnözőkkel szemben, lakását általában, otthon tartózkodás esetén is, főleg sötétedés után, zárva tartja és csak ismerőst enged be a lakásába. Az utcai közlekedésénél is elővigyázatosabbak lettek az emberek. Biztonsági intézkedéseiket, bűnmegelőzési eszközeiket megerősítették. A 441 válaszból kiderült, hogy 38 lakásban riasztókészüléket, 172-ben ajtóreteszt, 202-ben újabb zárat, 42-ben ablakrácsot, 12-en pedig lőfegyvert és 195-en házőrző kutyát szereztek be védelmük érdekében. A válaszadók közül összesen csupán 16 személy nem tett semmilyen biztonsági intézkedést.

A eredményekben megmutatkozik a kisebb települések és a nagyobb városok lakóinak félelme és szorongása közötti különbség is. A községeken az egyedül álló házak miatt a lakásokban való éjszakai lét, a nagyobb városokban pedig – a lakosság megítélése szerint – az utcán való tartózkodás félelemkeltőbb. Ki kell emelni azonban Budapest X. kerületét, ahol a lakoságnál az említett félelemi, szorongási folyamat enyhülése lassabban megy végbe.

A lakossági magatartás felmérése

A lakossági magatartás felmérése a lakoságnak a lehetséges bűncselekményekhez, másrészt a bűnüldöző szervekhez való viszonyát próbálta megismerni.

A vizsgálat első részének az volt a célja, hogy megkérdezze a mintába bekerült személyeket egyes feltételezett bűncselekmények esetén tanúsított magatartásukról. Bár az

¹ A részletes táblaanyagot a szerző az esetleges érdeklődők rendelkezésére bocsátja.

ilyen kérdésekre adott válaszok igen sok hipotetikus elemet tartalmaznak, ezért alapos fenntartással kezelendők, érdekes, és tanulságos néhányat bemutatni közülük, hiszen esetenként jól mutatják az állampolgárok attitűdjét, és ez alapján értékes következtetések vonhatók le a bűnmegelőzés és a felvilágosítás terén. A 8–12. táblákban néhány jellegzetes bűncselekmény esetén a várható lakossági reakciót próbáljuk felmérni.

8. tábla

Mit tenne Ön, ha a szomszédos autójavítóban ugyanazon személyek gyakran megjelennek és kevés idő múltán, a sértetlen kocsit átfényezés után távoznak onnan?
(esetszám)

Válasz	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
1. Semmit, mert nincs közöm hozzá	12	11	12	11	28	74
2. Névtelenül felhívnám a rendőrség figyelmét	23	14	31	32	57	157
3. Bizalmasan tájékoztatnám a rendőr/polgárőr ismerősömet	48	21	8	30	75	182

A 8. táblában megadott válaszok közül a 2. és a 3. válaszok helyeselhetők, ezért fel-tűnő Budapest X. ker. lakosainak és a kunszentmártoniak közömbössége, hiszen ezen a területen a válaszadók több mint 20 százaléka az 1. választ jelölte meg. Az összes válaszadót tekintve megállapítható, hogy több mint 80 százalékuk a helyes magatartást választaná – legalábbis a kérdőívre adott válaszuk alapján.

9. tábla

Mit tenne Ön, ha azt látná, hogy egy bankból egy álarcos rabló rohan ki?
(esetszám)

Válasz	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
1. Kitérnék előle	24	13	22	23	64	146
2. Tovább haladnék, mert nem jó ilyesmibe beleavatkozni	5	7	2	6	15	35
3. Távolról követném a rablót, hogy adatokat tudjak közölni	39	17	21	37	73	187
4. Rablót kiáltva utána vetném magam	16	7	4	8	13	48

10. tábla

Mit tenne, ha tartósan távol levő szomszédja lakásából, akivel egyébként haragos viszonyban van, éjjel körül gyanús zajokat hallana?
(esetszám)

Válasz	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
1. Visszafeküdnék az ágyamba és tovább aludnék	7	0	1	2	6	16
2. Telefonon felhívnám a rendőrséget vagy a polgárőrséget	60	35	43	61	131	330
3. Ha nincs telefonom, legalább a másik szomszédomat felkeltem, hogy megzavarjuk a betörőket	6	2	2	4	7	21
4. A lakásomat kivilágítanám, hogy megtudják, észrevettem őket	12	9	5	9	24	59

Mivel a 9. táblában felsorolt esetekben az egyedüli helyes válasz a 3., megállapítható, hogy a lakosság több mint 50 százaléka helytelenül cselekedne ilyen helyzetben.

A 10. táblában szereplő válaszok közül az 1. válasz kivételével valamennyi magatartás helyeselhető, így megállapíthatjuk, hogy a lakosság – legalábbis – elvben tudja, mi a helyes magatartás. Sem a helyes, sem a helytelen válaszok arányában számottevő területi különbségek nem mutathatók ki.

11. tábla

Az utcájában az egyik házban nagy fonott üvegekkel, hordókkal jönnek-mennek az emberek. Tekintve, hogy Ön már hallott az „olajszökítésről”, bor és szesz gyártásáról, mit tenne?
(esetszám)

Válasz	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
1. Megfigyelésemet közlöm (személyleírás és rendszám feljegyzése után, az illetékes vám- és pénzügyőrséggel)	30	19	22	24	63	158
2. A tényeket névtelenül közölném, mivel az érintett ház tulajdonosa közeli ismerősöm	30	10	13	27	59	139
3. Hallgatnék a dologról, mert nekem nem tesznek kárt	16	7	7	11	25	66
4. Tájékoztatnám az adóhatóságot	6	6	4	3	12	31

Az 11. tábla az 1. és a 2. választípusa azt mutatja, hogy a televízió nemcsak negatív hatással van a bűnözésre, hanem tanulsággal is jár a bűncselekmények megítélése és a velük szembeni magatartás tekintetében.

A 12. táblában megjelenő kérdés az egyre terjedő kábítószer-fogyasztást érinti.

12. tábla

Ön a község szélén lakik és most ott egy diszkót nyitottak. Megfigyelte, hogy egy zöld Nissan gépkocsi áll a parkolóban. Az autó tulajdonosa gyakran lejár a kocsijához és a csomagtartóból valamit kivesz és visszamegy a diszkóba. Ön úgy találja, hogy valami droggereskedésről lehet itt szó. Mit tenne?
(esetszám)

Válasz	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
1. Gyanúját közli a rendőrkapitánysággal	55	28	32	57	104	276
2. „Nem minden hasonló azonos” – gondolja Ön, és nem csinál semmit	18	7	12	9	33	79
3. Felhívja a kábítószer-ellenes csoportot	10	5	4	4	41	64

Az 1. pontban adott megfogalmazottakra válaszok nagy száma és aránya arra utal, hogy a lakosság kezdi felismerni a kábítószer-bűnözés társadalmi veszélyességét és aktívan cselekedni akar ellene.

A lakossági magatartás vizsgálatának másik kérdésköre az volt, hogy miként viszonyul a lakosság a rendvédelmi szervek munkájához. Az itt következő 13–17. táblák az erre vonatkozó kérdésekre adott válaszokat összegzik. A 13. táblában látható válaszok arra utalnak, hogy a körzeti megbízottak a lakosság számára kapcsolat teremtése tekintetében a leginkább elérhető személyek. Erre utal a 14. táblában megjelenő következő kérdés.

13. tábla

*Ha névtelenül tenné meg bejelentését egy bűncselekményről,
akkor a levelét vagy telefon üzenetét kinek küldené?*
(esetszám)

Válaszok	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
1. A rendőrkapitánynak	22	13	11	10	27	83
2. A bűnügyi osztályvezetőnek	10	12	17	15	43	97
3. A vám- és pénzügyőrség parancsnokának	1	2	1	2	3	9
4. A rendőrőrs parancsnokának	9	2	9	18	21	59
5. A körzeti megbízottnak	40	15	9	25	57	146

14. tábla

Van-e a fenti bűnüldöző szervek tagjaival személyes kapcsolata, ismeretsége?
(esetszám)

Válasz	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
Igen	54	28	10	33	92	217
Nem	30	17	42	42	72	203

Az természetes, hogy minél kisebb egy helység annál valószínűbb a személyes kapcsolat, ismeretség lehetősége, de a budapesti X. ker. adatai sajnálatosak arra utalnak, hogy itt a rendőrség tagjainak nincs meg a helyi és személyi ismerete, ami pedig a bűncselekmények eredményes felderítéséhez nélkülözhetetlen.

15. tábla

Mi a véleménye a helyi rendőrökről?
(esetszám)

Válasz	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
1. Aktívak, a bejelentéseket szívesen fogadják	37	14	2	23	46	122
2. Tudomásul veszik, ha bejelentést akarunk tenni	27	16	26	19	59	147
3. Vannak közöttük, akik arrogánsak a panasztevőkkel szemben	6	1	2	4	20	33
4. Felveszik a panaszt, de nem csinálnak semmit	12	10	13	19	22	76

A 15. tábla adatai arról tanúskodnak, hogy rendőrség aktivitását a válaszadók gyenge közepesnek (32,2%) ítélik. A két véglet: Fehérgyarmat: 45,1 százalék és Budapest X. ker.: 4,6 százalék. Azzal a kritikával, hogy „felveszik a panaszt, de nem csinálnak semmit” a Budapest X. ker.-t. 30,2 százalékban, Fehérgyarmatot pedig 14,6 százalékban említették a válaszadók.

A 16. táblában a polgárőrségre vonatkozó kérdésre adott válaszok önmagukért beszélnek: a helységek lakosai egyöntetűen pozitívan ítélik meg a polgárőrség létét.

Egy további, itt részleteiben nem közölt tábla adataiból ugyanis az derül ki, hogy a megkérdezettek mintegy 20 százaléka lépne be polgárőrség soraiba, ám ez az arány Fehérgyarmat esetén meghaladja a 40 százalékot. Valószínűleg a fehérgyarmati polgárőrök

kimagasló tevékenységének tulajdonítható az, hogy ott a lakosság szívesen teljesítene so-raikban szolgálatot. A polgárőrszervezet létezését úgyszólván mindenki szükségesnek tartja (95,4%), de Budapest X. kerületében ez az igény a 97,7 százalékot is eléri. Az öt kistérség közül a lakosságnak 37,3 százaléka a polgárőrség tevékenységét hatékonynak, míg 58,4 százaléka alig észrevehetőnek tartja. Ehhez képest a válaszadók 20,8 százaléka lépne be csak a polgárőrök közé. Evvel a szándékkal elsősorban a kisebb városok emelkednek ki. Fehérgyarmat jár az élen 41,9 százalékkal, és Kunszentmárton 26,6 százalékkal. A nagyobb városok lakói az utóbbinak körülbelül a felével jelentkeznek. A polgárőrségnél az értelmiségiek és a fiatalok hiánya tapasztalható. Belépésük szorgalmazására ezért külön gondot kell fordítani, mert ottlétük a testület tekintélyét emelné.

16. tábla

Vélemények a polgárőrségről
(esetszám)

Válasz	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
Szükségesnek tartja-e Ön a polgárőrséget?						
Igen	78	41	43	64	152	378
Nem	4	3	1	5	5	18
Hogyan ítéli meg a helyi polgárőrök tevékenységét?						
1. Hatékonyak	21	11	5	17	52	106
2. Alig észrevehető	19	20	23	35	69	166
3. Bátortalan fellépésűek	3	3	1	0	5	12

Rokonszenvesebb feladatnak tűnik a távollévő szomszédok lakásainak megfigyelése, amire a megkérdezettek több mint 73,8 százaléka vállalkozna. A rendőrség és a polgárőrség együttműködését a kistérségekben jó-közepesnek ítélik meg (42,9%), míg rendezetlennek 57,1 százalékuk. A 17. tábla azt mutatja, hogy a lakosságban meg van a kellő szolidaritás és segítségnyújtási hajlam a bűnözés visszaszorítására. Az ún. SZEM-mozgalom bizalmat kapott; ezzel élni kell, mert hasznos tevékenység.

17. tábla

Részt venne-e Ön a távollévő szomszédok lakásainak figyelésében?
(esetszám)

Válaszok	F.	K.	Bp. X.	Sz.	V.	Összesen
Igen	55	30	30	57	119	291
Nem	27	14	15	12	35	103

Végül a kérdőív a Bűnmegelőzési Tanácsról kérdezte az állampolgárokat. Nem meglepő, hogy a válaszadók nagy hányada semmit se tud erről az intézményről. Nem várt tapasztalás ugyanakkor az, hogy Szentendrén és Budapest X. kerületében legnagyobb azok aránya, akik a Tanácsnak még a létezéséről sem tudnak.

A válaszadók megjegyzései

A kérdőív utolsó teljes oldalán lehetővé tettük, hogy a válaszadók a kérdéseinkre adott feleleteik mellett a saját véleményüket is elmondják. A 441 válaszadó közül 118 élt ezzel a lehetőséggel. A felvétel alapján tudomásunkra hozott megjegyzéseket, az adott kistérségre vonatkozó kutatási eredményekkel együtt, az érintett bűnmegelőző szervek rendelkezésére bocsátottuk. Eddig alkalmunk volt látni a kistérségek válaszai között megmutató eltéréseket, de számunkra a konkrét problémák ismerete szükséges, amit azonban csak a kistérségeknél is jelentősen kisebb homogén körzetek felmérései szolgáltathatnak. Ezért be szeretnénk mutatni az egyik kistérség válaszainak ismertetésével a postai irányítószámok által lefedett területeken végzett kutatás előnyeit. Bár valamennyi kijelölt térségből kapott válaszok megszívlelendő kritikát tartalmaznak a bűnüldöző és bűnmegelőző szervekkel szemben, ezúttal csak a Budapest X. ker. adataiból ismertetünk néhányat, hogy ezekkel bizonyítsuk a helyi felmérések hatékonyságát. Az irányítószámok által lefedett területek vizsgálatakor megismerhetjük az ott lakók sajátos gondjait. Lakosságuk általában homogén és problémáik megoldásának kulcsa az adott települések önkormányzatának és más helyi társadalmi, gazdasági vagy állami szervezetnek a kezében van. Ugyanakkor a adott postai irányítószámok területéről jelzett bűncselekmények, a látencia mértékének megállapításához összeadhatók mind a kistérség, mind a megyei vagy az országos viszonylatban.

A saját vélemény kifejtésének lehetőségével a X. kerületiek jelentős számban éltek. A lakókörzetük biztonságáról például a 18. táblában megjelenő vélemény adták.

18. tábla

Mennyire biztonságosnak ítéli meg saját lakókörzetét?
(esetszám)

Válaszok	Körzet								Összesen
	1101	1102	1103	1104	1105	1106	1107	1108	
1. Nem biztonságos	1	3	–	–	–	–	3	2	9
2. Kevésbé biztonságos	1	1	1	1	2	–	1	3	10
3. Átlagos	4	–	1	6	5	1	1	4	22
4. Elégé biztonságos	1	–	1	1	–	1	–	–	4
5. Biztonságos	–	–	1	–	–	1	–	–	2

Ezekből az adatokból megállapítható, hogy a X. kerületben a 1102, az 1107 és 1108 postai irányítószámok területe bűnügyi fertőzöttség és a közrend biztosítása szempontjából a legkritikusabb, a bűnmegelőzést tehát elsősorban ide kell irányítani. A bűnözés szempontjából két, később is fennmaradó nehézséggel kell az illetékes szervezetnek és szervezeteknek számolniuk: a börtönök látogatóival és a piacok jelenlétével. Mind e mellett javítani kell a közvilágítást, elsősorban 1105, 1106, 1107 és a 1108-as irányítószámok körzete területén. A lepusztult, elhanyagolt tereket vissza kell foglalni a rendezavaróktól és a rendet meg kell őrizni. Ez az önkormányzat és a rendőrség közös gondja.

A felsorolt hibák, fogyatékoságok és rossz körülmények ellenére a kísérlet sikeresnek mondható. Az említett kialakult helyzet miatt fontosnak tartom, a kiküldendő kérdőívek számának a megduplázását és a jól előkészített tájékoztató tevékenység következetes végrehajtását. Ezzel elérhetővé válna a minimum 30 százalékos válaszolási arány, amely elegendő minta lenne, nemcsak a közvélemény-kutatás igényeinek kielégítéséhez, hanem a bűnüldöző szervek munkájának kontrolljához éppúgy, mint a látencia mértékének pontosabb meghatározásához.

IRODALOM

- DÉRI, P. [2000]: *A bűnözési statisztika és a valóság*. BM Kiadó. Budapest. 175 old.
- GÖNCZÖL K. [1990]: A hátrányos helyzet és a bűnözés. In: *Horváth, Zs. –Lévai, M.: Kriminológiai szakirodalmi gyűjtemény*. Tankönyvkiadó. 423 old.
- KORINEK L. [1995]: *Félelem a bűnözéstől*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 219 old.
- KOVACSICSNÉ NAGY K. [1981]: *A bűnözés statisztikája*. Tankönyvkiadó. Budapest. 130 old.
- PUSZTAI L. [1997]: Gazdasági ciklus és a bűnözés. In: *A bűnözés jövője*. OKKRI- Emlékkönyv. OKKRI. Budapest. 72 old.
- RÓZSA J. [1977]: A nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: *Rózsa János: Szexuális bűnözés*. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest. 72 old.
- SZABÓ A. [1985]: Bűnmegelőzési stratégiák. *Belügyi Szemle*. XXIII évf. 6. sz. 13– 16. old.
- SZABÓ A. – TÓTH M. [1987]: A bűnözés településhálózati megoszlása. *Belügyi Szemle*. XXVII. évf. 10. sz. 3–13. old.
- VAVRÓ I. [1981]: A bűnözés statisztikája. In: *Kovacsicsné Nagy K. (szerk.) Igazságügyi statisztika*. Tankönyvkiadó. Budapest. 129–130. old.

SUMMARY

The study is an account on a sample survey that serves as a base for a crime prevention system yet to be formed. The survey searches the rate of latent crimes by partly using former similar surveys but also by inserting new questions, too. Other goals of the survey is to find answer to how people would behave in case of different crimes occurring, and what people's opinions are of the work of crime prevention and investigation agencies. The research covered five small areas of Hungary, all being widely different in their geographical location and both social and economic characteristics. The examined areas are to represent the whole country therefore some conclusions on national level can be drawn. To avoid the blundering effect of averaging, the survey was carried out in districts covered by postal codes. Though results were behind the expectations because of the high non-response rate, interesting phenomena and tendencies were discovered that can be useful to improve crime prevention and investigation.

INTERJÚK, BESZÉLGETÉSEK

INTERJÚ DR. PUKLI PÉTERREL

Dr. Pukli Péter (62 éves) statisztikus, szakközgazdász. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem elvégzése (1966) óta dolgozik a Központi Statisztikai Hivatalban. A hivatali ranglétra lépcsőfokait végigjárva elmélyült ismereteket szerzett a gazdaságstatisztika elméletének, módszertanának és gyakorlatának kérdéseiről, a statisztikai munka számos területéről. 1981-től a Beruházás-statisztikai osztályt, majd 1986-tól a Kereskedelmi és közlekedésszatisztikai főosztályt vezette. A Hivatal szervezetének 1990-ben elkezdődött korszerűsítésekor felelősségi körébe került az ipar- és az építőipari statisztika is.

1996 és 1998 között a KSH gazdaságstatisztikáért felelős elnökhelyettese, 1998 után a hivatal statisztikai főtanácsadója. Főszerkesztője a KSH „Gazdaság és statisztika” című folyóiratának, társszerkesztője a Lengyel Statisztikai Társaság „Statistics in Transition” című folyóiratának. 1996-tól tagja az Országos Statisztikai Tanácsnak. Hivatali munkája mellett aktívan részt vesz a statisztika oktatásában is. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának egyetemi docense. Szakmai munkáját számos kitüntetéssel ismerték el, 1995-ben a Magyar Köztársaság Érdemrend Kiskeresztje kitüntetésben részesült.

Pukli Péterrel mint a KSH 2003 végén kinevezett elnökével beszélgettünk.

Röviddel elnöki munkájának megkezdése után a KSH vezetőinek tartott munkaértekezleten ismertette programját. Azt kérem, tekintsük át azt, hogy az eltelt egy évben hogyan haladtunk előre az akkor és ott megfogalmazottak megvalósításában!

Igen, egy évvel ezelőtt, nem sokkal kinevezésem után a Hivatal vezetőinek vázoltam, hogy sok évtizedes statisztikai munkám, vezetői tapasztalataim alapján mely területek fejlesztését tartom szükségesnek. Az azóta eltelt év igazolta, hogy valóban ezek azok a területek, ahol a hivatalnak lépnie kell. Radikális változtatások igénye nem merült fel, számos, akkor említett tennivaló a már megkezdett feladatok folytatásaként jelent meg. Így helyénvalóbb, ha a számvetés a felfogásbeli

változásokra összpontosít, nem pedig „munkatervi pontok” teljesülésére.

A változások legmarkánsabban talán a stratégiai tervezés mentén bontakoztak ki. Hogyan értékeli ezt a folyamatot?

Fejlesztési irányunk egyik legfontosabb eleme az adatelőállítási folyamat, illetve az abban követett munkamegosztás megváltoztatása. Ezt többek között az is kikényszeríti, hogy a feladatok növekedését nem kíséri forrásaink bővülése. Megoldást tehát csak a hatékonyság fokozása jelenthet. Ennek megvalósítása érdekében 2004-ben elindítottuk a stratégiai-tervezési folyamatot, kidolgoztuk munkamódszereit: a 2008-ig szóló tennivalókat „modernizációs terepasztal” segített feltárni. Időközben előre nem sejtett lépé-

sekre kényszerültünk, amelyek nehéz döntéseket igényeltek.

Ez a fajta tervezés természeténél fogva nem lezárt (és nem is lezárható) folyamat – már csak azért sem, mert egymással összefüggő feladatok halmazából áll, amelyek megoldását különböző időtávokra osztottuk fel.

A KSH fiatal munkatársaival történt találkozásom meggyőzött arról, hogy helyénvaló, ha minél több 35 év alatti kolléga vesz részt a tervezésben, gyarapítva az informatikai eszközöket ismerők, nyelvtudással rendelkezők számát. És persze számítok a fiatalokra jellemző szemléletmódra is. Talán sikerül elérni, hogy megfogalmazzódják, mit is kell elhagynunk megszokott tevékenységeinkből: nincs szakma, amelyik ne kényszerülne rá, hogy felhagyjon bizonyos feladatokkal. A stratégiai tervezéssel együtt ugyanis egy új munkakultúra meghonosítása is a célok közé tartozik. A korszerű irányítási módszerek meglehetősen korlátozottan voltak eddig jelen a Hivatal életében. A Modernizációs Programirodának tehát ez is a feladatai közé tartozik és emlékeztetnék rá, hogy a projektszerű működést az előző vezetés is meghirdette. Ráadásul, ha törekvéseinket siker koronázza, akkor az államigazgatáson belül lépéselőnybe kerülünk azokkal szemben, akik nem kezdtek bele a hasonló munkálataikba. Az elkövetkező években a költségvetési források szűkösségére kell számítani, ezért elkerülhetetlen, hogy felmérjük, mi mennyibe kerül, hogy tisztázzuk, meddig is terjed döntési szabadságunk.

A hivatalos statisztika ugyanis lépés-kényszerbe került. Az EU kapcsán szokás emlegetni, hogy „mozgó célpontokhoz kell igazodnunk”. Az Eurostat azon fáradozik, hogy korszerűsítse, modernizálja az Európai Statisztikai Rendszert. Törekvéseik vezérmotívuma, hogy a tagállamok mind-egyikére jellemző költségvetési megszorítá-

sok idején költségtakarékos módon „célhoz kötötté” tegyék a statisztikai munkát, a megfigyelések karcsúsításával és az adatminőség javításával elébe menjenek a felhasználói igényeknek. A teljes jogú tagság egyik következményeként tudomásul kell vennünk, hogy feladataink egy részét nem mi határozzuk meg, hanem készen kapjuk, és ezek uniós kötelezettségként jelennek meg.

Stratégiáról lévén szó, nehéz egyetlen esztendő eredményeiről számot adni. Szűkebb szakterületünkön már csak azért is, mert a KSH egész működését meghatározza – a látványos átalakulás szempontjából úgy is fogalmazhatunk, gúzsba köti –, alapvető adottsága: az év egészére érvényes adatgyűjtési rendszer. Így a legnagyobb eredménynek azt tekinthetjük, hogy megfogalmazódtak a tennivalók. Méghozzá egységes rendszerbe foglalva, amelyben a résztvevők meghatározott szabályok és szabványok szerint végzik munkájukat, amit egyben az átláthatóság jellemez, hiszen minden dokumentum megjelenik az intraneten.

Ha mégis összegezni kellene a modernizáció során az első évben szerzett tapasztalatokat, felsorolásuk helyett a rendszer rugalmasságát jelölném meg. Több olyan feladat is adódott, amelyet menet közben kellett módosítani, új felfogásban nekilátni. Nem utolsósorban azért, mert a stratégiai fejlesztési elképzelésekkel egyidejűleg megkaptuk a regionális átalakítás feladatát, ami értelemszerűen módosította a prioritási rangsort. Olyan megoldásokat kellett találni, amelyek egyszerre több követelménynek felelnek meg. Többek közt annak, hogy a humánus szempontok is érvényesüljenek. A költségvetési megszorítások idején eredmény, hogy a területi átalakításnál megtaláltuk a megfelelő foglalkoztatási formákat.

Magyarország európai uniós taggá válása új feladatokat jelent a Hivatal számá-

ra. Folyamatosan bővül adatfelhasználói körünk, az általuk támasztott igényekkel együtt. Emellett a kormány tőlünk is azt várja, mint a többi állami hivataltól, hogy olcsóbban és hatékonyabban végezzük a munkánkat. A humán erőforrásokkal és tárgyi-dologi eszközökkel való korszerű gazdálkodás megkívánja, hogy a Hivatalban, a korábban tradicionálisan kialakított éves munkatervek mellett, modern információs háttér is támogassa a tervező munkát. Az új információs rendszernek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a rendelkezésre álló humán-erő-kapacitások, tárgyi feltételek és az előttünk álló szakmai feladatok között összhangot teremtsen. Ebből az igényből kiindulva fejlesztettük ki a Hivatal munkaprogramjának tervezését és értékelését támogató információs rendszert (TEVE 2005). A munkafolyamatokat leíró tevékenységek meghatározását követően a rendszer feltöltésével olyan adatbázishoz jutottunk, amely az egyes feladatok embernapi kifejezett munkaidő-felhasználási adatainak alapján tartalmazza a jövő évi tervadatokat. Az így kialakított adatbázis egy mátrixrendszer, amelyben a programok, a tevékenységek, és a szervezeti egységek szerepelnek. Ezek lekérdezésével és elemzésével mód van az erőforrások allokációjának tervezésére és a feladat-elszámolásra is. A hivatali fejlesztési elgondolások között szerepel a tervezési adatbázis továbbfejlesztése, a tervezett feladatok és tevékenységek idő- és költségdimenzióira történő kiterjesztésével.

A legfőbb feladatok közt szerepelt a tájékoztatás korszerűsítése, javítása. Ezen a téren milyen eredményekről lehet beszámolni?

A felhasználóink igényeinek kielégítésében, a tájékoztatásban az elmúlt év folyamán technikailag jelentős változásokat

értünk el. A frissítés – a kor követelményeinek megfelelően –, az elektronikus formák felé történő határozott nyitással zajlik. Már 2004 elején folyamatossá vált az elektronikus tájékoztatási adatbázis, aminek üzemeltetése az európai statisztikai hivatalok többségére még nem jellemző. Az alkalmazás révén a felhasználók már nem csupán a hivatal által „előregyártott”, statikus táblázatokból juthatnak információkhoz, hanem saját maguk készíthetnek dinamikus táblákat. Ugyancsak jelentős újdonság volt, hogy 2004 márciusától búcsút intettünk a papírra nyomtatott kiadványaink jelentős részének. Azóta kizárólag elektronikus formában tesszük közzé a Gyorstájékoztatókat és a Statisztikai Havi Közleményeket, valamint az olyan negyedéves kiadványokat, mint például a Munkaerő-piaci helyzetkép, vagy a Fogyasztói árindex füzetek. Ha lehet, a nyomtatott változat elhagyásánál is lényegesebb, hogy ezek teljes mértékben ingyenessé váltak, az internetes honlapon keresztül bárki számára elérhetők és letölthetők. 2004. derekától (augusztus 1-jétől) megújult a honlap, amely nemcsak külső megjelenésében lett más, hanem szerkezetében is jobban igazodik a felhasználói igényekhez és szokásokhoz, áttekinthető módon rendezzi a tartalmat. A korparancsnak engedelmessé a felhasználók számára havi gyakoriságú elektronikus hírlevél készül.

Ez alkotja az elektronikus tájékoztatás ún. on-line vonulatát. Ami az off-line változatot (CD) illeti, a váltás előkészületeiként a rengeteg információt tartalmazó tematikus évkönyveknél próbáljuk csökkenteni a nyomtatott forma arányát, ezzel párhuzamosan bővíteni a CD nyújtott kínálatot, amelyek már keresési módot, idősorokat, szöveges kiegészítéseket is tartalmaznak.

A Hivatal több mint egy évtizede fogalmazta meg, és azóta is következetesen alkalmazza tájékoztatási politikáját. Ennek legfontosabb elemei: az objektív, politikától semleges adatközlés, az egyidejű tájékoztatás és a teljes körű nyitottság, vagyis nincsenek titkos adataink, módszertanaink pedig megismerhetők. Azt az elvet követjük, hogy az adatokat mindenki számára hozzáférhetővé tesszük, de a folyamatokat, tendenciákat nem minősítjük. Az nem a statisztikusok feladata. Be kell vallani, hogy tájékoztatási tevékenységünk színvonala ma még nem egységes, nem minden esetben sikerült elérnünk, hogy közleményeink közérthetők legyenek, s azt sem, hogy az aktuális kérdésekre gyorsan reagáljunk. Ezen a területen vannak még feladataink.

Szorosan kapcsolódik ehhez a kérdéshez a kommunikációs csatornák fejlesztése, a transzparencia javítása. Ez egyszerre jelent belső és külső feladatokat. Hallhatnánk ezekről valamit?

A munkatársak gyors tájékoztatását szolgálja a belső hálózatunk, az intranet. Minden munkatársunk rendelkezik számítógéppel, így elérhető számukra a KSHáló, a hivatal belső elektronikus újságja. A KSHálón megtalálhatók az értekezletek emlékeztetői, a különböző utasítások, döntések és minden közhasznú szakmai információ. Az érdeklődők figyelemmel kísérhetik a stratégiai tervezés állását. Létrehoztunk különböző tanácskozó és döntéselőkészítő fórumokat. Arra törekszünk, hogy a döntési folyamatok, valamint a hivatal gazdálkodása átláthatók legyenek. A hivatal külső megítéléséhez elengedhetetlenül szükséges, hogy adatfelhasználóink ismerjék a módszereinket, az adatok hibahatárát, s mindig tudják hogy miért és mikor módosítunk adatain-

kon. Ezt az ún. revíziós politikánkat publikáljuk, rendszeresen felhívjuk rá a felhasználóink figyelmét, s az a honlapunkon mindenki számára hozzáférhető.

A KSH – funkciójánál fogva – mindig is a statisztikai módszertan kidolgozásának egyik fő letéteményese volt. Mi történt ezen a területen, mennyiben sikerült a módszertani munka lehetőségeit, presztízsét, és ezzel együtt hatékonyságát javítani?

A statisztikai munkának több kihívással kellett az elmúlt időszakban és kell jelenleg is szembe néznie. Megnőttek a statisztikai elemzések iránti társadalmi igények, a teljes körű adatfelvételeket felváltották a mintavételes adatgyűjtések, egyre többször kényszerülünk a gyors adatszolgáltatás érdekében becsléseket alkalmazni. Ilyen körülmények között különösen nagy gondot kell fordítanunk a minőségbiztosításra, adataink megbízható felhasználására. Figyelemmel kell kísérnünk az új módszertani megoldások felhasználásának lehetőségeit, s kellő előkészítés után alkalmazni kell azokat. A legjobb módszerek és gyakorlat elterjesztése érdekében egy új részleget hoztunk létre; a Statisztikai kutatási és oktatási főosztályt, összesen 34 fővel. Ennek egyik osztálya foglalkozik az új módszerek kidolgozásával, a mintavételes eljárások folyamatos karbantartásával, fejlesztésével, s a minőségbiztosítás beépítésével az egész statisztikai munkafolyamatba. Így például megszületett a KSH egységes szezonális kiigazítási gyakorlatának szabályozása. Egy külön csoport foglalkozik az adatvédelmi módszerek fejlesztésével. Jelentős eredményt értünk el egy olyan program kidolgozásával és alkalmazásával amely a gazdaságstatisztikai felvételek megbízhatóságát segíti azzal, hogy percek alatt előállít-

ja a gyanús elemek listáját, vagyis azoknak az adatszolgáltatóknak a listáját, akik irreálisan magas, vagy szokatlanul alacsony értékű adatot közöltek, s így gyorsan meg lehet kezdeni az ellenőrzést, s a szükséges javítást. Egyik legsürgetőbb feladatunk az ez évben megtartandó Mikrocenzus felvételi mintájának és becslési módszereinek kialakítása

A Hivatalban folyó tudományos munka összefogására, a tudományos eredményeknek a mindennapos gyakorlatunkba történő beépítése céljából létrehoztuk a Hivatalos Statisztika Tudományos Tanácsát. A tanácsnak 12 tagja van. A tagok fele tudományos minősítéssel rendelkezik valamely, a statisztikával kapcsolatban álló tudományágban. A Tanács megvitatja az új módszereinket, így például a változatlan adótartalmú fogyasztóiárindex-számítást. Véleményével, állásfoglalásával segíti az elnöki döntéseket.

Korábban sok bírálat érte a KSH-ban folyó oktatást, mondván, hogy az nehezen áttekinthető, sokszor ötletszerű, az igényekhez nem mindig alkalmazkodó, sőt esetenként minőségi kifogásokat is lehetett hallani. Mit sikerült ezen a területen változtatni?

A hivatalban mindig sokféle oktatás zajlott, azonban ezek valóban nem alkottak egységes rendszert, s nem kapcsolódtak az egyes dolgozók karrierútjához. Az oktatási tevékenység szervezettebbé tétele érdekében hoztuk létre az Oktatási osztályt. Ennek feladata olyan képzési és továbbképzési rendszer kiépítése és működtetése, ahol a Hivatal dolgozói elsajátíthatják a legjobb módszereket és gyakorlatot. Mint már egy éve is említettem, célunk a tudásalapú hivatal megteremtése. Ezen a területen rövid idő alatt látványos eredményeket nem lehet elérni, de a munka elindult.

Az Oktatási osztály, a főosztályokkal és az igazgatóságok munkatársaival együttműködve, rendszerbe foglalta a Hivatal új képzési stratégiáját, amelynek főbb elemei közül a mentori rendszer, az életpálya-tervezés, a motiváció és az ösztönzés, a teljesítményértékelés áttekintése érdemel kiemelés. Az új rendszer alapelve, hogy segítséget nyújtson a különböző szakterületeken, különböző szinteken dolgozó munkatársakkal szembeni elvárások kielégítéséhez. Minthogy ezek rendkívüli heterogenitást mutatnak, az egyes célcsoportok számára tematikájukban, formájukban, módszereikben egymástól eltérő programokat kell kidolgozni. Ez a feladat lényegében még előttünk áll. A Hivatal, mint munkahely felértékelődött, ezért az állásért pályázók számára komplex kiválasztási program tervezése zajlik – ezek két értelemben is testre szabottak: kritériumai igazodnak egyrészt az egyes munkakörök sajátosságaihoz, másrészt a leendő munkatársak adottságaihoz.

A KSH fiatal dolgozói részére 2004 nyarán olyan programot szerveztünk, amelynek célja az volt, hogy felszínre kerüljenek sajátos problémáik, terveik, szemléletük. A napirendjén szerepelt kérdőíves felmérés, work-shopok és egy elnöki találkozó. A KSH-val szembeni elvárásaik közül a képzés és a továbbképzés támogatása, a képzettség határozottabb elismerése, és persze a képzettségnek megfelelő szakmai előmenetel érdemel említést.

Az egy évvel ezelőtt meghirdetett programban fontos szerepet kapott az államháztartási statisztika fejlesztése. Tudott a Hivatal ebben előre lépni?

Az ország állapotát jelző adatok közül az államháztartásra vonatkozó adatok kiemelkedően fontosak. Az Eurostat, az Európai Unió statisztikai hivatala, vállalta az

egyed országok által előállított adatok minősítését, ami a nemzeti statisztikai hivatalok számára – így számunkra is –, komoly feladatot jelent. Új kötelezettségünk az úgynevezett EDP jelentés elkészítése az államháztartás hiányáról és adósságáról. Ezek nagyon fontos és érzékeny adatok, hiszen alakulásuktól függ a belépés a monetáris unióba. A kormányzati szektor adataira vonatkozóan az Eurostat több, egymással szoros összefüggésben lévő táblát, illetve táblarendszert dolgozott ki, s a korábbi, kísérleti jellegűnek tekinthető időszak lezárulásával, az uniós csatlakozást követően, a KSH számára is kötelezővé vált teljes körű alkalmazásuk. A módszertan harmonizálásának ellenőrzése céljából előírták az adatforrások és az alkalmazott korrekciók módszertanának leírását is, amit 2004-ben elkészítettünk. Ezek a feladatok az adatokkal rendelkező, a jelentések összeállításában részt vevő szervezetek szoros együttműködését teszik szükségessé.

Az ún. „EDP-munkabizottság” keretében a KSH, a Pénzügyminisztérium (PM) és a Magyar Nemzeti Bank (MNB) szakértői a már korábban is alkalmazott munkamegosztásnak megfelelően, 2004-ben már két alkalommal (március 1-jei és szeptember 1-jei határidőre) készítették el a maastrichti kritériumok két fontos eleméről, a kormányzati szektor hiányának és adósságának alakulásáról szóló jelentésüket. A beszámoló alszektors bontásban is tartalmazza az adatokat, kitöltése a három intézmény szakértőinek szoros együttműködését igényli.

A Nemzeti számlák kiadványban 2004-ben jelent meg először a kormányzati szektor nem pénzügyi számláinak teljes sorozata a 2001. és 2002. évekre vonatkozóan. A publikált adatoknak természetesen egyezniük kell azokkal az egyéb információkkal, amelyeket átadunk az Eurostatnak.

Ebből a tömör ismertetésből látható, hogy a kormányzati szektorra vonatkozó adatszolgáltatási feladatok teljesítése csak a közreműködő intézmények szoros együttműködésével valósítható meg, a módszertani kérdésekben folyamatos egyeztetésre van szükség. A „GNI Inventory Project” holland szakértőjének magállapítása szerint a kormányzati elszámolások területén jelentős előrelépés történt.

A hivatalos statisztikai szolgálat vitathatatlanul vezető szerve a KSH. Ugyanakkor ennek a vezető szerepnek az érvényesítése nem volt mindig zavartalan. Gondolok itt például a korábban az MNB-vel folytatott nem mindig jóízű vitákra, vagy az Országos Statisztikai Tanács (OST) munkájának többször emlegetett kiüresedésére. Szakmai körökben egyre többen hangoztatták azt, hogy erősíteni kellene a KSH pozícióit és integrációs szerepét. Erről szeretném véleményét hallani.

A hangsúlyt én az integrációs funkcióra tenném. A KSH integrációs szerepkörének erősítése felé mutat, hogy az OSAP előkészítése 2004-ben minden korábbinál körültekintőbb módon zajlott le, érvényesült a párhuzamosságok kiszűrésének feltétele. Mint már említettem, a Pénzügyminisztériummal, a Magyar Nemzeti Bankkal közös bizottságban dolgozzuk ki az államháztartás legfontosabb adatait, s ebben a bizottságban a KSH játssza a vezető szerepet, és egyben hitelesíti is ezeket az adatokat.

Számos ok miatt törekszünk a makrogazdasági mutatók minőségének javítására, ami elképzelhetetlen anélkül, hogy ne tennénk élővé a kapcsolatainkat partnereinkkel a statisztikai szolgálat egészén belül. Ennek érdekében felülvizsgáljuk eddigi együttműködésünket a pénzügyi tárccával és a nemzeti bankkal, hogy nagyobb

hatékonysággal hasznosíthassuk a rendelkezésünkre álló forrásokat. Ami pedig az Országos Statisztikai Tanácsot illeti, legutóbbi ülésén a testület elnöke vetette fel, hogy ideje lenne felkutatni azokat a megoldásokat, amelyek révén ténylegesen erősödne az összhang a statisztikai szolgálat különböző szervezeteinek tevékenysége között.

A Hivatal életét meglehetősen felbolygatták a részben központi, részben helyi kezdeményezésű átszervezések, illetve leépítési tervek. Kérem, mondja el, mi az, ami ezekről jelenleg nyilvánosságra hozható!

A Hivatal struktúrájának korszerűsítése következtében a megváltozott céloknak megfelelően alakuló feladatokhoz a Hivatal felső vezetésének is igazodnia kellett. Korábban négy alelnökből egy a gazdálkodásért, egy a koordinációért, kettő pedig egy-egy szakmai terület irányításáért volt felelős. A munkánk elsősorban vertikális koordinációt igényel, ami nem oldható meg vezetői szerepkörrel, csak szabályzatokkal, szabványokkal, ezért elegendő a Hivatalban egy a gazdálkodásért felelős és egy szakmai elnökhelyettes, aki a szó szoros értelmében „helyettes”. A másik jelentős változás a hivatal életében a regionális átszervezés. 2005 februárjától a korábbi megyei igazgatóságok szerepét 6 regionális igazgatóság veszi át. A régiós átszervezés keretében a megszűnő igazgatóságok munkáját úgy kellett megszervezni, hogy az intézményi jelenlét minden megyében megmaradjon. Ez az átszervezés nagyon sok embert érint. Igyekeztünk minden munkatársnak hivatalon belüli munkalehetőséget biztosítani. Megszerveztük a régióközpontokba való átjárást, száz fő részére – e téren úttörő szerepet vállalva – lehetővé tettük a távmunkát.

Ennek ellenére több mint száz dolgozónktól meg kellett válni, mert nem vállalták az utazást, vagy a felajánlott munkakört.

Eddig mint a Hivatal vezetőjét kérdeztem, most egy szakmai kérdés erejéig az informatikához különösen közel álló statisztikushoz fordulok. Szakmai körökben olykor megfogalmazódnak olyan vélemények, miszerint az informatika kilép a statisztikát kiszolgáló szerepkörből, és meghatározó szerepet kíván magának biztosítani a statisztikával szemben. Mi erről a véleménye?

Számomra talány, milyen jelekből lenne kiolvasható, hogy az informatika meghatározó szerepre tör. Meggyőződésem, hogy a korszerű számítástechnika használata korparancs. Az Informatikai főosztályon töltött évek engem személy szerint arról győztek meg, hogy az Információs Társadalom fejlődése nagyon közel hozta egymáshoz a két szakmát. Nem véletlen, hogy a nemzetközi konferenciákon egyre több olyan szakértővel találkozunk, akik otthonosan mozognak mind a statisztika, mind az informatika területén.

Felhasználókként ma már természetesnek tekintjük az informatikai szolgáltatásokat, különösen a KSH-ban – más-különben nem is tértünk volna át a tájékoztatás már említett elektronikus formáira.

Ahogy minden napjainkat meghatározzák a számítógépek, úgy erősödött fel az informatika jelenléte a kívülálló számára áttekinthetetlen adathalmazokkal dolgozó statisztikában. Meghatározója azonban még ha akarna sem tudna lenni: szakmánk nem operacionalizálható része kívül esik a hatáskörén: fogalmi lehatárolásokkal nincs dolga. Az informatika ereje nem az informatikai szakemberek erejében rejlik, hanem a technikában, amelyet

kezelnek. Semmi kivétlenül nem látok abban, hogy létrejöttek és működnek az olyan rendszerek, mint amilyen a GÉSA, az ADÉL, a HOMBÁR, sőt ez határozott stratégiai fejlesztési irányunk. Mint a *Statisztika Szemle* hasábjain tavaly volt alkalmam kifejteni: a statisztika és az informatika elkerülhetetlenül integrálódik, olyan adatelőállítási (és adatelőkészítési, sőt, tájékoztatási) termelési folyamatot alkot, amelynek megrendelője egyértelműen a statisztikus.

A két terület napi viszonyának harmonikus kialakítása az érintett főosztályok dolga, fáradoznak is eleget az előre tervezhető és az előre nem látható ügyekből fakadó konfliktusok rendezésén.

Végül kérem, szóljon néhány szót arról, hogy elnöki teendői mellett melyek azok a tevékenységek, amelyekre időt és erőt tud fordítani.

A sors úgy hozta, hogy volt olyan időszak az életemben, amikor elég szabad idővel és energiával rendelkeztem, ezért amikor hívtak, készséggel vállaltam a fiatalok statisztikára oktatását a Szegedi Egyetem Gazdaságtudományi Karán. Be kell vallanom, hogy nagyon megszerettem a tanítást, a fiatalokkal való rendszeres ta-

lálkozás szellemi felfrissülést jelent számomra, ezért ma is folytatom a tanítást, bár most lényegesen nehezebb időt szakítanom rá. Sajnos a statisztika a felsőoktatásban nem tartozik a népszerű tantárgyak közé. Középiskolákban sem igen oktatják, pedig a statisztikai kultúra terjedéséhez már az általános iskolai oktatásban is szerepet kellene kapnia. Szerencsére a hallgatók közül egyre többen ismerik fel a statisztikai ismeretek jelentőségét. A számítástechnika mai fejlettségi fokán a gyakorlati órákon már komoly, nagy adatbázisok használatával járó számításokat lehetne végezni, s sokkal élvezetesebb, érdekesebb lehetne az oktatás.

A hivatali elfoglaltságom, s az oktatás mellett sajnos nem marad időm a komoly elmélyülést igénylő tudományos munkára. A statisztikai oktatáshoz írtam egy gazdaságstatisztikai tankönyvet. Számos meghívást kapok, hogy különböző konferenciákon tartsak előadást. Ha időm engedi, ezeknek mindig készséggel eleget teszek.

Köszönöm az interjút, és további munkájához sok sikert kívánok.

H. L.

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

A PARCIÁLIS AUTOKORRELÁCIÓ ÉRTELMEZÉSÉHEZ

A parciális autokorreláció becslésére idősoros ARMA modellek esetén a szakirodalom többnyire (például *Greene* [2003], *Hamilton* [1994]) a modellben szereplő utolsó AR együttható OLS becslését javasolja.¹ Eközben más módszer is elterjedt, ám a különböző módon számított eredmények nem esnek egybe, a szakirodalom pedig nem indokolja az eltérések okait. Az itt következő rövid tanulmány bemutatja a parciális autokorreláció elméleti származtatását *ordinálisan* rendezett – alapvetően idősoros – változók esetére, és ennek kapcsán bemutatja, hogy pontosan mik a feltételei annak, hogy a parciális regressziós együttható egyben parciális korrelációként (autokorrelációként) is értelmezhető legyen.

Elméleti alapok

Tekintsük az y jelenség

$$y_{t-k}, y_{t-k+1}, y_{t-k+2}, \dots, y_{t-1}, y_t$$

időbeli (rendezett) lefutását, ahol t növekvő értékkel egyre későbbi időpontot, k pedig a tőle k periódusra lévő időpontot azonosítja. Ekkor y_t k -rendű AR(k) autoregressziója

$$\begin{aligned} y_t &= \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \dots + \beta_{k-1} y_{t-k+1} + \beta_k y_{t-k} + \varepsilon_t = & /1/ \\ &= \beta_0 + \boldsymbol{\beta}' \mathbf{x} + \beta_k y_{t-k} + \varepsilon_t, \end{aligned}$$

ahol $\mathbf{x} = (y_{t-1}, y_{t-2}, \dots, y_{t-k+1})'$ és a független változókkal való *standard* korrelálatlansági követelmény:

$$\text{Cov}(y_{t-i}, \varepsilon_t) = 0, \quad (i = 1, 2, \dots, k) \quad /2/$$

Reziduális u változók képzésével szűrjük ki az \mathbf{x} magyarázó változók lineáris hatását mind az y_t mind az y_{t-k} változókból.

Előbb

$$\begin{aligned} y_t &= \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \alpha_2 y_{t-2} + \dots + \alpha_{k-1} y_{t-k+1} + u_t = & /3/ \\ &= \alpha_0 + \boldsymbol{\alpha}' \mathbf{x} + u_t \end{aligned}$$

majd

$$\begin{aligned} y_{t-k} &= \delta_0 + \delta_1 y_{t-k+1} + \delta_2 y_{t-k+2} + \dots + \delta_{k-1} y_{t-1} + u_{t-k} = & /4/ \\ &= \delta_0 + \boldsymbol{\delta}' \tilde{\mathbf{x}} + u_{t-k} \end{aligned}$$

¹ *Greene, W. H.* [2003]: *Econometric Analysis*. Prentice Hall, New York.; *Hamilton, J. D.* [1994]: *Time Series Analysis*. Princeton University Press. Princeton. Ezt a gyakorlatot követi például a *Stata 8.0* ökonometriai program is.

adódik, ahol $\tilde{\mathbf{x}} = (y_{t-k+1}, y_{t-k+2}, \dots, y_{t-1})'$ fordított sorrendben, de az időbeli ordinalitást megőrizve tartalmazza az \mathbf{x} jellegű magyarázó változókat, továbbá

$$\text{Cov}(y_{t-i}, u_t) = 0, \quad \text{Cov}(y_{t-i}, u_{t-k}) = 0, \quad i = 1, 2, \dots, (k-1). \quad /5/$$

Behelyettesítve y_t és y_{t-k} /3/ és /4/ szerinti lineáris dekompozícióját az /1/ egyenletbe, átrendezés után

$$(\alpha_0 - \beta_0) + (\alpha - \beta)' \mathbf{x} + u_t = \beta_k \delta_0 + \beta_k \delta' \tilde{\mathbf{x}} + \beta_k u_{t-k} + \varepsilon_t.$$

Véve mindkét oldal kovarianciáját az u_{t-k} véletlen változóval és kihasználva a /2/ és /5/ korrelálatlansági követelményeket adódik, hogy β_k a lineáris hatásoktól megtisztított u_t és u_{t-k} eltérésváltozók egyszerű kétféle regressziós paramétere:

$$\beta_k = \frac{\text{Cov}(u_t, u_{t-k})}{\text{Var}(u_{t-k})}.$$

Ugyanakkor, mivel a parciális korreláció definíció szerint a közös hatásoktól megtisztított maradékok közti egyszerű lineáris korreláció, ezért esetünkben ez y_t és y_{t-k} között

$$r_{y_t, y_{(t-k)} | \mathbf{x}} = \frac{\text{Cov}(u_t, u_{t-k})}{\sqrt{\text{Var}(u_t) \text{Var}(u_{t-k})}},$$

így, ha $\text{Var}(u_t) = \text{Var}(u_{t-k})$ akkor β_k (az utolsó parciális regressziós együttható) egyben *parciális korreláció* is. Vizsgáljuk meg, hogy ez milyen feltételek mellett teljesül!

Mindenekelőtt vezessük be a standard stacionaritási követelményt, miszerint az azonos időbeni távolságra lévő változók között a kovariancia *konstans*:

$$\text{Cov}(y_j, y_l) = \gamma_{|j-l|} \quad j, l = t, (t-1), \dots, (t-k), \quad /6/$$

ahol

$$\text{Var}(y_j) = \gamma_0. \quad /7/$$

Most a /7/ *homoszkedaszticitási* követelményt kihasználva, a többszörös determinációs együttható definíciója alapján

$$\text{Var}(u_t) = \gamma_0 (1 - R_{y_t, \mathbf{x}}^2),$$

$$\text{Var}(u_{t-k}) = \gamma_0 (1 - R_{y_{t-k}, \mathbf{x}}^2),$$

ahol a determinációs együttható standard regressziós algebra szerint

$$\gamma_0 R_{y_t, \mathbf{x}}^2 = \sum_{i=1}^{k-1} \alpha_i \text{Cov}(y_t, y_{t-i}) = \sum_{i=1}^{k-1} \alpha_i \gamma_i = \mathbf{a}' \boldsymbol{\gamma},$$

$$\gamma_0 R_{y_{t-k}, \mathbf{x}}^2 = \sum_{i=1}^{k-1} \delta_i \text{Cov}(y_{t-k}, y_{t-k+i}) = \sum_{i=1}^{k-1} \delta_i \gamma_i = \boldsymbol{\delta}' \boldsymbol{\gamma}.$$

A megfelelő regressziós paraméterek – *tengelymetszetet nem tartalmazó* – vektorát a klasszikus módon kifejezve (kovariancia osztva a magyarázó változó varianciájával)

$$\mathbf{a} = \mathbf{C}_{\mathbf{x}\mathbf{x}}^{-1} \boldsymbol{\gamma}, \quad \boldsymbol{\delta} = \mathbf{C}_{\mathbf{x}\mathbf{x}}^{-1} \boldsymbol{\gamma}$$

adódik. A *stacionaritás* és az időbeli *ordinalitás adottsága* következtében a

$$\mathbf{C}_{xx} = \mathbf{C}_{\tilde{x}\tilde{x}} = \begin{array}{c|cccccc} y & y_{t-1} & y_{t-2} & y_{t-3} & y_{t-4} & \cdots & y_{t-k+1} \\ \hline y_{t-1} & \gamma_0 & \gamma_1 & \gamma_2 & \gamma_3 & & \gamma_{|k-2|} \\ y_{t-2} & \gamma_1 & \gamma_0 & \gamma_1 & \gamma_2 & & \gamma_{|k-3|} \\ y_{t-3} & \gamma_2 & \gamma_1 & \gamma_0 & \gamma_1 & & \gamma_{|k-4|} \\ y_{t-4} & \gamma_3 & \gamma_2 & \gamma_1 & \gamma_0 & & \gamma_{|k-5|} \\ \vdots & & & & & \ddots & \\ y_{t-k+1} & \gamma_{|k-2|} & \gamma_{|k-3|} & \gamma_{|k-4|} & \gamma_{|k-5|} & & \gamma_0 \end{array}$$

együttható mátrixok megegyeznek, így a parciális paraméterek α és γ vektorai is azonosak, következésképpen $R_{y_t, x}^2 = R_{y_{t-k}, x}^2$, amiből $Var(u_t) = Var(u_{t-k})$, végül pedig $\beta_k = r_{y_t, y_{(t-k)}, x}$ következik.

A fentiekből látszik, hogy a $\beta_k = r_{y_t, y_{(t-k)}, x}$ azonosság nem teljesül akkor, ha

- akár a /6/ akár a /7/ stacionaritási követelmény nem teljesül, vagy
- az x jellegű változók vektorában a szomszédos változók között nem azonos az időbeni távolság.

Következtetésként megállapíthatjuk, hogy az $y_{t-k}, y_{t-k+1}, y_{t-k+2}, \dots, y_{t-1}, y_t$ idősorban még ha teljesül is a /6/, /7/ stacionaritási követelmény, a parciális korrelációs együttható csak a két *szélső* időszak viszonylatában vezethető vissza parciális regressziós paraméterre. A parciális autokorreláció ily módon való definiálása okozati szempontból elgondolkodtató, hiszen az y_{t-k} változóból tőle *későbbi* $y_{t-k+1}, y_{t-k+2}, \dots, y_{t-1}$ változók lineáris hatását szűrjük ki!

Egy példa: az AR(1) és az AR(2) folyamatok

Az AR(1) folyamat esetén, ha kiindulunk az $y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \varepsilon_t$ folyamatból, azonnal látható, hogy a β_1 regressziós együttható, melyet $\beta_1 = \frac{Cov(y_t, y_{t-1})}{Var(y_t)}$ alakban írhatunk fel, önmagában a $Var(y_t) = Var(y_{t-1}) = \gamma_0$ homoszkedaszticitási (stacionaritási) követelmény fennállása esetén korrelációs (triviálisan autokorrelációs) együtthatóként értelmezhető, azaz $\beta_1 = r$.

Az AR(2) folyamat vizsgálatához induljunk ki az

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \varepsilon$$

háromváltozós regressziós modell parciális meredekségeinek ismert² formájából:

$$\beta_1 = \frac{\sigma_y}{\sigma_{x_1}} \frac{r_{y1} - r_{y2}r_{12}}{1 - r_{12}^2}, \quad \beta_2 = \frac{\sigma_y}{\sigma_{x_2}} \frac{r_{y2} - r_{y1}r_{12}}{1 - r_{12}^2},$$

ahol r_{y1} a megfelelő két változó közötti lineáris korrelációs együttható megszokott jelölése. Adaptáljuk ezt az

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \varepsilon_t$$

stacioner AR(2) folyamatra, ahol r_k az egymástól időben k távolságra lévő változók közötti konstans *autokorreláció*:

$$\beta_1 = \frac{r_1 - r_2 r_1}{1 - r_1^2}, \quad \beta_2 = \frac{r_2 - r_1 r_1}{1 - r_1^2}.$$

² A formula indoklása megtalálható például a Hajdu O. [2001]: *Összefüggések a lineáris regressziós modellben*. Statisztikai Szemle 79. évf. 10-11. sz. 891–894. old. munkában.

Nyilvánvaló, hogy

$$\beta_2 = \frac{r_2 - r_1 r_1}{\sqrt{1 - r_1^2} \sqrt{1 - r_1^2}}$$

egyben parciális korreláció, míg

$$\beta_1 = \frac{r_1 - r_2 r_1}{\sqrt{1 - r_1^2} \sqrt{1 - r_1^2}}$$

nem parciális korreláció, azaz az utolsó β_2 parciális regressziós együttható a korábban bemutatott feltételek érvényesülése esetén valóban tekinthető parciális korrelációs együtthatónak.

Végső konklúzióként megállapíthatjuk, hogy az időrendben legtávolabbi késleltetés AR paramétere kizárólag a stacionaritási követelmények teljesülése mellett esik egybe a parciális (auto)korreláció értékével, a közbeeső késleltetésekkel vett parciális korreláció pedig csak abban a körben AR paraméter, mikor maga is legtávolabbi késleltetésnek számít. E tulajdonságok kihasználása új utat nyithat a stacionaritás tesztelésében.

KOVÁCS TIBOR
(1935–2004)

2004. november 4-én pótolhatatlan veszteség érte a Központi Statisztikai Hivatalt, a statisztikai és a regionális tudományt, az egész statisztikus társadalmat. Örökre eltávozott közülünk *Kovács Tibor* statisztikai főtanácsadó, főosztályvezető-helyettes, a KSH Területi tájékoztatási osztályának vezetője, a *Területi Statisztika* főszerkesztője.

Tudós statisztikustól búcsúzunk, akinek 47 évnyi sokrétű hivatali szakmai, vezetői munkássága, szerteágazó kutatói és társadalmi tevékenysége, valamint alkotó gondolatai középpontjában mindenkor a területiség, a különböző jelenségek, folyamatok területi sajátosságai álltak. Közel fél évszázadot átívelő gazdag életműve révén neve a legszélesebb szakmai körökben szinte egyévé vált a területi statisztikával.

Hosszú hivatali pályafutása 1957-ben, a KSH Komárom Megyei Igazgatóságán kezdődött, ahol első elemző publikációival korán kitűnt tehetsége. Alig három év elteltével, 1960-ban – a hivatalban azóta is példa nélküli fiatal életkorban – megbízást kapott a Vas Megyei Igazgatóság vezetésére, amely munkakört tíz éven át látta el. Tudományos elkötelezettsége a területi- és településstatisztika, valamint a területfejlesztés iránt ebben az időszakban alakult ki és mélyült el. Rövid idő alatt olyan kiváló szakmai alkotóközösséget alakított ki Szombathelyen, amely napjainkig hatóan számos módszertani kérdés alapköveit rakta le. Ebből az időszakból kiemelt említést érdemelnek az ipartelepítés és a területfejlesztés összefüggéseit feltáró, valamint a statisztikai település- és városfogalom meghatározását célzó újszerű és maradandó tartalmú tanulmányai.

1970-ben már kiforrott vezetői tapasztalatokkal rendelkező, a területi statisztika országosan elismert szakértőjeként kapott kinevezést a Hivatal Területi statisztikai főosztálya Területi tájékoztatási osztályának vezetésére. Különböző beosztásokban és szervezeti keretek között napjainkig irányította a területi tájékoztatási tevékenységet, amelynek kitelje-

sedésében egyértelműen meghatározó szerepe volt Kovács Tibor munkásságának. Mindössze két rövid időszak során látott el más munkakört: 1990-től két évig területi szerveket irányító főosztályvezetőként, majd 1992 és 1996 között a legnagyobb területi szervezet, a Budapesti és Pest megyei Igazgatóság főigazgatójaként hasznosította felkészültségét, széles körű áttekintő képességét.

Valamennyi beosztásában kiválóan helytállt, de igazi lételemét a szinte saját gyermekeként szeretett területi tájékoztatás jelentette. Vezetőként szervezte, irányította, tanította, segítette a területi statisztikai elemző, kiadványkészítő munkát és apparátust. Rendíthetetlen szakmai igényesség és következetesség jellemezte, amely mindenkor mély humánussal, őszinte nyitottsággal, tisztességgel párosult. A területi igazgatóságok elemző statisztikusainak generációi nőttek fel szigorúan kritikus, de egyben bátorító és támogató útmutatásai alapján. Értéket alkotott és megtanított értéket alkotni. Olyan korszakos jelentőségű kiadványok, sorozatok készültek kezdeményezésére a Területi tájékoztatási osztály gondozásában, mint például a Területi statisztikai évkönyvek, A Magyar régiók zsebkönyvei, a Magyarország régióit bemutató elemző munkák, vagy a Területi statisztikai információk rendszere és elérhetősége című módszertani anyag.

Tudományos munkássága az 1970-es évektől tovább szélesedett, új lendületet kapott. A korszerű statisztikai módszerek kidolgozása és alkalmazása mellett jelentős szerepet vállalt a területfejlesztés, a regionális tudomány és a településtudomány elméleti és gyakorlati fejlesztésében. Hosszú időn keresztül tevékenykedett az MTA Településtudományi Bizottságában valamint az IARUS nemzetközi városstatisztikai szervezetének alelnökéként.

Nagyszámú publikációi átfogták a területiséggel foglalkozó tudományok szinte valamennyi fontosabb kérdéskörét. Megközelítőleg sem vállalva a teljességet, kutatási és publikációs tevékenységéről el-

mondható, hogy a településhálózati, településdemográfiai vizsgálatoktól a településfejlesztés, területi beosztások, az elmaradott térségek elemzéséig és módszertani megalapozásáig éppúgy kiterjedt, mint a régiók lehatárolásának, a mezőgazdasági tájörzések kialakításának, a városiasodási folyamatok, vonzáskörzetek, agglomerációk törvényszerűségeinek, valamint a területi statisztikai információs rendszer fejlesztési irányainak újszerű és előremutató vizsgálatára. Időről időre visszatérve a hazai településhálózat talán legkritikusabb helyzetben levő szegmensének számító aprófalvakra, törpefalvakra, szemléletformáló gondolatokkal gazdagította az idevonatkozó tanulmányok körét. Legutóbb éppen a Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége e témában 2004 tavaszán rendezett Országos Kistelepusi Konferenciáján tartott igen nagyhatású előadást „A kistelepusok helyzete a számok tükrében” címmel. Talán nem túlzó az a megállapítás, hogy csak elvétve lehet találni olyan, az érintett szakterületekről készített tanulmányt, értekezést, publikációt, amelynek irodalomjegyzékéből hiányzik Kovács Tibor valamelyik munkájára való hivatkozás.

Szívügyének tekintette a statisztika népszerűsítését, amit jól példáz, hogy évek óta rendszeresen küldött cikkeket az *Élet és Tudomány* hetilap „Adatok és tények” című rovatához. Az összesen mintegy 170 rövid, de rendkívül tartalmas, érdekesítő és olvasmányos újságcikk üde színfoltja volt alkotó munkásságának és egyben iskolapéldáját annak, hogy a statisztika, megfelelő interpretációban, igen érdekes és elgondolkodtató tudomány lehet a széles közvélemény számára is.

Kovács Tibor meghatározó jelentőségű vezetői és alkotó tevékenysége mellett fáradságot nem ismerő tevékenység fejtett ki a tudományos szervezés és a folyóirat-szerkesztés terén is. 1971-től kezdődően felelős szerkesztője, majd napjainkig főszerkesztője volt a területi- és településhálózat-fejlesztési szakma széles körben mértékadó számító tudományos szakmai folyóiratának, a *Területi Statisztikának*. Rendkívül gondos arányérzékkel és magas szintű követelményekkel emelte méltó rangra a lapot. Személyes tekintélyét is latba vetette annak érdekében, hogy interdiszciplináris műhelymunkát szervezzen

és a folyóirat köré gyűjtse mindazon nem statisztikus szakembereket is – nevezetesen területi tervezőket, a földrajztudomány művelőit, regionális kutatókat, a közigazgatás terület- és településfejlesztéssel foglalkozó szakembereit –, akiknek munkája szorosan kapcsolódik a területi statisztikához. Rendszeres szerzőként is példaértékű részt vállalt abban, hogy a folyóirat igen széles olvasótábor értő figyelmét nyerve el. Mindemellett tevékeny szerkesztőbizottsági tagjaként dolgozott volt több más országos tudományos folyóiratnak is.

Tudományos szervező munkásságának fontos eseménye volt a Magyar Statisztikai Társaság (MST) újjáalakítása, aminek aktív kezdeményezője és részese volt. Elnöke, majd „Örökös Tiszteletbeli Elnöke” az MST Területi Statisztikai Szakosztályának, s csaknem évtizede rendszeres tisztségviselője volt a Társaság tisztújító közgyűléseinek. A Magyar Statisztikai Társaság örökös tagjaként a rá jellemző odaadással szervezte, irányította a Szakosztály életét, szívügyének tekintette a színvonalas társasági munkát. Kitűnő szónok, ragyogó előadó volt, a különböző konferenciákon, tudományos szemináriumokon tartott előadásai, korreferátumai mindenkor különleges élményt nyújtottak. Nem lehetett nem odafigyelni lényegre törő, érdekes és gondolatébresztő mondanivalójára, amit széles körű műveltsége és oldott stílusa elegáns ötvözetével tett lebilincselővé.

Munkája elismeréséül több állami kitüntetésben részesült. Megkapta a Munkaérdemrend ezüst és arany fokozatát, a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjét. Kimagasló statisztikai munkájáért Fényes Elek-emlékéremben, Széchenyi-emlékéremben, Kőrösy József-díjban, két alkalommal KSH elnöki dicséretben részesült, továbbá birtokosa lett a KSH Szolgálatért Aranygyűrűnek is. A Magyar Statisztikai Társaság Keleti Károly-emlékéremmel, a Magyar Regionális Tudományos Társaság pedig a Tudomány Mécsese emlékéremmel tüntette ki.

Kovács Tibor olyan ember – fájó leírni – volt, akinek életműve kötelező példa mindannyiunk számára, akik szerettük és tiszteltük és a sors kegyéből munkatársai lehettünk.

Végh Zoltán

A STATISZTIKAI ARCAI

A Magyar Statisztikai Társaság (MST) 2004. október 21-én *A statisztika arcai* címmel tudományos ülést tartott a KSH-ban. (A rendezvényre azért ilyen szokatlan időben – röviddel az MST rendes évi konferenciája után – került sor, mert az eredeti, má-

jusi időpontban terminusegyeztetési problémák miatt az ülést el kellett halasztani.) A konferenciát a levezető elnöki tiszttel is ellátó *Herman Sándor* egyetemi docens, az MST elnöke nyitotta meg. Bevezetőjében kiemelte, hogy az MST a statisztika minden aspek-

tusával, minden metszetével foglalkozni kíván, ezért fontosnak tartja egy olyan munkaülés megszervezését, amely a statisztika sokszínűségét hivatott bemutatni.

Az első előadást *dr. Pukli Péter*, a KSH elnöke tartotta „Mi a hivatalos statisztika?” címmel. Az előadó megfogalmazása szerint a hivatalos statisztika egyrészt a közigazgatás része, másrészt közszolgáltatási tevékenység és végül információs rendszer. A hivatalos statisztika a *közigazgatás része*, hiszen maga a statisztika eredeti jelentésében egy állam jellegzetességeinek numerikus módszerekkel történő leírása. A statisztika így szervezetenként és funkcióját tekintve is az államigazgatás eleme. Az előadó hivatkozott a hivatalos statisztikai tevékenységet vezérlő alapvető 1994-es ENSZ-irányelvekre, amelyek valamiféle etikai normák kodifikálásának is tekinthetők. Ezek a relevancia, a pártatlanság és az adatokhoz való egyenlő, szabad hozzáférés, a szakmailag helyes módszerek alkalmazása, a tevékenység átláthatósága, a félreértések, illetve az adatokkal való visszaélések megelőzésének szükségessége, a minőségi, időszerű, releváns adatok forrásainak adekvát megválasztása, a megfelelő és hatékony adatvédelem, a működés jogi kereteinek nyilvánossága, a nemzeti koordináció helyes szervezése, a nemzetközi módszertani ajánlások érvényesítése és a nemzetközi együttműködés. A hivatalos statisztika ugyanakkor *közszolgáltatási tevékenységet* is végez azáltal, hogy az általa létrehozott termékek és szolgáltatások nagyrészt ingyenesek, igénybevételüket az ország mindenkorai költségvetésében erre a célra előirányzott pénzügyi források határozzák meg (korlátozzák). Igaz, a költségvetés által nem finanszírozott igénybevétel költségeit a felhasználóknak kell fizetniük, de csak költségszinten, azaz maga a tevékenység nonprofit szolgáltatásnak minősül. A közszolgáltatási tevékenység egymástól jól elhatárolható, egymást követő szakaszokra bontható. Ezek a szakaszok az alábbiak:

- kiindulópont: a felhasználói igények felmérése és lefordítása a statisztikai fogalmak nyelvezetére;
- az adatgyűjtés tervezése és szervezése;
- az adatok ellenőrzése és feldolgozása;
- az adatok közzététele, tájékoztatás.

Kiemelte az előadó, hogy mindezek ellenére ez a szolgáltatási tevékenység egységes termelési folyamatot alkot. A hivatalos statisztika mindezek mellett *információs rendszer* is, mégpedig olyan országos információs rendszer, amelyben természetes és jogi személyek információs kapcsolatai testesülnek meg. Emellett azonban magának a közigazgatásnak is a saját információs rendszere. A közigazga-

tás információs rendszerébe tartoznak mindazok az információk (adatgyűjtések és nyilvántartások), amelyeket az ország természetes és jogi személyei különböző jogszabályok által előírtan kötelesek megadni a közigazgatás szerveinek (hatóságoknak). A hivatalos statisztika legfontosabb funkciói ugyanis

- információkat biztosítani a kormányzat gazdasági tervező- és szabályozó munkájához;
- a társadalom ellátása információkkal;
- az információk közigazgatási (hatósági) nyilvántartásokba rendezése.

A hivatalos statisztika lényege ez az információsrendszer-funkció, hiszen ez kapcsolja össze, ez integrálja az összes többi tevékenységét.

A következő előadó *dr. Hunyadi László* egyetemi tanár, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője volt. Előadásának címe Ezredfordulós kihívások a statisztikai tudomány előtt. A bevezetőben elmondta, hogy a statisztika tudományát, a tömegjelenségek leírásának módszertanaként és az ehhez kapcsolódó gyakorlati tevékenység egységeként értelmezi, a kihívásokat pedig kérdések formájában fogalmazza meg, de ezek olyan kérdések, amelyekre a választ csak a jövő adja meg.

Az elméleti háttérrel biztosító *matematikai statisztika* a XX. század végére kilépett a klasszikus keretek közül. Jelenlegi fejlődésére az jellemző, hogy együtt jelentkezik a specializáció és az integrálódás: egyre finomabb módszertanok, specializálódó területek, emellett egymástól távoli módszerek találkoznak, főként az alkalmazások, a módszerek területén. Jellemző tendencia a külső információk egyre szélesebb körű felhasználása, a nagytömegű adatok alkalmazása, az aszimptotikus elméletek felértékelődése, az egyes módszerek alkalmazási feltételeinek kutatása, robusztus technikák alkalmazása. E téren a fő kérdés az, hogy a tudomány öntörvényű fejlődése találkozik-e a gyakorlati alkalmazás igényeivel.

Az elméletnek a társadalmi-gazdasági alkalmazásokban kiemelkedő fontosságú területe a *mintavétel* (sőt általában az adatfelvétel) és a komplex mintából való becslés. Ezen a területen a múlt század végére, a klasszikus hagyományok mellett, uralkodóvá váltak a másodlagos mintavételi és becslési módszerek (részminták, jackknife, bootstrap). Ezen a téren jelenleg a nagy tömegű felvételek szervezése, új típusú információgyűjtések (internet, scanner adatok, telefonos felvételek), az adatvédelem átalakulása, adminisztratív források statisztikai értékelése, egyes adatforrások beszűkülése, adminisztratív/mintavétel források kombinációja, a nem mintavételi hibák felmérése, kezelése jellemző. Az előadó a fő problémát abban a kérdésben fogalmazta meg,

hogyan a statisztika képes lesz-e meghatározni az adatvédelem és a tájékoztatási kötelezettség közti optimumot és annak elérési módjait. Ezt követően az előadó röviden szólt a *statisztikai modellezésről* és a statisztikatudomány *szervezeti kérdéseiről*, ezek jelenlegi és perspektivikus problémáiról, majd a statisztikai informatika szerepére tért át. Megfogalmazása szerint az informatika *Hollerith* óta jelen van a statisztikában, de mindig annak szolgájaként. A XX. század végére egyenrangú félként lépett elő, hiszen megnőtt a szerepe az adatgyűjtésben, forradalmasította az adatfeldolgozást, az elemzési módszerekben eddig nem látott technikákkal (szimuláció) új utakat nyitott, megváltoztatta az adatvédelem feladatait és technikáját, az adatközlés és publikációk új formáit honosította meg, és demokratizálta magát a statisztikát. Az előadó külön hangsúlyozta ez utóbbi jelentőségét, hiszen a számítógépek és az internet elterjedésével jőszerűen minden érdeklődő kézbe kaphatja a statisztikai programcsomagokat és hatalmas adatbázisokhoz juthat hozzá. Ezért nagyon fontos kérdés az, hogy a potenciális felhasználók helyesen tudják-e használni, értelmezni a készen kapott statisztikai eszközöket. Az informatikával kapcsolatos, ennél talán még általánosabb kérdés pedig az, hogy az informatika a statisztika eszköze, vagy ura lesz-e, kettejük viszonyában melyik válik dominánssá. Összefoglalva és áttekintve az elmondottakat az előadó a statisztika legfontosabb, általános kihívásait a következőkben jelölte meg:

- képes-e a statisztikatudomány úgy fejlődni, hogy egyre kevésbé szakadjon el a valóságtól (divergencia vagy konvergencia fog-e érvényesülni);
- képes-e a statisztikatudomány megbirkózni a növekvő információhalmazzal, azokat régi és új módszerekkel olyan keretbe tudja-e terelni, ahol az áttekinthetővé válik, és ahol elválik egymástól a szükségszerű és a véletlen, a lényeg és az esetiség;
- az igazi kihívás talán az, hogy képes lesz-e a statisztika a „jó oldalra” állni. A tudomány fel van-e készülve erre? A statisztika a haladást szolgálja-e, vagy visszahúzó erők veszik birtokukba (hibás felhasználás, dezinformáció, hamis tudat kialakítása, rémhírtérjesztés). Ez a kérdés szorosban kapcsolódik a statisztikai tudományt, de tágabb értelemben az egész statisztikát érintő etikai kérdésekhez.

A nap harmadik előadója *dr. Rappai Gábor*, a Pécsi Tudományegyetem (PTE) tanszékvezető egyetemi docense volt. Előadásának címe: A Bologna-folyamat kihívásai a statisztika felsőoktatásában.

Az előadás bevezetőjében röviden összefoglalta az ún. Bologna-folyamat lényegét: 1999-ben Bolognában 29 európai ország oktatási minisztere megállapodott egy egységes oktatási rendszer kereteiben. E rendszer főbb elemei a könnyen összehasonlítható, világos tartalmú fokozatok létrehozása,

a kétciklusú képzés általánossá tétele, kreditrendszer (kredittranszfer), valamint a mobilitás és az élethosszig tartó tanulás.

Az elvek magyarországi végrehajtása – legálábbis mostanáig – nem volt mentes ellentmondásoktól és félreértésektől. Lázás szakalapítás és -indítás kezdődött, megkezdődött a pozícióharc a felsőoktatási intézmények közt és ezen intézményeken belül. Az alapszakok száma erősen csökkent, és hatalmas bizonytalanság lett úrrá a beiskolázási létszámok, finanszírozási módok, mértékek terén. Ennek következtében az eredetileg tervezett 2005. szeptemberi indítás jónéhány képzési területen már biztos, hogy elmarad.

Az előadó ezt követően a statisztika tárgy(ak) „érintettségét” vizsgálta a Bologna-folyamatban. Egyszerű megközelítésként abszolút számokkal jellemezte a statisztika jövőben várható oktatását. Ebből kitént, hogy a különböző tudományterületek egyre inkább felismerik azt, hogy a statisztika szinte minden tudományterületen elengedhetetlen diszciplína. Ennek jellemzésére megmutatta, hogy összesen 12 képzési terület, 43 képzési ág és 108 tervezett alapszak tematikája tartalmaz valamilyen szintű statisztikai ismeretanyagot.

A következő vizsgálati kérdés az volt, hogy a magyar felsőfokú statisztikaoktatás hogyan viszonyul a nemzetközi standardokhoz. Ezt az összehasonlítást azzal a szemléletes eszközzel kívánta elvégezni, hogy különböző korokban kiragadta az akkor legjellemzőbbnek tekinthető nyugat-európai (amerikai), illetve magyar statisztika tankönyvet, és a tárgyalta témák alapján egyezési, illetve különbözőségi mutatókat számolt. Így került páros összehasonlításra *F.C. Mills: Statistical Methods* (1924) c. műve *Schweng Lóránd: Statisztikájával* (1944), *G.U. Yule és M.G. Kendall* híres könyve, a Bevezetés a statisztika elméletébe (1964), *Pikler György: Általános statisztika* (1953), illetve *Köves Pál–Pármiczky Gábor: Általános statisztika* (1973) c. könyveivel. A 80-as és 90-es évek bemutatására pedig *P. Newbold: Statistics for Business and Economics* (1984) c. műve a *Hunyadi–Mundruczó–Vita: Statisztika* (1996) c. könyve szolgált. Az összehasonlítás eredménye, amit az előadó grafikusán is bemutatott, arra engedett következtetni, hogy a magyar szakirodalom (az 1950-es éveket leszámítva) lépést tudott tartani a nemzetközi tendenciákkal, sőt az utóbbi években a közeledés felgyorsult. Ez tágabb értelemben azt jelenti, hogy az átjárhatóság biztosítása számunkra nem okozhat problémát.

Mi a helyzet országban belül? Van-e, lehet-e alapja valamilyen belső átjárhatóságot biztosító ekvivalenciának? – tette fel a kérdést az előadó. A hely-

zet minden esetre eléggé kaotikus. Megdöbbentő az idézett szám, miszerint csak a PTE könyvtárában 151 (!) különböző, 1990 után kiadott olyan magyar nyelvű tankönyv (jegyzet) található, amely címében a *statisztika* szó szerepel. Az országban 17 statisztika tanszék működik, és egy sor helyen más tanszék, esetleg más tárgyak keretén belül oktatják a statisztikát. Ezért érthető, hogy szükség lenne valamiféle egységesítésre. Ez megvalósítható lenne egységes tananyag kidolgozásával és rendszerbe állításával, egységes számonkérés (például példatár, feladat-, és vizsgadolgozat-gyűjtemény közös kidolgozása) bevezetésével – vagy legalább a második szinten – egy több diszciplínára épülő statisztikaszak (M – master) beindításával. Az elmúlt hónapok e tárgyú vitái az előadót inkább arra a következtetésre vezették, hogy – véleménye szerint – legfeljebb a minimális egyeztetésre, a közös M szak elindítására lehet reálisan törekedni.

Laczka Éva PhD, a KSH főosztályvezetője „*Hogyan válnak a tények adatokká?*” címmel tartott előadást. Az előadó a statisztikát elsősorban gyakorlati tevékenységként definiálta, melynek során tömegesen előforduló jelenségek egyedeire vonatkozó adatokat gyűjtünk, feldolgozunk és elemzünk. Ő ebből a hármából elsősorban az adatgyűjtési folyamatot vizsgálta.

Az adatgyűjtés tervezése történhet hazai és nemzetközi igények alapján. Az adatgyűjtés végrehajtása esetén pedig célszerű megkülönböztetni

- a teljes körű összeírást,
- a (részleges) reprezentatív összeírást, és
- az adminisztratív források felhasználását.

Az előadó ezután kitért a legfontosabb adatgyűjtési technikákra, melyek közül kiemelte az interjútechnikát, a postai úton történő adatszolgáltatást, és mint újabb, ígéretes technikát a különböző elektronikus adatszolgáltatási módokat.

Ezt követően részletesen foglalkozott a minőségbiztosítás kérdéseivel. A minőségbiztosítás első fokozatán az adatgyűjtés folyamatában jelenik meg. Az adatgyűjtés során a minőség a regiszterek minőségétől és az adatszolgáltatói készségtől függ, ám igen fontos tényezője a statisztikusok szakmai felkészültsége, elhivatottsága és nem utolsósorban a rendelkezésükre álló pénzügyi lehetőségek. A statisztikai adatok minősége függ az adatfeldolgozás minőségétől is. Az adatfeldolgozásban fontos, talán döntő szerepet játszik a hozzáértő és elkötelezett szakmai irányítás. Fontosnak tartotta azt a gondolatot, hogy az adatfeldolgozásnak olyannak kell lennie, hogy a létrejövő adatbázis dokumentálható (sőt dokumentált) és (elvben) mások által is megismételhető legyen.

Az elmondottakat a saját szakterületéről vett példával, a HOMBÁR termelési adatbázissal illusztrálta. Ez az ORACLE rendszerű, a KSH informatikai rendszerével kompatibilis, meta-vezérelt adatbázis táblázatok egymásra épülő rendszerével kezeli az adatokat. A HOMBÁR adattárház és tájékoztatási funkciókat is ellát. A HOMBÁR egyéb előnyei közt említette, hogy statisztikusbarát, a feldolgozási folyamat függetlenné válik az informatikusoktól (időben, közelítésben), ami azt is jelenti, hogy alkalmazásakor nő a statisztikusok felelőssége.

Végül következtetéseit abban foglalta össze, hogy a technikai fejlődés egyre több lehetőséget biztosít az adatgyűjtés és -feldolgozás folyamatában, ugyanakkor a meglévő, illetve újra felmerülő nehézségek a folyamat újragondolását sürgetik. A változó igényeket a statisztikai adat-előállítási folyamat szabályai mellett kell kielégíteni.

Végül *Borsi Balázs*, a GKI Gazdaságkutató Rt. kutatásvezetője kapott szót, aki a statisztika felhasználóinak nevében tartott előadást „Statisztika a gazdaságkutatók szemével” címmel. Előadása elején röviden bemutatta cégét, a Gazdaságkutató Rt.-t, majd rátért a fő adatforrásaikra. Ezek egy része saját maguk által gyűjtött primer vagy szekunder adat (havi konjunktúrafelmérés [lakossági, vállalati], negyedéves szakterületi [önkormányzatok, informatika, ingatlan stb.] féléves strukturális [vállalat], és egyéb egyedi felvételek), ám ezek mellett nagyban támaszkodnak a KSH adataira. Ezeknek az adatoknak a felhasználásával állítják elő legfontosabb termékeiket: A GKI–Wallis konjunktúraindexet és összetevőit (1996–2004), az ipari bizalmi indexet az EU-ban és Magyarországon (1996–2004), és a feldolgozóipari termelés indexét.

Ezután feltette a kérdést, hogy mit jelent a GKI-nek a Statisztikai Hivatal? Megfogalmazása szerint a KSH az a kályha, ahonnan mindig kiindulnak, a KSH munkájuk fő bázisa. Ugyanakkor kapcsolatuk a KSH-val nem egyirányú, egyenrangú szakmai partneri kapcsolat épült ki a két intézmény között. A KSH a GKI egyik fő beszállítója, sőt a GKI olykor külön adatigényével is fellép a KSH-val szemben. Ez a kölcsönös jó kapcsolat jogosítja fel a GKI-t arra, hogy kritikai észrevételeket is megfogalmazzon a KSH munkájáról, hiszen az ilyen kritikák tehetik még tartalmasabbá és gyümölcsözőbbé az együttműködést. A legfontosabb pozitív és negatív észrevételeket az alábbiakban foglalta össze:

- az internetes adatközzététel nagyon sokat segít a napi munkában;
- egyes esetekben sikerül gyorsan és rugalmasan új csoportosításban kérni az adatokat, máskor azonban nem;
- a cégregiszter egy része nem megbízható;

- a publikálás ideje olykor túlságosan késői;
- a statisztikai közzétételt jobban kellene a gazdaság és társadalom igényeihez igazítani;
- a szakmai közönség számára a KSH egyben országimázs is, és erre érdemes odafigyelni;
- a gondok közül továbbél: a (köz)szolgáltatások hiányos számbavétele, a vagyonszámítások hiányosságai, a GDP jövedelmi oldalának problémái;
- esetenként fontos adateltérésekre hiányoznak a módszertani magyarázatok. Ez utóbbira példaként a külkereskedelmi forgalomnak a KSH, illetve az MNB által közölt néhány számát mutatta be, amelyek között olykor számottevő eltérés volt tapasztalható.

Előadását azzal fejezte be, hogy minden nehézség ellenére a GKI jó szakmai kapcsolatot tart a

KSH-val, ami példaértékű lehet más felhasználók és szolgáltató intézmények számára is.

A jelenlévők nem éltek az előadások utáni hozzászólások és viták lehetőségével. A levezető elnök rövid záró értékelésében sikeresnek nevezte a rendezvényt, hiszen az igen sokszínűen mutatta be a statisztikát, megmutatta annak különféle arcait, és ezzel talán segített abban, hogy a statisztika különböző területeiről érkezett hallgatóság jobban megismerje és méltányolja az általa közvetlenül nem művelt vagy nem is ismert statisztikai területeken folyó munkát.

H.L.

A STATISZTIKA TUDOMÁNYA A XXI. SZÁZADBAN

Mint arról előző számunkban már rövid hírből beszámoltunk, 2004. november 9-én ülést tartott az MTA Statisztikai Bizottsága. A Tudomány Napja tiszteletére az ülés egy tudományos minikonferencia formáját öltötte, és egyebek közt a talán némiképp háttérbe szorított statisztika tudományát kívánta bemutatni. Az ülés nyilvános volt, ám a Bizottság tagjain kívül csak kevés számú érdeklődő hallgatta végig az előadásokat és az azokat követő vitákat.

Az ülést *Mellár Tamás*, a Statisztikai Bizottság elnöke nyitotta meg, majd átadta a szót *Kroó Norbertnek*, az MTA főtitkárának, aki rövid bevezetőben üdvözölte a résztvevőket. Kifejtette, hogy a statisztika különleges, sok más tudományterületet érintő, illetve ezeknél alkalmazást találó diszciplína, amiért is az MTA mindig is megkülönböztetett figyelmet fordított erre a területre. Emlékeztetett arra, hogy a fizika – mely tudományág a matematikának talán legnagyobb felhasználója – merev, determinisztikus szemlélete okán a XX. század első harmadában komoly válságba került. Ekkor éppen a statisztika és nem kis részben a közgazdasági és társadalmi problémákat leírni szándékozó statisztikai modellezés volt az, ami ráébresztette a fizikusokat a sztochasztikus gondolkodás fontosságára. Ebből alakult aztán ki a fizikának az a statisztikus szemlélete, amely máig is uralkodó. A statisztika tehát igen fontos tudományág, ezért mindannyiunk, az egész MTA közös ügye. Bevezetője végén az akadémikus sikeres munkát kívánt a rendezvényhez.

Az ülés első szereplője *Hajdu Ottó*, a BMGE egyetemi docense volt, aki a *Strukturális egyenletek specifikálása* címmel tartott előadást. Olyan, manapság elsősorban a pszichológiai gyakorlatban alkalmazott modelleket mutatott be, amelyek lé-

nyege a látens és a manifeszt változók együttes szerepeltetése bonyolult kovarianciastruktúrák segítségével. Egy köznapis példát (gépkocsik műszaki jellemzői közti kapcsolatok) segítségével vezette be a különféle, második-generációs többváltozós modelleket, amelyek közül a Bentler-Weeks modellt elemezte részletesebben. Bemutatta ennek strukturális és redukált formáját, a manifeszt változók kovariancia-struktúráját, majd azt, hogy ennek segítségével hogyan lehet becslőfüggvényeket készíteni. A legkisebb négyzetek elvén alapuló becslőfüggvények mellett ismertette az ADF (asymptotically distribution free – aszimptotikusan eloszlásfüggetlen) becslőfüggvények osztályát is. Ezt követően az előadó rátért a modellszelekció és a hipotézisvizsgálat témakörére. A modellválasztás ilyen esetekben a nullmodell, a szaturált modell és a tényleges modell összehasonlításán alapul, és általában χ^2 próbákra vezet. Az előadó bemutatta a heurisztikus modellszelekció néhány nemcentrális goodness-of-fit (illeszkedés jósága) indexét. A hasonló szellemű modellezés további kapcsolódó kérdései közül csak exponálta a többváltozós normalitásvizsgálatot, a diszkrét látens változók kezelésének nehézségeit, a többszintű dekompozíció, valamint a látens változós logit és probit regressziós modellek problémáját. Végül megemlítette, hogy ezt a fajta modellezést mára már egy sor statisztikai szoftver, köztük az EQS, az AMOS a LISREL valamint a SAS támogatja.

Az előadáshoz kapcsolódó kérdések egyrészt az identifikálhatóságra vonatkoztak, arra, hogy a redukált formából milyen feltételek mellett lehet strukturális következtetéseket levonni, illetve odáig is elmentek, hogy nem okoznak-e problémát az identifikációs nehézségek, mint ahogy a némiképp hasonló,

bár egyszerűbb szerkezetű makrogazdasági modellek esetében ezek korábban súlyos kritikák célpontjai voltak. Egy hozzászóló felhívta a figyelmet az itteni becslőfüggvények és a momentumok általánosított módszerének kapcsolatára is.

A második előadást *Belyó Pál*, az ECOSTAT Gazdaságelemző és Informatikai Intézet igazgatója tartotta *A mikroszimulációk alkalmazása – a lehetőségek értékelése, hatástanulmányok, előrejelzések* címmel. A három részből álló előadás a magyar gazdaság és társadalom továbbfejlesztési irányainak mikroszimulációs módszerekkel történő vizsgálati lehetőségeire hívta fel a figyelmet. Az első rész összefoglalta azokat a tudnivalókat, amelyek a mikroszimuláció módszerének megértéséhez szükségesek. Az előadó megfogalmazása szerint ennek a ma elérhető leginkább elfogadott politikai döntéshozókészítő eszköznek a középpontjában az ún. mikro-egységek állnak. A modellek közös eleme, hogy a vizsgálni kívánt rendszert mikro-elemei viselkedésén keresztül vizsgálja. A mikroszimulációs modell a mikro-egységek időbeli viselkedéséből indul ki, és ezeken keresztül jut el, megfelelő aggregálással, a makroszintű változók alakulásának leírásához. Az előadás röviden bemutatta a modellek kifejlődését és fő típusait, majd összegezte főbb előnyös és hátrányos tulajdonságait. A mikroszimuláció előnye egyebek közt a következők: a viselkedés mikroszintű leírása, a rugalmas (utólagos) aggregáció, sok változó kezelésének lehetősége, és az, hogy ezek a modellek a változók nem csak legfontosabb momentumainak (várható érték, variancia), hanem eloszlásainak vizsgálatát is lehetővé teszik. A mikroszimulációs modellek kidolgozásával kapcsolatos legfőbb nehézségek abban rejlenek, hogy jelentős a munkaerő-ráfordítási igényük (és következésképp költségek), nagy a statisztikai adatigényük, emellett sok megoldatlan módszertani és technikai probléma nehezíti az alkalmazásukat.

Az előadás második része egy konkrét alkalmazást mutatott be. Az ECOSTAT-ban készült egy kísérleti modell („gyors mikroszimuláció”), amely a 2002. évi vállalati társasági adóbevallások adatbázisát alapul véve a fontosabb adónemek összesített és ágazatonkénti szimulációjára irányult. A modell alapvetően a módszer alkalmazhatóságát kívánta bizonyítani. Ennek során különböző, egy jövőbeni adóreform lehetséges variánsainak tekinthető változatokat fogalmaztak meg a termékadók kulcsaira, és azt vizsgálták mikroszimulációs módszerrel, hogy a várható gazdasági makrokörnyezetben ezek a változások milyen adóbevétel-változásokat indukálnak. Az előadás szemléletes ábrákkal mutatta be a változások hatásait adónemenként és népgazdasági áganként.

Az előadás befejező, harmadik részében a mikroszimulációs modellezés jövőjéről, lehetőségeiről volt szó. A jövőbeni legfontosabb alkalmazási területeket az előadó a következőkben jelölte meg: a nyugdíjbiztosítási és az egészségbiztosítási rendszer modellezése, a juttatási és adórendszer modellezése, valamint a vállalati versenyképesség vizsgálata. Több kisebb volumenű, de nem kevésbé fontos alkalmazásra (így például a kábítószer-használat terjedésére, a közlekedési rendszerek, vagy a munkanélküliség modellezésére) is kiválóan alkalmasak lehetnek ezek a modellek.

Befejezésül az előadó azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a jövőben a mikroszimulációs modellek a gazdasági elemzés minden területén létjogosultságot nyernek és integráns elemei lehetnek egy nagy, átfogó hosszú távú társadalmi-gazdasági előrejelző rendszernek.

Az előadást követő élénk vita, amely elsősorban a mikroszimuláció alkalmazásának feltételeit, kiváltépp anyagi feltételeit feszegette, azt tükrözte, hogy az előadásnak sikerült felkelteni az érdeklődést a hallgatóság körében e téma iránt.

A szünetet követően először *Vargha András*, az ELTE Pszichológiai Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára tartott előadást *Statisztikai sokaságok összehasonlítása ordinális skálájú változók segítségével* címmel. Előadását azzal vezette be, hogy a különböző sokaságok összehasonlítása alapvető statisztikai művelet, és ezt a klasszikus statisztika minták alapján leggyakrabban a közismert *t*-próba, illetve a varianciaanalízis (ANOVA) segítségével végzi el. Ezek a próbák feltételezik – egyebek közt – a változók normális eloszlását. Az empirikus társadalomtudományokban azonban igen gyakoriak a nem kvantifikálható ismérvek, hiszen egy sor, minőségi jellegű változó a pszichológiában éppúgy mint a közgazdaságtudományban vagy a szociológiában közvetlenül nem mérhető, azokra csak diszkrét választéskálán, többnyire kérdőíves megfigyelések eredményeként kaphatunk értékeket. Ezekben az esetekben tehát a normalitás feltételezése nem tartható. Az alapkérdés az, hogy mit lehet tenni ilyen esetekben?

Az előadó az átlagok összehasonlítása helyett bevezette a valószínűségi fölény (a sztochasztikus dominancia) és a sztochasztikus egyezőség fogalmát. Ezek a mutatók két összehasonlítandó sokaság páronkénti értékeléséből indulnak ki, és azt vizsgálják, hogy mi a valószínűsége annak, hogy az egyik sokaság elemei nagyobbak, mint a másikéi, illetőleg a páros összehasonlításokból vajon adódik-e, hogy éppen 0,5 annak valószínűsége, hogy az egyik sokaság elemei nagyobbak a másikénál. Ezekből a fo-

galmakból kiindulva a szerző definiálja több sokaság elemeinek valószínűségi egyezőségét. Az így kialakított fogalom- illetve mutatószámrendszer már alkalmas arra, hogy az ismert kötöttségekkel (normális eloszlás, varianciahomogenitás) rendelkező klasszikus tesztek helyett robusztus próbákat alkalmazzon az összehasonlításban, sőt az előadó elemzéseit kiterjesztette a kétszemponos varianciaanalízisre is. Ezeket az elemzéseket egyszerű pszichológiai feladaton mutatta be a saját maga által készített Ministat programcsomag segítségével.

A nap utolsó előadója *Marton Ádám*, a KSH ny. osztályvezetője volt, aki *A mintavételi hiba kiszámítása és felhasználása a hivatalos statisztikában* címmel tartott előadást. Történeti visszpillantással kezdte: bemutatta a mintavétel és a mintákból való következtetés történetének néhány fordulópontját. Kiemelte a norvég *Kiaer* szerepét és azt, hogy *Buday László* már a XIX. század végén ismerte és méltatta *Kiaer* eredményeit. Említette *Gini* és *Galvani* munkáit az 1921-es olasz népszámlálás kapcsán, majd természetesen *Neyman* munkásságát, amely megteremtette a mintavételek már klasszikusnak számító matematikai-statisztikai alapjait. Ezt követően a mintavételi hiba természetéről, számításának, illetőleg becslésének módjairól szólt. Kiemelten foglalkozott a másodlagos mintavételi eljárásokkal (részminták, kiegyenlített félminták, jackknife, boot-strap), amelyek lényege az, hogy számítógépes ismétlésekkel generálnak új mintákat egy meglévő szülő mintából, s ezekből becslik az eloszlás jellemzőit, elsősorban a mintavételi hibát jelző varianciát, illetve szórást. Ezek az eljárások a modern technika (számítógép) erejével oldanak meg olyan feladatokat, amelyek analitikusan nem, vagy csak igen nehezen, bonyolultan lennének kivitelezhetők. Ezen módszerek

kapcsán utalt arra is, hogy egyrészt nincs általánosan ajánlható legjobb módszer; mindig az adott feladat jellegzetességei határozzák meg az alkalmazandó eljárást, másrészt megemlítette, hogy ezen technikák köre korántsem lezárt, hiszen intenzív kutatások irányulnak továbbfejlesztésükre.

Az előadás befejező része a magyar és a nemzetközi gyakorlatot tárgyalta. Ami a magyar gyakorlatot illeti, a kétségtelen eredmények ellenére még mindig tartja magát az a szemlélet, amelyik a teljes körű felvételeket preferálja a mintavételes eljárásokkal szemben, mintavételi hibákat pedig viszonylag ritkán közölnek. A nemzetközi statisztikai gyakorlat felismerte a mintavételes eljárások szerepét, és a mintavételi hibát egyre inkább a statisztika egy jól megragadható minőségi mutatójának tekintik. Az előadó véleménye szerint Magyarországon a fontosabb statisztikai mutatószámokat illetően általánossá kellene tenni a hibák, illetőleg konfidencia intervallumok számítását és közlését. Ez egyebek közt a szakstatisztikusok ismereteinek növelését, további kutatásokat és megfelelő szoftverellátást igényel. Az előadást követően egy hozzászóló felhívta a figyelmet a csoportos és többlépcsős mintavételeknél alkalmazott jackknife módszer egyes buktatóira.

A konferencia *Mellár Tamás* rövid zárszavával ért véget. Az elnök összefoglalta az elhangzott dolgozatok számára legfontosabb mozzanatait, és úgy vélte, hogy a konferencia jól szolgálta azt az ügyet, amiért megrendezték: jól felkészült előadók érdekes előadásokban mutatták be a statisztika tudományának sokszínűségét és néhány aktuális problémáját.

H. L.

SZEMÉLYI HÍREK

Címadományozás. *Dr. Pukli Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, 2004. szeptember 1-jével szakmai tevékenysége elismeréseként *Postáné dr. Kiss Katalinnak*, vezető-főtanácsos asszonynak *szakmai főtanácsadói* címet adományozott.

Vezetői megbízás. *Helt Ferenc*, a KSH elnök-helyettese, a KSH Elnökének 11/2004. (SK.5.) sz. utasításával létrehozott Adatgyűjtő főosztályon 2004. augusztus 1-jei hatállyal *Hegyi Csabát* főosztályvezető-helyettesi megbízással Gazdaságstatisztikai ágazatának vezetésével; *Kátainé Csincsák Évát* főosztályvezető-helyettesi megbízással a Társadalomstatisztikai ágazat vezetésével; *Kovács Attilát* főosztályvezető-helyettesi megbízással a Technikai önálló osztály vezetésével bízta meg.

Jutalmazás. Közzolgálati jogviszonyban töltött idejük alapján, 2004. október hónapban, jubileumi jutalomban részesültek:

25 éves szolgálatáért: *Békefi Ágnes* (Népesedési-, egészségügyi és szociális statisztikai főosztály);

Éliás Ildikó (Adatgyűjtő főosztály); *Farkas László* (Külkereskedelmstatisztikai főosztály); *Szolomájer János* (Műszaki főosztály); *Tóthné Komonyi Judit* (Iparstatisztikai főosztály).

35 éves szolgálatáért: *Fogl Lászlóné* (Pénzügyi főosztály); *Papp Józsefné* (Társadalomstatisztikai főosztály).

40 éves szolgálatáért: *Németh Attila* (Adatgyűjtő főosztály); *Varga Anna Mária* (Adatgyűjtő főosztály).

*

Közzolgálati jogviszonyban töltött idejük alapján, 2004. december hónapban jutalomban részesültek:

25 éves szolgálatáért: *Papp Klára* (Elnökhelyettesi titkárság); *Zóberné Váradi Katalin* (Informatikai főosztály).

30 éves szolgálatáért: *Barna Sándorné* (Igazgatási és költségvetési főosztály); *Tóth Ferenc* (Műszaki főosztály).

35 éves szolgálatáért: *Dr. Fazekas Rozália* (Népesedési-, egészségügyi és szociális statisztikai főosztály).

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

AZ MTA Doktori Tanácsa 2004. december 16-án nyilvános vitán tárgyalta *dr. Józán Péter* „Válság és megújulás a második világháború utáni epidemiológiai fejlődésében Magyarországon” c. doktori értekezését. A tanulmány – melyet a jelölt a vita első fázisában részletesen ismertetett – áttekinthette a népegészségügy helyzetét, különös tekintettel az utóbbi 50 év történéseire. Részletes statisztikai elemzésekkel támasztotta alá egyrészt azt, hogy 1993-ban fordulat következett be, hiszen az addig romló tendenciák kedvező irányt vettek, másrészt a jelenlegi helyzetben a kedvező tendenciák mellett a nagyfokú differenciálódás jellemző. Az értekezés bírálói kiemelték a jelölt több évtizedes, nagyhatású tevékenységét ezen a területen; hangsúlyozták a dol-

gozat érdemeit és rámutattak egyes hiányosságaira. Az elhangzottak alapján a Bizottság egyhangúan (100 százalékos szavazati aránnyal) javasolta a Doktori Tanácsnak, hogy a jelöltnek ítélje oda az MTA doktora címet.

Regionális és városi statisztika tárgykörében tartott értekezletet az Eurostat E-4-es egysége (Strukturális Alapok) 2004. november 2. és 5. között, Luxembourgban. A munkaülést a nemzeti regionális koordinációs tisztségviselők (RESCO) mellett a regionális számlák szakértői számára rendezték. Az ülés a városi statisztika, az új NUTS-rendelet, a regionális számlák és indikátorok kérdéseivel foglalkozott. 32 témában hangzott el előadás és készí-

tettek ezekről munkaanyagokat. A fő témák a következők voltak: 1. Urban Audit; 2. a 2005. évi munka-program; 3. NUTS-jogszabály; 4. Regionális számlák; Egyéb témák. A Központi Statisztikai Hivatalt *Faluvégi Albert* regionális koordinátor, statisztikai tanácsadó és *Gether István*né, a területi számlák szakértője képviselte.

A Magyar Statisztikai Társaság Nemzetközi Statisztikai Szakosztálya és az MTA Akadémiai Bizottsága mellett működő Nemzetközi Statisztikai Albizottság együttes ülést rendezett 2004. november 30-án a magyar egészségügyi és szociális ellátási statisztika módszertani kérdéseiről nemzetközi összehasonlításban. Az ülés elnöki tisztét *Ligetfi Csák*, a Szakosztály elnöke töltötte be. A 33 jelenlevő (bizottsági és albizottsági és szakosztályi tagok, valamint meghívott vendégek) körében a fő referátumot *Gárdos Éva*, a KSH főosztályvezetője tartotta, a korreferensek *Kincses Gyula*, az Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet főigazgatója és *Széles György*, a Debreceni Egyetem Népegészségügyi Iskolájának munkatársa voltak. Az előadás azt a módszertani problémát tárta fel, hogy az EU-harmonizáció az egészségügyi és a szociális statisztikában jóval kevésbé fejlett és kevesebb területre terjed ki, mint a statisztika egyéb szakágazataiban. Nemcsak az „acquis communautaire”-ek, hanem a „gentleman agreement”-ek és az ajánlások is hiányoznak. Mindezt a fogalmak nem elég egységesek, bár a magyar egészségügyi és szociális statisztika, valamint az Egészségügyi számlarendszer már előrehaladt a WHO-módszertanok adaptálásában, azonban a szociális védelmi rendszer területén a nemzetközi összehasonlíthatóság még elmaradott. A korreferátumok arról számoltak be, milyen lépéseket tettek már meg a hiányosságok enyhítésére.

Évkönyvek. A 2003. évi Idegenforgalmi statisztikai évkönyv I. része az idegenforgalom áttekintését tartalmazza a magyar gazdaság és a turizmus főbb mutatóitól a részletes kereskedelmi szálláshelyi, szálláshely-szolgáltatási és vendéglátási adatokig. A 2. rész a nemzetközi utasforgalmat tekintti át. A kereskedelmi szálláshelyekről a 3., a magán szálláshelyi adatokról a 4. fejezet tájékoztat. Az utazásszervezés tevékenységének adatait az 5. fejezetből ismerhetjük meg. A kiadványt módszertani megjegyzések, kilenc színes grafikon és egy CD-ROM melléklet teszi teljessé.

(Idegenforgalmi statisztikai évkönyv, 2003. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2004. 140 old.)

*

A Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, 2003 összefoglaló adatai 1990-től 2003-ig tekintik át a

magyar mezőgazdaság legfőbb mutatóit. Ezt követően a mezőgazdasági termelés személyi, műszaki és anyagi feltételeit; a növénytermesztési és kertészeti termékek termelését, felhasználását; az élő állatok és az állati termékek termelését és felhasználását; az erdőgazdálkodást; az élelmiszeripart, a mezőgazdasági külkereskedelmet, a regionális és a nemzetközi adatokat ismerheti meg az olvasó a 2003. évre vonatkozóan. Az évkönyvet időjárási adatok és módszertani megjegyzések egészítik ki.

(Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, 2003. Központi Statisztikai Kiadó. Budapest. 2004. 355 old.)

A magyar lakáspiac területi jellemzői az ezredfordulón című, a Társadalom-statisztikai főosztály Lakásstatisztikai osztálya és az MTA Földrajztudományi Kutatóintézete által közösen készített kiadvány a lakáspiac átalakulásáról, a lakáspiacon végbemenő társadalmi folyamatokról nyújt átfogó képet. A rendszerváltozás első évtizedét követően – a rendszerváltozást követő első népszámlálás adatainak birtokában – időszerűvé vált a magyar lakáspiacon a közelmúltban végbement területi folyamatok bemutatása. Jelen kötet, amely statisztikusok és geográfusok együttműködésének eredményeként, az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával készült, az ország településeiről, igazgatási és statisztikai egységeiről nyújt részletes lakáspiaci áttekintést. A kötet az adatok közlésén túl az ország térszerkezetében kimutatható főbb vonásokat, térségi folyamatokat a lakáspiac adatain keresztül, a lakáspiac mutatóinak felhasználásával ismerteti. Ugyanis számos olyan demográfiai, foglalkoztatási információ van, mely nem tartozik közvetlenül a hagyományos lakástémájú adatközlések körébe, mivel azonban a lakáspiaci folyamatokat alapvetően meghatározó jelenségeket tükröznek, figyelembevételük egy átfogó lakáspiaci helyzetfeltáráshoz elengedhetetlen. A kötet csak részben szolgálja a tudományos megismerést, nem titkolt célja, hogy adatbázisként szolgáljon a helyi és központi lakáspolitikai, a terület- és településfejlesztés szakemberei számára is.

(A magyar lakáspiac területi jellemzői az ezredfordulón. Központi Statisztikai Hivatal – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Budapest. 2004. 169 old. CD-melléklettel.)

Magyarország mezőgazdasága, 2003 címmel megjelent a gazdaságszerkezeti összeírás II. kötete. A kiadvány az I. kötetben publikált adatokat kiegészítve, az újabb adatfeldolgozások eredményeit tartalmazza. Bemutatja a földhasználatra (gyepterületekre); a szántóföldi növények és a zöldségfélék betakarított területére, terméseredményeire; a gyü-

mölcsstermesztő gazdaságok területnagyság szerinti összetételére; a gyümölcsfélék területére, termés-eredményeire; a szőlőstermesztő gazdaságok és a szőlőterület nagyság szerinti összetételére; a szőlő fajtacsoportok területére, terméseredményeire; az öntözésre, az egy hektárra jutó műtrágya és öntözővíz mennyiségére; állatfajonként az állatot tartó gazdaságok és az állatállomány nagyság szerinti összetételére, az állatsűrűsége; a gazdaságokban foglalkoztatott és időszakos alkalmazottakra; gazdálkodók és a családi munkaerő jellemzőire vonatkozó megyei, regionális és országos adatokat.

(Magyarország mezőgazdasága, 2003. Központi Statisztikai Hivatal. 2004. Budapest. 260 old.)

Foglalkoztatottság és munkanélküliség címmel jelent meg A foglalkoztatottak főbb jellemzői

sorozat 2. kötete. A szerzők két fő ismérv, a foglalkozási és a nemzetgazdasági összetétel köré csoportosítják a foglalkoztatottak strukturális jellemzőit. A két fő ismérvet a népességcsoport legmagasabb iskolai végzettsége szerinti részletezésben, kombinációs táblákban is bemutatják. Részletes adatok találhatóak a kiadványban a foglalkoztatottak összetételében az elmúlt két évtizedben lezajlott jelentős változásokról, a foglalkoztatási struktúra átalakulásáról. A bőseges területi jellemzőkön túl, a mű tartalmazza a foglalkoztatottak főbb jellemzőit nemzetközi összehasonlításban is.

(Dr. Fóti János – Dr. Lakatos Miklós: Foglalkoztatottság és munkanélküliség (Információk a magyarországi censusok eredményeiből.) 2. A foglalkoztatottak főbb jellemzői. Készült az Országos Foglalkoztatási Alapítvány támogatásával. Budapest. 2004. 162 old.)

Megjelent a *Gazdaság és Statisztika* című folyóirat 2004. évi 5. száma.

MŰHELY-ELEMZÉSEK

Az erdőgazdasági üzemek főbb jellemzői – *Dr. Takács József*
 Gazdasági szerkezet és versenyképesség Magyarországon – *Szalavetz Andrea*
 A háztartások energiakiadásai – *Berendi Zsuzsanna – Horváth András*
 A magyar hajóépítő-ipar egyik csúcsa: a Szent István csatahajó – *Végyvári Jenő*

MÓDSZERTAN – STATISZTIKAI GYAKORLAT

HOMBÁR – Mezőgazdasági statisztikai adatbázisrendszer – *Sinkovics Károlyné*

Megjelent a *Gazdaság és Statisztika* című folyóirat 2004. évi 6. száma.

MŰHELY-ELEMZÉSEK

Írország társadalmának és gazdaságának egyes jellemzői a 90-es évek fellendülésének tükrében – *Artner Annamária*
 A háztartások között adott és kapott támogatások – *Kenyeres László*
 Magyar nemzetgazdasági ágazatok elemzése pénzügyi mutatók segítségével – *Ács Barnabás*

MÓDSZERTAN – STATISZTIKAI GYAKORLAT

Környezeti számlák rendszere – A NAMEA-rendszer Magyarországon – *Bálint Orsolya*
 Az üzleti szolgáltatások kibocsátási árstatisztikájának helyzete az OECD országokban – *Süveges Éva*

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

COHEN, S. H.:

ADATOK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁNAK STRATÉGIÁJA AZ US BLS INTERNETES ADATGYŰJTÉSÉBEN

(Editing strategies used by the US Bureau of Labor Statistics in data collection over the internet.) – *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 2003. 3. sz. 265–278. p.

A szerző meghatározza azokat az adatérkeztetési feladatokat, amelyek a helyes statisztikai gyakorlatban kiszűrjük az emberek tévedését: a programhibákat, a hibás számításokat, az elütéseket, az összeírók helytelen kódolását stb. Az adatok helyes editálása (szerkesztése, javítása) visszatérő mozzanata a statisztikai folyamatnak, sok esetben rutintevékenységeket igényel, amelyekre a cikk gyakorlati példákat sorol fel. Az editálás alapvető célja, hogy felismerhető és javítható legyen a lehetséges legtöbb hiba.

A postai úton végzett statisztikai adatgyűjtés egyik fontos feladata a beérkezett adatok összeállítása, helyesbítése, a rendelkezésre álló informatikai eljárásokkal. Vannak számítógépes hordozón, illetve hálózaton fogadott adatok, amelyek már az adatgyűjtés folyamatában sajátos eljárást igényelnek.

Az Egyesült Államok Munkaügyi Statisztikai Hivatala (US Bureau of Labor Statistics – US BLS) olyan összeírásokat végez telefonon, illetve személyes kikérdezéssel, amelyeket számítógépes eljárás támogat (Computer-Assisted Telephone Interviewing – CATI, Computer-Assisted Personal Interviewing – CAPI). A felvétel során a kérdező a kapott válaszokat editálja, és a program kiszűri azokat a téves adatokat, amelyek más válaszokkal ütököznek, vagy a korábbi információk alapján nem fogadhatók el.

A cikk főleg a CD-lemezen vagy interneten közzölt programokkal előkészített adatgyűjtéseket tárgyalja. Az egyik változat letölthető programokkal működik, a másik böngésző (browser) jellegű.

A letöltött adatgyűjtési programot a központi szerverről áttelepítik az egyes számítógépekre. Miután ezzel az eszközzel elkészítették az adatszolgáltatást, azt az internet útján továbbítják a távoli címzettnék.

A másik megoldás esetén az adatszolgáltató közvetlenül adhatja meg adatait a kérdőív megfelelő rovataiban. Az editálást a központi gépen levő program végzi, az előírt ellenőrző lépésekkel.

A szerző kifejti azokat az előnyöket, amelyek a hálózat útján végzett adatgyűjtés mellett szólnak. A gazdasági előnyök között említi, hogy a postázás, az összeírás és az adatbevitel költsége csökkenthető. Csökkenthetők továbbá a kitöltési útmutatókkal, visszakérdezésekkel kapcsolatos ráfordítások is. Az adatszolgáltatásban részt vevők terhei is csökkennek, a számukra legelőnyösebb formában teljesíthetik kötelezettségeiket.

A kérdőívek tervezésében, terjesztésében is előnyök mutatkoznak, például színes kiemelések és más internetes címekre hivatkozások (hyperlinks) alkalmazhatók. Beiktathatók multimédiás megoldások, vagy dinamikus grafikai eszközök, amelyek közérthető (képi vagy hangzó) útmutatást adnak.

A gazdaságstatisztika terén az US BLS sikerrel alkalmazza az internetes adatgyűjtést: kedvezőbbek a költségellenőrzés feltételei, javult a válaszolók aránya, csökkent az adatszolgáltatók terhelése, javult az adatok minősége és közelít egymáshoz az előzetes, valamint a végleges mutatók becslési eredménye.

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését *Rettich Béla* szerkesztésében), páratlan hónapban általában *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

Módosulnak a szerepek az internetes adatgyűjtés révén: a klasszikus adatbeviteli ellenőrzések helyett az online program túlnyomó részben elvégzi az adatok logikai és egyéb ellenőrzéseit. A szerző olyan nem mintavételi hibák kiszűrésére utal itt, mint például hiányzó adat, hibás mértékegység, nem konzisztens adat, technikailag vagy más okból lehetetlen válasz stb.

A cikk és függeléke részletesen kifejti a BLS editálási eljárásainak tartalmát. Megkülönböztethető az összeírási szint, a regionális, illetve az egyes szövetségi államok szintje, és végül az országos szint. Áttekinti a szerző azokat a dokumentumokat, amelyek az editálási folyamatból származnak, ilyen például a nem válaszolók jegyzéke, az adatsoros tábla, a logikai műveletekkel szűrt állományok, a munkatáblák és az eredménytáblák.

Az internetes adatgyűjtés gyakorlati példái az Egyesült Államok munkaügyi statisztikáira vonatkoznak, és a jelentő statisztikai egységektől származnak. A szerző utal az ún. longitudinális felvételekre, amelyet azonos alanyok bizonyos időközönként küldenek, és amelyek alapot adnak arra is, hogy összevessék az aktuális és korábbi adatokat.

A cikk rámutat azokra a fontos jellemzőkre, amelyek az internetes adatgyűjtés egyedi architektúráját kellően biztonságossá, hatékonyan kezelhetővé teszik. A BLS-adatgyűjtések belépési pontjai jól definiáltak, minden kérdőívnek egységes a megjelenítése. Hatékonyan támogatják a partnereket, különösen, ha többféle adatszolgáltatásra kötelezettek. Több szinten garantált a fogadott statisztikai adatok bizalmas kezelése, megfelelő tűzfalakkal védekeznek az illetéktelen behatolás ellen, mind a BLS, mind a partnerek rendszerében. Csak a jogosultak férhetnek hozzá az adatokhoz, ennek megfelelő a rendszer adminisztrációja, a jelszavas és egyéb védelem. Kellően fejlett a monitoring rendszer és a kockázatok elemzése.

A szerző beszámol az évközi munkaügyi adatgyűjtés (CES) internetes editálásának tapasztalatairól. Összesen 300 ezer adatszolgáltató válaszol a mintavételes eljárásban, ennek fele telefonos kikérés útján érkezik. Az adatok beérkezése után 17 nappal megjelennek az évközi mutatók.

A felvétel alapmutatói: az összes alkalmazásban álló, ebből a nők száma, a fizikai foglalkozásúak száma, keresete, teljesített munkaóráinak száma. A feldolgozóipari szervezetek jelentik a túlórák számát, egyes szolgáltató ágazatok adatszolgáltatói pedig a kifizetett jutalékot.

A hálózat útján gyűjtött évközi munkaügyi (CES) adatok 1997. április óta érkeznek. Kezdetben az adatbeviteli ellenőrzést a következőkre tekintettel

írták elő: logikai szűrés, az értéktartomány elfogadása, érvényességi feltételek, adatbeviteli hiba.

2001. májustól minden gazdasági ágazatra (ágara) sajátos elfogadási feltételeket alakítottak ki. A program azt is jelzi, hogy az egyes jelentett adatok hogyan illeszkednek a korábbi időszakok átlagaihoz, illetve az egyes ágazatok számított mutatóihoz. Az editáló program feltétlenül visszautasítja a bevitt, ha „lehetetlen” minősítésű az adat, vagy nem numerikus jeleket észlel az adathelyen.

A közel 3 éve alkalmazott editáló eljárások mellett hatásosabb a szűrés, már nem csupán 3 százalékos, hanem 7 százalékos a kifogásolt jelentések aránya. Korábban a hálózaton fogadott jelentések 6 százalékában adtak magyarázatot, az új editálási eljárás ezt 14 százalékra növelte.

A longitudinális ellenőrzéseket kedvezően fogadják az adatszolgáltatók. A kapott észrevételek nyomán inkább gondosabb önellenőrzést végeznek elküldés előtt, mint hogy később magyarázatot, vagy ismételt javítást kelljen adni.

A szerző másik gyakorlati példája a munkabiztonsági, munkaegészségügyi éves adatgyűjtés (OSHS), amelynek mutatói a feljegyzésre kötelezett munkahelyi sérülésekre, betegségekre vonatkoznak. Részletes fogalmi meghatározás fejt ki a feljegyzésre kötelezett eseményeket az Egyesült Államok vonatkozó jogszabályainak megfelelően. A program a jelentéseken mintegy 170 féle adatellenőrzést végez. Kiszűri az editálás során, ha az adat nem felel meg az előírt formátumnak, ha nem értelmezhető a jelentett adat a többi adattal összevetve (nem konzisztens), és azt is, ha kódolási hibák fordulnak elő.

A program figyel, hogy a megnevezett munkahelyen valóban szenvedhetett-e sérülést egy „idegen” foglalkozású, vagy közönséges kódhiba miatt szerepel-e a helytelen azonosító.

Az Egyesült Államok 47 államának adatszolgáltatói elektronikus úton közvetlenül a címzetthez küldték 2002-es éves OSHS-jelentésüket. Összesen ezer OSHS-jelentés így érkezett, és kezdetben eltekintettek az internetes hibaüzenetektől, nehogy túlterheljék a kísérleti felvétel adatszolgáltatóit. Az editálás programja visszautasította az olyan jelentést, ahol nem számmal szerepelt például a foglalkoztatottak évi átlagos száma, vagy a feljegyzett események száma, illetve az emiatt kieső munkanapok száma.

A cikk harmadik gyakorlati példájában a kereseti statisztika (NCS) új adatgyűjtési eljárása, annak editálása szerepel, a következő mutatókkal: kereset foglalkozások és beosztás szerint, a munkaerő költsége összetevők szerint, továbbá a béren kívüli juttatás

tások értéke. Mintegy 40 ezer adatszolgáltató szerepel a felvétel mintájában, az összesen 154 mintavételi rétegnek (elsődleges mintavételi egység) megfelelően. A szerző bemutatja az elsődleges rétegek képzésének fontosabb ismérveit és a mintába kijelölt adatszolgáltatók 5 éves távon megvalósuló cseréjét.

A kijelölt adatszolgáltatók 60 százaléka csak egyszerűsített éves jelentést készít, a kereset adataival. A többiek a jelentést negyedévente küldik interneten, vagy egyéb úton. Olyan programcsomagot fejlesztettek, amellyel az internetes adatszolgáltatás megvalósítható; ennek a vizsgálatát 2003 végén kezdték meg. Az NCS-adatbázis (NCS Integrated Data Capture – IDC) csak a megfelelően editált, kifogástalan adatokat fogadja.

A cikk részletesen ismerteti a helyi adatfogadások lépéseit, ahogy a szakmai felülvizsgálatokat, a hibák feltárását és javítását, a visszakerdezéseket, majd a kész tárgyidőszaki összeállítások adatbázisba töltését végzik. Sokfajta kódellenőrzést és viszony-számos hitelesítést alkalmaznak az előírt adatminőség eléréséhez.

A szerző kiemeli a nyolcféle internetes adatgyűjtés előkészítése és fokozatos bevezetése kapcsán a BLS-ben szerzett tapasztalatokat, ezen belül az editálás szerepét. A szakmai felülvizsgálatok menetéhez támpontot adnak a hagyományos (kérdőíves) adatgyűjtésekben bevált szűrési eljárások. A szűrést legfontosabb alapadatokkal célszerű kezdeni, például a számot tartalmazó mezőben másféle jel nem fordulhat elő, vagy vissza kell utasítani a tűrőssávon kívüli adatot. Lényeges az adatszolgáltatók együttműködési készségének megtartása, kedvező, ha a lehető legkevesebb erőfeszítést igényli a helyes adat közlése, a tévesek kijavítása. Fontos elv, hogy kedvezőbb, ha néhány hibával, de beérkezik a statisztikai jelentés, mint az, ha egyáltalán nem válaszolnak.

A cikk kiemeli azokat a feladatokat, amelyek az internetes adatgyűjtés szélesítését célozzák. Előfordulhat, hogy az adatszolgáltató az editáló program által felkínált segítségén túl is igényelne vizsgálati eljárást, egyéb információkat. Kérdés, hogy ezek mire terjedjenek ki és milyen úton legyenek hozzáférhetők. Egy másik kutatási kérdéskör az adatok minőségével kapcsolatos. Eltér egymástól a hagyományos postai és az internetes adatgyűjtés költségszerkezete, hiszen alig van egyszeri költsége az előbbinek, az internetes eljárásokhoz viszont drága programozási és tesztelési munkák szükségesek. A helyzet fordított a változó költségek terén: a postai adatgyűjtések sokkal drágábbak, a hálózati jelentések fogadása ehhez képest költségmegtakarításokkal jár. Tisztázni kell, hogy az internetes munka teljesítményének mé-

rését, az adatok szűrésének, javításának alpműveleteit hogyan alakítsák ki az új rendszerben. Elemzésre vár a közlési határidők rövidítésének a lehetősége, ha a becslés alapadatai interneten korábban összegyűjthetők, mint hagyományos postai úton. Vizsgálni kell azt is, hogy az adatminőség hogyan függ az adatgyűjtés és editálás választható módjaitól.

A szerző bemutatja az általános stratégiai kérdéseket is, amelyek megszabják az optimális editálási eljárás feltételeit. Kérdéses, hogy milyen ismérvek vehetők figyelembe az internetes felvétel editálási stratégiájának kialakításához, e tevékenységek megfigyeléséhez és értékeléséhez. Figyelembe kell venni, hogy a teljesen új felvételek előkészítését, azok internetes editálásának szempontjait más módon lehet összeállítani, mint olyan adatgyűjtések esetén, amelyekre vannak már korábbi editálási tapasztalatok.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

WANNELL, T.:

A STATISZTIKAI ESEMÉNYEK KIVÁLASZTÁSA ÉS KÖZZÉTÉTELE

(The selection and vetting of statistical stories.) – *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 2003. 3-4. sz. 279–288. p.

A nemzeti statisztikai hivatalok különböző környezeti, szervezeti és emberi tényezők alapján választják ki és vizsgálják felül az egyes statisztikai témákat, majd négyféle információs termékben terjesztik. Az első terméktípus az alapadatokat és táblázatokat tartalmazza. Ezek a publikációk viszonylag szűk közönségnek (kutatóknak, gazdasági előrejelzőknek, pénzügyi intézményeknek) szólnak. A második csoport a statisztikai hivatalok által kibocsátott elemzéseket, tanulmányokat tesz közzé. Ezek szélesebb érdeklődési körre számot tartó témákat dolgoznak fel, a nagyközönség számára kevésbé használható formában, de gyakran szolgálnak a szélesebb körnek szóló információs termékek alapanyagaként. A harmadik típusba a statisztikai hivatalok legfontosabb folyóiratai, külön témafeldolgozásai és adatgyűjtéményei tartoznak. E kiadványokat leginkább a posztgraduális képzésben részt vevők és különböző tudományágak szakemberei használják. Az utolsó kategóriába a sajtóközlemények sorolhatók, melyek a médiát célozzák meg, és újságírók, riporterek dolgoznak velük. Ezek az információs termékek lehetnek leíró, összegező és magyarázó anyagok. Nem mindegy, hogy a statisztikai hivatalok milyen statisztikai témákat sorolnak az utolsó két típusba. Bár a két kategória egyaránt érdekes és releváns sta-

tisztikai témákat közül, jelentősen különböznek is egymástól. A népszerűsítő szakcikkek szerkezete általában azonos. A bevezető rész motiválja az olvasót, hogy a következő 15-20 percet a cikk olvasásával töltsen vagy sem. A cikkek tartalmaznia kell, hogy miért fontos a benne közölt információ, mi az újdonság benne és hogyan viszonyul az általánosan elfogadott véleményhez. A cikk összefoglalása, az ábrák elősegítik, hogy az olvasó, ha szakember, könnyen újra tudja írni egy másodlagos olvasóközönség számára az információkat. A sajtóközlemények általában az újságcikkek fordított piramis szerkezetét követik. A lényeges információ közlésével kezdődnek, ezután következnek a pótlólagos információk. Fontos, hogy az anyagot kevés változtatással fel lehessen használni egy híryanag megírásához.

De vajon miért foglalkoznak a statisztikai hivatalok mindezzel? Az okok hasonlóak a hivatalos statisztika létezésének okaihoz. Mindenek előtt azért, hogy ezzel hozzájáruljanak a gazdasági-társadalmi teljesítmény megfigyeléséhez, hiszen a társadalmat minőségi információkkal jobban lehet irányítani. A statisztikai témák közlése elősegíti, hogy a főbb adatok bekerüljenek a köztudatba. Egy másik ok, hogy a statisztikai hivatalok birtokában vannak azoknak a módszereknek, amelyek segítségével megfelelően alakíthatók a nyers adatok. Ha a szaktudás megfelelő kommunikációs szakértelemmel párosul, ez rendkívüli módon megnövelheti a statisztikai adatok értékét. Az értékesebbé tett adatok növelik a statisztikai hivatalok társadalmi presztízsét és munkahelyként is vonzóvá teszik, ahol érdekes és fontos munkát végeznek.

A statisztikai témák kiválasztásának folyamata egy piramishoz hasonlítható. Alul vannak az alapadatok, melyeket az adatok elemzéséhez és interpretálásához szükséges adatszűrőn kell átengedni. Ami marad, az alkalmas a további felhasználásra. A középső szint az elemzési szűrő, ahol a tudományos munka számára szükséges adatokat lehet kiválasztani. A piramis csúcsát pedig azok az adatok képezik, amelyek átalakítás után a sajtóközlemények és a népszerű gazdasági-társadalmi szakfolyóiratok cikkeinek anyagaivá válnak. Ez a séma természetesen csak nagyvonalakban igaz, az egyes szintek között sok átmenet lehetséges. A népszerű szaklapok gyakran közlik tudományos igényű tanulmányok részleteit, a sajtóközlemények sokszor mélyebb elemzések eredményeit fogalmazzák meg.

A kiválasztási folyamat során figyelembe veendő szereplők között elsőként a törvényhozást kell megemlíteni, hiszen a statisztikai hivatalok hitelességének egyik kulcsa, hogy pártatlan adatokat nyújt-

anak adott ország társadalmi-gazdasági helyzetéről az országot irányító szervek számára. Ki kell elégítenie a minisztériumok különböző szervezeti egységeinek információs igényeit is.

A média egyaránt játszhat aktív és passzív szerepet a statisztikai adatokkal kapcsolatban. Az újságírók információkat kérhetnek különböző cikkekhez, műsorokhoz. A speciális érdekcsoportok, lobbizók és a nagyközönség ugyancsak befolyásolja statisztikai események kiválasztását. A kutatók és a kutatási témákról döntő menedzserek szintén befolyásolják, hogy milyen statisztikai adatokat kell bevonni a tájékoztatásba. A kormányzati szervek és a törvényhozás szerepe az alapadatok szintjén, a statisztikai programok témájának meghatározásában jelentős. A statisztikai hivatalok függetlenségének elve megkívánja, hogy a programok végrehajtását már ne befolyásolják. A különböző szakmai csoportok, kutatók, politikai elemzők természetesen az elemzési szinten hatással vannak a statisztikai témakörök kiválasztására. A sajtóközlemények szintje is egyre fontosabbá válik. Érdekl-e a téma a nagyközönséget? Könnyen kommunikálható-e a főbb megállapítások? Új adatokról van-e szó? Az újdonság igen fontos tényező ezen a szinten.

Az egyes statisztikai hivatalok témaválasztási elvei igen változatosak. A Kanadai Statisztikai Hivatal egyik fő elve a „napfény-politika”, vagyis az, hogy a Hivatal által gyűjtött összes adatot és elemzést nyilvánosságra hozza. Az elv a kiválasztási szinteken is érvényesül, csak a válaszadók személyiségi jogai és bizonyos adatminőségi tényezők korlátozzák. Ha bizonyos adatokat összegyűjtöttek, de még nem készült elemzés róluk, akkor a napi sajtó közli azokat. A másik fontos elv, hogy a terjesztési politikáért a kutatási menedzserek a felelősek, akik a kutatási és ágazati részlegek igazgatóiból kerülnek ki. Az elemzéssel készülő statisztikai termékek esetében különösen fontos szerepet játszanak, hiszen ők választják ki a mélyebb elemzésre kerülő témákat egyrészt az összegyűjtött adatok alapján, másrészt a kutatók javaslataiból. A gyakorlatban a funkciók megoszthatók, de a végső felelősség a menedzseré marad. A sajtóközleményekért ugyancsak a kutatási menedzserek a felelősek. A témák kiválasztása gyakorlatilag a kutatók, a napilapszerkesztők és a kommunikációs osztályon dolgozó hivatásos újságírók közös munkájának eredménye, a megjelent közleményekért, cikkekért viszont a kutatási menedzserek a felelősek. Bár az ágazati részlegek és a kommunikációs osztály jó együttműködése általában megegyezésre vezet, a kutatási menedzserek nem kötelesek elfogadni a kommunikációs stáb javaslatait, ha úgy érzik, hogy a közlemény veszítene értékéből. Ugyancsak ők döntenek

el, hogy egy tanulmány, vagy statisztikai kiadvány kibocsátásáról jelenjen-e meg közlemény.

A témakiválasztás elvei csak az általános kereteket biztosítják a témák statisztikai termékek formájában történő kidolgozásában. A keretek tartalommal való feltöltését sokféle konkrét forma szolgálja. A Hivatal elemzői gyakran külső szakértőkkel együtt „ötletrohamokon”, ötletadó összejöveteleken vitatják meg az elemzésre alkalmas témákat. A statisztikai adatfelvételek bemutatóin az elemzők megismerkedhetnek az új felvételek tartalmával, az adatfelvételek szponzorainak információs igényeivel. A külső szakemberek előadásai és a különböző szakmai konferenciák ugyancsak ötleteket adhatnak az elemzőknek új projektek indítására. A külső szakértői bizottságok a Kanadai Statisztikai Hivatalban fontos szerepet töltenek be a statisztikai programok menedzselésében. A kutatási menedzserek rendszeresen beszámolókat tartanak számukra a vizsgálatok eredményeiről, a jövőbeli tervekről. A belső témabizottságok tapasztalt belső szakemberekből állnak és rendszeresen áttekintik a folyamatban levő kutatási programokat és döntenek pótlólagos, vagy jobb minőségű adatok bevonásáról. A szervezeti egységek közötti megbeszélések új ötleteket adhatnak az elemzés számára és szorgalmazhatják az egyes egységekben dolgozó szakemberek cseréjét. A média vizsgálata formális és informális módon történhet. A kommunikációs részleg figyelmességére számot tartó témákat. A legfontosabb publikációk számára folyamatosan áramló outputok kezelésére a Hivatal egy négy modulból álló elemzési rendszert fejlesztett ki. Az első modul az új témák ötleteit tartalmazza. Ezeket az elemzők javasolják és a kutatási menedzserek ítélik meg, hogy alkalma-

sak-e statisztikai termékek létrehozására. A második az elfogadott ötleteket, a harmadik a kidolgozás alatt levő programokat, a negyedik pedig a befejezett projekteket foglalja magába. A kidolgozás alatt levő programok modulját nemrég hozták létre a Hivatalban folyó összes projekt közös adatbázisban való összegyűjtésére. Ez egyaránt szolgálja az elemzők közötti horizontális és a szervezeti egységek közötti vertikális információáramlást.

A Kanadai Statisztikai Hivatal minden kibocsátott termékében szem előtt tartja a legfontosabb értékeket: a fontosságot, a minőséget és a tárgyilagosságot. Ezekon kívül igen fontos az időszertűség és az újdonság is, de ha ez utóbbiak összeütkezésbe kerülnek a legfontosabb értékekkel, akkor azok előnyben részesülnek. A fontosság biztosítása az adatfelvételnél kezdődik, de a statisztikai termékek ellenőrzésének is eleme. A minőség, mint alapvető érték a témaválasztási folyamat minden lépésében jelen van. A termékek ellenőrzését két vezető szakember végzi, az egyik az adatok összegyűjtésének, megfelelő használatának szakértője, a másikkhoz az elemzési technikák és a tudományos szakirodalom áll közelebb. Ezután következik az intézményi ellenőrzés, melynek felelőse az elemzési igazgató. Azok a tanulmányok, amelyek a vezető statisztikai kiadványok alapanyagai, általában mindkét ellenőrzésen átesnek. Az utóbbiak intézményi ellenőrzését egy szerkesztőségi testület végzi, amely általában a kiadványelosztási igazgatóból, az általános igazgatóból és a vezető statisztikus helyetteséből áll. A sajtóközleményeket az adatgyűjtési részleg igazgatója ellenőrzi, a megjelenés előtti napon a vezető statisztikus végig ismételt felülvizsgálatot, a kibocsátásért pedig az ágazati részlegek vezető statisztikusainak helyettesei felelősek.

(Ism.: *Dévai Péter*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

NASH, R.:

EGYENLŐTLENSÉG/KÜLÖNBŐSÉG AZ OKTATÁSBAN

(Inequality/difference in education: is a real explanation of primary and secondary effects possible?) – *British Journal of Sociology*. 2003. 4. sz. 433-451. p.

Az iskolai teljesítmények terén tapasztalt társadalmi egyenlőtlenségek tartóssága a társadalomtudományi kutatások egyik fontos kérdése. A témával foglalkozók egyetértenek abban, hogy nehéz olyan átfogó elméletet kialakítani, amely kielégítő magya-

rázatot ad erre a helyzetre. A szerző kísérletet tesz, hogy a kérdést két, egymással versengő szociológiai elméleti megközelítés alapján vizsgálja: az egyik a habitus hatása (*Bourdieu és Passeron*), a másik az eltérő körülmények között végrehajtott racionális cselekvések jelentősége (*Boudon*). A két különböző elméleti megközelítés különböző gyakorlati következményekkel jár. Az első esetében egyenlőtlenségekről, a második esetében különbségekről beszélhetünk – ez az oka, hogy az írás címében is ez a két szó szerepel.

Az iskolázás bármely szintjén megfigyelhető, hogy a különböző társadalmi osztályokból származó tanulók teljesítményében eltérés tapasztalható – ezt a jelenséget nevezzük az osztályviszonyok elsődleges hatásának. A kifejezés a hatásra és nem az okra utal, feltételezi, hogy a megfigyelt különbségek a társadalmi osztályokban szerzett tapasztalatok következményei, és ezek hatnak az iskolai teljesítményre. A társadalmi osztályok szerinti különbségek azonban akkor is felfedezhetők, amikor egy korábbi és egy későbbi időpontban nyújtott teljesítményt hasonlítunk össze. Ezt tekintik a másodlagos hatás bizonyítékának.

Boudon úgy érvel, hogy a másodlagos hatások nem az osztályok kulturális értékei alapján, hanem a hasonló preferenciákkal rendelkező szereplők racionális cselekvéseinek szükségszerű eredményei. Mostanában Goldthorpe-nál találunk hasonló nézeteket. Kiindulópontja a módszertani individualizmus, vagyis az, hogy minden társadalmi jelenség megmagyarázható – és úgy is kell magyarázni – mint egyének cselekvéseinek és interakcióinak eredménye. Szerinte egy elméletnek meg kell tudnia magyarázni, hogy a megfigyelt szabályszerűségek hogyan jöttek létre az adott formában, továbbá hipotéziseinek empirikusan tesztelhetőnek kell lenniük. Goldthorpe szerint az iskolai teljesítmény és különösen a felsőoktatásban való részvétel társadalmi különbségei leginkább másodlagos hatásként értelmezhetők és a racionális cselekvés modelljével magyarázhatók.

Goldthorpe magyarázatkísérletét két ok miatt tartja sikertelennak a szerző: egyrészt, mert az általa a másodlagos hatásért felelősnek tartott mechanizmusok elméleti alapja (a racionális cselekvések elmélete) bizonytalan; másrészt, nem tekinthető az egyenlőtlenség/különbség általános magyarázatának, mivel a jelenlegi adatok azt jelzik, hogy nem a másodlagos hatások a legfőbb forrásai a társadalmi osztályok közötti különbségeknek az iskolai teljesítményben.

A szerző állítását az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) 2001-es PISA (Programme for International Student Assessment – Nemzetközi Iskolai Felmérés) vizsgálatának adataira alapozza. A PISA alapvető célja, hogy a különböző országok számára összehasonlítható információkat nyújtson oktatási rendszerük teljesítményéről. Az adatok alapján a másodlagos hatás egyértelműen kimutatható, de semmi esetre sem fontosabb, mint az elsődleges hatás, a szerző ezt számításokkal támasztja alá. Továbbá, a társadalmi-gazdasági státus szerinti csoportok oktatási teljesítmények szerinti közeledése – miközben a csoportok

életszínvonala közeledett egymáshoz – nem az alacsonyabb státusú csoportok teljesítményének javulása, hanem a magasabb státusú csoportok teljesítményének romlásának eredményeként következett be. Goldthorpe általános hipotézise szerint a másodlagos hatás fontosabb, mint az elsődleges hatás, és az a speciális állítása, amely szerint a társadalmi osztályok életkörülményei közötti viszonylag kis eltérés oksági kapcsolatban áll az iskolai teljesítmények közötti viszonylag kis eltéréssel, nem tartható, legalábbis az itt vizsgált országok, Nagy-Britannia és Svédország esetében.

Bourdieu – és a szerző – szerint csak akkor beszélhetünk szociológiáról, ha a társadalmi események és folyamatok okait a társadalmi struktúrából kiindulva határozzuk meg. Bourdieu azt mondja, hogy az iskola a domináns osztály habitusát fogadja el legitimnek – amely a családban lezajlott gyermekkori szocializáció eredménye –, és akinél hiányzik ez a kulturális tőke, azt képezhetetlennek tekinti a veleszületett intelligencia hiánya miatt, és szisztematikusan kizárja az oktatási lehetőségekből.

Bourdieu elméletét megvizsgálva a szerző azt a következtetést vonja le, hogy semmi sincs sem Bourdieu, sem pedig a követőinek érvelésében, ami alátámasztaná, hogy a társadalmi osztályok szocializációja elsődleges hatásait teljes mértékben a kognitív habitus különbségei alakítják ki. A valóság nem támasztja alá azokat a feltevéseket, amelyek szerint a tanulási teljesítményt a korai gyermekkorban rögzült képességek határozzák meg, vagy hogy a családnak a kulturális tőkén kívüli egyéb forrásai nem fontosak.

A racionális cselekvések elmélete kidolgozatlan, nem a valóságot írja le és nem általános érvényű. A szociológiai magyarázathoz sokkal jobb kiindulási pont a Bourdieu által inspirált struktúra – diszpozíció – gyakorlatséma. A szociológia semmit sem veszít, ha elutasítja a valótlan feltételezéseken alapuló magyarázó modelleket. Bourdieu habitus fogalma használható, Boudon viszont elméletéről veszteség nélkül lemondhatunk, hiszen azt feltételezi, hogy az emberek képesek racionális, költséghatékony döntéseket hozni, holott valójában erre nem képesek. Ami a másodlagos hatást illeti, egyáltalán nem szükségszerű, hogy az eltérő teljesítmény háttérben egyetlen cselekvési elv álljon.

A szerző egyetért azzal, hogy a szocializációs folyamatok felelősek az elsődleges hatásokért, és hogy a döntéshozás többé-kevésbé racionális folyamatai a felelősek a másodlagos hatásokért.

A tanulmány legfontosabb következtetése, hogy mind a szokásszerű viselkedésre, mind a racionális cselekvésre alapozó szociológiai modellek felépítésére

tett erőfeszítések haszontalanok, mert a valóság nyilvánvalóan az, hogy az emberek időnként racionálisan cselekszenek, gyakran gondolkodás nélkül követik annak a közösségnek a szokásait, amelyben élnek, és még ennél is gyakrabban viselkednek oly módon, amit nem tekinthetünk sem tisztán racionálisnak, sem tisztán szokásszerűnek. Elveszítjük a valódi élet megismerésének lehetőségét és a kifinomultabb és integráltabb tudományos megközelítéssel való magyarázat lehetőségét – mondja a szerző –, ha valótlán és korlátozott modelleket próbálunk alkalmazni. Ez nem azt jelenti, hogy a társadalmi valóság túl bonyolult ahhoz, hogy tudományos módszerekkel elemezni lehessen, hanem azt, hogy a valótlán modellek leegyszerűsítő feltevéseit olyanokkal kell felváltani, amelyek a komplexitás magasabb szintjén állnak. A politika számára ez azt jelenti, hogy nem annyira olyan intézkedésekre kell törekedni, amelyek a másodlagos hatásokat létrehozó folyamatokat megtörik, hanem olyan beavatkozásokat kell megvalósítani, amelyek csökkentik a tanulók relatív költségeit, mérséklék az elsődleges hatásokat, például az oktatás kiterjesztésével a korai gyermekkorban és olyan pedagógiai módszerek elterjesztésével, amelyek megfelelnek a különböző társadalmi háttérrel rendelkező tanulók igényeinek.

(Ism.: *Földházi Erzsébet*)

WEINMANN, J. – ZIFONUN, N.:

EGÉSZSÉGÜGYI KIADÁSOK, EGÉSZSÉGÜGYI SZEMÉLYZET, 2002

(Gesundheitsausgaben und Gesundheitspersonal 2002.) – *Wirtschaft und Statistik*. 2004. 4. sz. 449–461. p.

Németországban 2002-ben 234,2 milliárd eurót költöttek egészségügyi szolgáltatásokra. További 67,5 milliárdot fordítottak pótlólagos jövedelmekre (táppénz, keresésképtelenség miatti előnyudj stb.). Összehasonlításként érdemes megnézni az 1992 és 2002 közötti egészségügyi kiadásokat, amelyek nominálisan 163,2 milliárdról, 43,5 százalékos emelkedést mutatva jutottak el 2002-re a több mint 230 milliárd eurós szintre. Reálértéküket tekintve, konstans áron számítva, a kiadások több mint 18 százalékkal emelkedtek. Az egészségügyi ellátás terén alkalmazott árindex változása a vizsgált időszakban 21,3 százalékkal nőtt, míg a fogyasztói árindex változása csak 20,1 százalékot tett ki 1992 és 2002 között. (A dolgozat csak a nominális vizsgálódásra korlátozódik.)

A kiadásokat azok viselői, finanszírozói szerint vizsgálva 2002-ben a törvényes betegbiztosítás visel-

te az összes kiadás 56,9 százalékát, ami több mint 130 milliárd eurót jelentett. A második legnagyobb teherviselő a magánháztartás és a különböző privát szervezetek, foglalkozásra való tekintet nélkül, befizetésük 28,5 milliárd eurót tett ki. A harmadik helyen az államháztartás és a szociális ellátás-biztosítás áll.

Az egészségügy kiadásai az egy évvel korábbihoz képest 3,1 százalékkal emelkedtek. Ennél nagyobb mértékű volt az emelkedés a privát betegbiztosításban, a törvényes nyugdíjbiztosításban és a törvényes betegbiztosításban. A szociális ápolásbiztosítás, a törvényes balesetbiztosítás, a magánháztartások és a magánszervezetek kiadásai az átlagnál kisebb mértékben emelkedtek.

A vizsgálódás a gyógyszereket, a gyógyászati segédeszközöket, a fogpótlást és egyéb orvosi szükségleteket „árunk” nevezi. Az ezekre fordított kiadás 2002-ben 62,3 milliárd euró volt (26,6%). Az orvosi szolgáltatások fedezése 60,8 milliárd eurót igényelt, és a harmadik helyen az ápoló-gyógyító tevékenységre fordított kiadások (53,9 milliárd euró) állnak. Különösen ez utóbbiak költségei emelkedtek jelentősen az 1992 és 2002 közötti időszakban.

Az ambuláns intézmények (ide tartoznak az orvosi rendelők, az ott folyó orvosi praxis, a fogorvosi rendelők és a fogorvosi gyakorlat, a gyógyszerárak stb.) szolgáltatásai 2002-ben 108,4 milliárd eurót igényeltek. A költségek nagyobbik részét a helyhez kötött, immobil berendezések vitték el, így érthető, hogy a kórházak részesedése kiugróan magas ezen a területen. Érdekes, hogy bár 1992-höz képest igen jelentős az emelkedés 2002-ben, mégis kiugróan magas a kiadások növekedése 1994 és 1996 között, ami az ápolásbiztosítás bevezetésére vezethető vissza.

Érdemes a németországi adatokat nemzetközi összehasonlításban is megvizsgálni. Az adatokat az OECD állította össze. Mivel nincs 1992-től semmiféle összehasonlítható adat, így a 2001. évi adatokat hasonlította össze az OECD. Így is vannak összehasonlítási nehézségek, mivel a németekéhez képest az OECD némileg másképpen határozza meg az egészségügyi kiadásokat. A különböző országok egészségügyi jelzőszámainak összehasonlításakor mindig figyelembe kell venni az egyes országok egészségügyi rendszerei közötti különbségeket.

Az Egyesült Államokban az egészségügyre fordított kiadások a bruttó nemzeti jövedelem 13,9 százalékát tették ki. Második helyen áll Svájc (11,1 %), majd Németország (10,8 %) következik. Franciaország, Hollandia, Olaszország, Japán és Nagy-Britannia a következők 9,5 és 7,6 százalék közötti értékekkel.

Az egy főre jutó kiadások az Egyesült Államokban 4887 dollárt tesznek ki. Ez az érték Svájcban 3322, Németországban 2821, Hollandiában 2626, Franciaországban 2561, Olaszországban 2212, Japánban 2131 és Nagy-Britanniában 1992 dollár.

Jövedelmi, bevételi jellegű szolgáltatások és kifizetések kategóriájába tartoznak az olyan kifizetések, mint a táppénz, a korai nyugdíjazás vagy a keresőkép-telenség miatt fizetett járulékok, balesetbiztosítás, valamint a kárpótlási vagy kártérítési kifizetések. Mivel a bevételi szolgáltatásokat az azokban részesülők egészségügyi cikkek, eszközök vagy egészségügyi szolgáltatások vásárlására fordíthatják, az egészségügyi kiadások kiszámításában ezeket a kettős számbavétel elkerülése érdekében külön számolják.

Németországban, 2002-ben a kifizetett jövedelem jellegű szolgáltatások összege 67,8 milliárd euró volt. Az összeg csaknem felét (31,5 milliárd euró) a munkaadók állták. Ennek nagyobb részét kártérítés címén fizették ki.

2002-ben, a tíz évvel korábbihoz képest, kereken nyolc milliárd euróval többet fizettek jövedelmi szolgáltatásként, ami összességében 13,4 százalékos emelkedést jelent. Az átlagot meghaladóan növekedett a törvényes nyugdíjbiztosítás és a törvényes balesetbiztosítás. A munkaadók és a betegbiztosítók kiadásai ebben az időszakban négy százalékkal nőttek. Az előző évhez képest a jövedelmi szolgáltatások négy tized százalékkal nőttek.

Amíg az egészségügyi kiadások számításánál, a kiadások struktúrájának és mértékének megállapításánál a szolgáltatási módzatok és a berendezések, készülékek állnak előtérben, addig az egészségügy pénzügyi forrásainak bemutatásánál arra kérdezznek rá, hogy kit és milyen mértékben terhelnek az egészségügyi kiadások és a jövedelmi szolgáltatások.

A pénzügyi források bemutatásánál, szemben az egészségügyi kiadások kiszámításával, csak három szereplőt különböztetnek meg, azokat, akik a tényleges gazdasági terheket viselik, a magánháztartásokat és a magánvállalkozásokat foglalkozásra, tevékenységi körre való tekintet nélkül, valamint az államháztartást és a munkaadókat.

Az első csoport 2002-ben 144,2 milliárd eurót fizetett az egészségügy finanszírozására Németországban. Ennek nagyobb részét társadalombiztosításra és magán betegbiztosításra adták ki. A maradékot, a kisebbik részt (28,5 milliárd euró) közvetlenül egészségügyi cikkek vásárlására fordították. Az államháztartás a kiadások 13,4 százalékát (40,4 milliárd euró) állta. Az állami és magán munkaadók 117,3 milliárd eurót fizettek.

Az egészségügy Németországban, 2002-ben 4,2 millió embert foglalkoztatott, ami azt jelenti, hogy az

összes német foglalkoztatott több mint tíz százaléka ebben a szférában dolgozott. 1997 és 2002 között számuk 68 ezer fővel (1,7 %) növekedett. A férfiak és a nők aránya eltérően alakult. A vizsgált időszakban több nő, mint férfi talált állást az egészségügyben.

Az egészségügyi foglalkozásokat a cikk írói öt kategóriába sorolják: közegészségügyi szolgálat (például orvosok, gyógyszerészek, fogorvosok), szociális munkások (idősgondozók, gyógytáborozók stb.), egészségügyi szakmunkások (optikusok, ortopéd-mechanikusok, fogtechnikusok stb.), egyéb egészségügyi szakmunkák (egészségügyi technikusok, gyógyszerasszisztensek, egészségügyi mérnökök), és az említett kategóriákon kívül eső egészségügyi foglalkozások.

Az egészségügyi személyzet foglalkoztatási formája alapján megkülönböztetnek teljes munkaidőben foglalkoztatottakat, részmunkaidőben foglalkoztatottakat és kevésbé fontos, kisebb jelentőségű, alkalmi foglalkoztatást. 2002-ben a teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma az összes foglalkoztatottak kereken két harmada volt. A német gazdaság egészében ez az arány 73,2 százalék, azaz magasabb, mint az egészségügyben. A teljes munkaidőben foglalkoztatottak között sokkal több a férfi, mint a nő (87,7, illetve 54,8 %). Az egészségügyben dolgozók negyede részmunkaidős. A harmadik kategóriában foglalkoztatott dolgozók száma 343 ezer volt.

Az egészségügy általános foglalkoztatottsági szintje 1997 és 2000 között kisebb mértékben ugyan, de folyamatosan romlott, amit a teljes munkaidőben foglalkoztatottak számának erős csökkenése váltott ki. A részfoglalkoztatottak számának növekedése gyengítette ezt a folyamatot. Különösen 2000 és 2002 között érzékelhető a folyamat kétirányú jellege, hiszen egyik oldalról erősen nőtt a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma, miközben kisebb mértékben, de csökkent a teljes munkaidőben foglalkoztatottak köre.

Nemzetközi összehasonlításban az ezer lakosra jutó orvosok/orvosnők számában Svájc áll az első helyen (3,5 orvos). Németország Franciaországgal és Hollandiával a második helyen osztozik (3,3 orvos). Az OECD-országok közül Egyesült Királyság mutatja a legalacsonyabb orvossűrűséget.

A gondozók, ápolók, betegszállítók stb. nemzetközi összehasonlításában Németország a középmezőnyben van – ezer lakosra 9,7 foglalkoztatott jut. Az első helyen Hollandia áll – 12,8 egészségügyi dolgozóval.

A cikket záró táblázat az egészségügyi kiadások bruttó hazai össztermékhez viszonyított arányát, az

egy lakosra jutó egészségügyi kiadásokat és az egészségügyben foglalkoztatottak arányát mutatja az összes foglalkoztatotthoz képest az 1992 és a 2002 közötti időszakban. 2002-ben az egészségügy 11,1 százalékkal részesült a GDP-ből. Egy lakosra az

egészségügy 2840 eurót áldozott. És végül az összes foglalkoztatott 10,6 százaléka dolgozott az egészségügyben Németországban.

(Ism.: *Rettich Béla*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

NAHM, M.– STOCK, G.:

STATISZTIKAI REGISZTER ALAPJÁN ÖSSZEÁLLÍTOTT GAZDASÁGSZERKEZETI ADATOK NÉMETORSZÁGBAN

(Erstmalige Veröffentlichung von Strukturdaten aus dem Unternehmensregister.) – *Wirtschaft und Statistik*. 2004. 7. sz. 723–735. p.

A gazdaságstatiszti­ka a gazdasági szervezetekről olyan regisztert igényel, amely alapján az adatgyűjtési programok optimális feltételekkel végezhetőek. A szerzők kifejtik a statisztikai regiszterek szerepét, a német statisztikai szolgálat tervező, előkészítő, majd a programokat végrehajtó tevékenységeiben. Ezek a regiszterek a tizenhat német szövetségi tartomány statisztikai szolgálatainak illetékességébe tartoznak.

A cikk kiemeli annak a több éves program szeri­nt végzett racionalizálásnak a célját, amely az igazgatási szervek rendelkezésére álló cé­gadatokat – egy 2003. július 9-i kormányzati dokumentumnak megfelelően – jobban kívánják hasznosítani a statisztikai regiszter vezetésében. Így csökkenthető az adatszolgáltatók terhei, kisebbek lehetnek a költségvetés statisztikai célú kiadásai.

A szerzők részletesen ismertetik az Európai Bizottság 2186/93. (VII. 22.) rendeletének megfelelő vállalati regiszter sajátosságait. Az elhatározott fejlesztések jogalapját a statisztikai regiszterről elfogadott 1998. évi német törvény teremti meg. A szerkezeti elemzés azt az aktualizált regisztert veszi alapul, amely mind a tartományi, mind a szövetségi statisztikai feladatokhoz a 2003. december 31-i állapot szeri­nt rendelkezésre állt. A cikkben hivatkozott első adatgyűjtemény a 2001. évi igazgatási adatokból és közvetlen felvételekre építve készült.

A regiszter nem csupán a jogi személyiségű statisztikai egységeket tartalmazza. A fejlesztés kiemelt feladata a nagyobb gazdasági szervezetek szakosodott egységeinek, telepeinek („üzemeinek”) felvétele a statisztikai regiszterbe. Az 1995-től működő („Unternehmensregistersystem 95 – URS 95” elnevezésű) regiszterrendszer követi a létszám és az árbevétel változásait, a működéssel kapcsolatos aktuális helyzetet. A cikk bemutatja a regiszter egyes hi-

ányzó információi miatt szükséges becslési eljárásokat. Az indokolja a becslést, hogy egyes vállalatok több jogilag és gazdaságilag nem önálló „üzemet” (például üzletágakat, részlegeket, fiókokat) működtetnek és ezek csak a konszolidált adózási adataikkal állnak rendelkezésre. A statisztikai célú becslések az egyes kisebb statisztikai egységek árbevételére vonatkoznak. Azzal is számol a becslés, hogy sok esetben a vállalatcsoporton belüli elszámolási árakat érvényesítik a piaci („számlázott”) árképzés helyett.

Az említett becslésnek több megoldási változata ismert, ezek alapja az összevont árbevétel felbontása az egy foglalkoztatottra jutó értékadatoknak megfelelően. Az a döntő a megfelelő eljárás kiválasztásában, hogy melyik esetén a legnagyobb a korrelációs együttható a létszám- és értékadatok lehetséges becslési összefüggéseiben. A választott összefüggéssel készül az első felbontott becslési eredmény, majd azt kalibrálják az adózás konszolidált vállalati árbevételéhez igazítva.

A szerzők a statisztikai regiszter minőségét az Európai Unió hat ismérvének megfelelően értékelik. Az előírt értékelési szempontok: a releváns tartalom, a pontosság, az aktuális és hibamentes adat, a rendelkezésre állás és áttekinthetőség, az összehasonlíthatóság és a koherencia.

Az első („relevancia”) ismérv azzal értékelhető, hogy a regiszter mennyire felel meg a felhasználóinak. Ennek a megítélése nehéz egy olyan sokféle rendeltetésű és nagyon összetett rendszer esetén, mint a statisztikai regiszter. A minőség akkor megfelelő, ha a regiszter teljes körben tartalmazza a gazdasági egységeket, és azokról minden olyan információt átvesz, amelyek elérhetőek az adózási és a munkaügyi igazgatási adatforrásokban. Az átvehető információkat a statisztikai felhasználás alapján ellenőrzik, az észlelt el­lentmondásokat kiszűrik. Az adatok egy részéhez becslések is szükségesek, további feldolgozások is szükségesek lehetnek, és ha indokolt, végérvényesen kizárják a regiszterből a nem megfelelő igazgatási adatokat.

A második, a „pontosság” ismérv úgy értelmezhető, hogy eltérés mutatkozhat a regiszterben levő, valamint a statisztikai adatgyűjtésekkel meghatározott adatok között. A statisztikai regiszter előnyben részesíti az igazgatási adatforrások ellenőrzött, szélesebb körre elérhető adatait, akkor is, ha ezek nem pontosan felelnek meg a statisztikai felmérés (eltérő szemléletű, időpontú) eredményeinek.

A harmadik, az „aktuális és hibamentes adat” ismérv arra vonatkozik, hogy a regiszter meghatározásához átvett adat mi-

lyen időtávra van az alkalmazás időszakától. A 2003 nyarán elérhető regiszteradatokat például a 2001. tárgyév adataiból képezik. A következő regiszterkiadvány 2005. I. negyedévében jelenik meg, a 2004. év végi állapotnak megfelelő, de két évvel korábbi adózási, foglalkoztatási adatokkal.

A negyedik, a „rendelkezésre állás és áttekinthetőség” ismérv szerint a regiszter fontos követelménye, hogy könnyen elérhető, a kívánt formában letölthető legyen. Fontos felhasználói igény a kellő részletességű koncepció és módszertani dokumentáció, amelyek elősegítik a regiszteradatok értelmezését.

Az ötödik, az „összehasonlíthatóság” ismérv mind az időbeni, mind a térbeni megfeleltetés igényét tartalmazza. A szerzők kiemelik, hogy országosan egységes módszert szerint építik fel minden szövetségi tartományban a „saját” statisztikai regisztert.

Végül a „koherencia” ismérv az adatok konzisztenciájára vonatkozóan azt igényli, hogy feleljen meg a regiszter tartalma az egyes szakstatisztikák azonos tárgyú adatainak, például az alapsokaságot, azok ellentmondásokról mentes mutatóit illetően. Nem zárható ki azonban olyan eltérések, amelyek oka például a különböző adatfeldolgozási eljárás, a megfigyelések eltérő pontosságai igénye.

A cikk a statisztikai regiszter módszertani alapjainak ismertetését követően bemutatja a gazdaságszerkezeti adatok összeállításának első eredményeit. A működő gazdasági szervezetek feldolgozott adatai a regiszter 2003. december 31-i állapotának megfelelőek. A kiadvány nem tartalmazza az agrárgazdaság (A és B ág), valamint a közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás (L ág) adatait. A statisztikai táblák a 2001. tárgyévi mutatókkal tartalmazzák a működő szervezetek számát, adóköteles árbevételét, és társadalombiztosított foglalkoztatottjaik számát. Az adatok egyrészt vállalatokra, intézményekre, másrészt azok szakosodott egységeire („üzemeire”) vonatkoznak.

A „vállalat” táblasorozata az említett adatokat a bejegyzett szervezet székhelye szerinti szövetségi tartományba és a megfelelő gazdaságba soroltan tartalmazza. Megkülönböztethetők az „egytelepes” a „többtelepes”, valamint a „több szövetségi tartományban működő” jogi személyek. Ezen túlmenő gazdálkodási formák is előfordulnak a regiszteradatokban. A tábla a vállalat bejegyzett ágazati besorolásának megfelelő akkor is, ha ettől eltérő ágazatba sorolt szakosodott egységei is vannak. A másik táblasorozat a „szakosodott egység” adatait tartalmazza; ezeket a statisztikai egységeket a működési helyük szerinti szövetségi tartományban veszik számításba, a besorolásuk szerinti ágazatban.

A cikk kifejti a gazdaságszerkezeti kiadvány összeállításánál adódó fontosabb statisztikai kérdéseket. Számolni kell olyan jelentős módszertani eltérésekkel, amelyek a regiszterhez átvett igazgatási adatok és a statisztikai jelentések aktuális adatai között mutatkozhatnak. Az évközi teljesítménystatisztika elkészítésére kötelezettek körét például az év

elején elérhető regiszter alapján jelölik ki, a beruházási statisztika adatgyűjtéséhez pedig a tárgyévi szeptemberi állapot a mértékadó. Vannak olyan beruházást jelentők, amelyekhez csak a regiszterből vehetők át az árbevétel és a létszám adatai, bár azok nem a tárgyévi, hanem két évvel azelőtti (2003-ban például a 2001. évi) felmérésből származnak.

Sok szervezeti változás adódhat az említett két időpont között, azonban az itt említett tárgyévi (például 2003-as) regiszteradatokban nem vehetők figyelembe az előző évben (2002-ben) és azt követően bekövetkezett megszűnések, illetve az egyéb szervezeti, ágazati stb. változások. Az igazgatási adatokra alapozott frissítés a későbbi években is ilyen eltérésekkel valósulhat meg. A 2002. tárgyévi adózási és létszámadatokat például csak 2004 tavaszán lehet átvinni, és ezek birtokában néhány hónapot igényelnek a statisztikai regiszter aktualizálásához szükséges ellenőrzések és feldolgozások.

A szerzők több jellemző esetet ismertetnek, amelyek az adózási értékek és a statisztikai regiszter szerinti „árbevétel” eltérésére vezetnek. A kiadvány alapjaként felhasznált (2003. december 31-i) regiszter az egyes ágakban több statisztikai egységet tartalmaz, mint ahányat az igazgatási statisztika 2001. évi állománya tartalmazott. Az időközben történt változások a statisztikai regiszterben késedelem nélkül megjelennek, a tárgyév statisztikai adatgyűjtései alapján.

Eltérést okozhat, hogy a megfigyelési időpontban (2003 végén) „működő” minősítésű statisztikai egységek árbevétele egyes ágazatokban, illetve tartományokban kisebb, mint ami a két évvel korábbi (2001. évi) adózási statisztikában szereplő szervezetre jellemző. Ilyen eltérés ott adódhat, ahol a gazdasági szervezet időközben jogutód nélkül megszűnt, vagy szünetelteti tevékenységét.

További eltérést okoz, ha a statisztikai egység a székhelyét az ország más tartományába helyezte át vagy külföldre települt, módosította a statisztikai egységeinek tevékenységét, vagy elvesztette jogi személyiségét (például más vállalatba beolvadással, egyesüléssel). A regiszter időponti állományában csak a németországi székhelyű statisztikai egységeket vették figyelembe, az adózásban viszont minden árbevételre elérő adóalany adata szerepel.

Az alapul vett nyilvántartási rendszerek eltérő ágazati vagy székhely szerinti besorolással tartalmazhatnak bizonyos statisztikai egységeket. Ilyen esetekben nem az adózási vagy a munkaügyi, hanem a statisztikai adatgyűjtési célú ágazat, illetve székhely a mértékadó.

A cikk feltárja a regiszternek a foglalkoztatási statisztikákhoz képest adódó eltéréseinek fontosabb

okait is. A hivatalos munkaügyi nyilvántartásból hiányoznak olyan árbevétel jelentő statisztikai egységek, amelyek alkalmazásában a tárgyév utolsó napján nincs társadalombiztosításra kötelezett személy. A regiszter viszont minden működő gazdasági szervezetet tartalmaz a statisztikai és adózási adatokat felhasználva. A regiszter az önfoglalkoztatók esetén például „nulla” fő alkalmazásban állót vesz figyelembe.

A munkaügyi nyilvántartások esetén is eltérésre vezetnek a 2001. évi helyzethez képest megszűnt, illetve más tevékenységi kört, vagy eltérő székhelytartományt választó statisztikai egységek. Eltérések adódhatnak abból, hogy az átvett munkaügyi adatállomány az év utolsó napján a legalább egy társadalombiztosításra kötelezett személyt foglalkoztatókat tartalmazza, a statisztikai felvételek viszont az évközi (negyedéves) jelentések bármelyike szerint működő statisztikai egységeket tartalmaznak.

A szerzők megemlítik az adatszolgáltatók törzsszámának szerepét az eltérésekben, mivel egy korábban megfigyelt statisztikai egység átalakulása új azonosító szám kiadásával jár, de az igazgatási adatállomány alapján nem lehet összekapcsolni a jogutódok törzsszámait a korábbi adatgyűjtésekben szereplőével. A statisztikai regiszterből kiszűrjük az ilyen kettős számbavételt. A szerzők ezek alapján úgy vélik, hogy az adatok minősége javítást igényel a koherencia ismérve szerint.

A cikk a statisztikai regiszter 2003. év végi adataival bemutatja a német gazdaság szerkezetét, mégpedig a szervezetek száma, árbevétele és foglalkoztatottjaik száma 2001. évi adatai alapján. A cikkben a nemzetgazdaság ágai szerint szerepel a vállalatok és „üzemeik” száma.

A vállalati adatok táblája a megfigyelt nemzetgazdasági ágakban (közigazgatás és agrárgazdaság nélkül) 3,2 millió vállalat mintegy 23,5 millió főt foglalkoztattak és 4 194 milliárd euró árbevételt értek el. A cikk az említett nemzetgazdasági ágakra, a

2001. évi igazgatási adatokkal, táblázatosan közli az árbevétel, valamint a foglalkoztatottak száma egy vállalatra jutó átlagos adatát.

A cikk közli a szakosodott egységek („üzemek”) ennek megfelelő 2001. évi szerkezeti adatait is. Ez a táblasorozat a termelés helyét (és nem a vállalat székhelyét), veszi figyelembe, a felmért statisztikai egységek ágazati besorolásaival. Az üzemméret 4 nagyságcsoportját a társadalombiztosítási adatállomány alapján alakították ki, 0-9 fő, 10-49 fő, 50-249 fő és 249 fő fölötti létszámmal. Diagram mutatja be nemzetgazdasági ágak szerint az üzemek számának a létszám említett nagyságcsoportjai szerinti százalékos megoszlását.

A cikk összefoglalásként kiemeli, hogy a statisztikai regiszterre alapozott kiadványsorozat célja, hogy szélesebb körben legyenek hasznosíthatók az ilyen szerkezeti adatok. A megjelent regiszteradatok olyan szerkezeti elemzéseket is lehetővé tesznek, amelyek korábban nagy ráfordítással megvalósítható teljes körű összeírásokat igényeltek. Az aktuális regiszteradatok az elsődleges statisztikai felvételek megszervezésének alapinformációit szolgáltatják, és ezen túlmenően az átvehető igazgatási adatokra alapozva, jelentősen csökkentik az adatszolgáltatók terheit.

A statisztikai regiszter itt bemutatott, 2003. évi helyzete arra is felhívja a figyelmet, hogy a minőség javítása érdekében további fejlesztések, egyeztetések szükségesek. Kiegészítő felmérések alapozzák meg a regiszter aktualizálását, szükség szerinti pontosításait. Ezeket a fejlesztési intézkedéseket mind a 16 tartományi regiszterben egységesen valósítják meg, mivel azok együttesen alkotják a (virtuális) szövetségi statisztikai regisztert. Az 1995-ben kiegészített rendszert középtávon, a követelményeknek jobban megfelelő, mutatóiban bővített statisztikai-regiszterrendszerrel fogják felváltani.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

BIBLIOGRÁFIA

A *Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat*hoz az alábbi, helyben megtekinthető, de nem kölcsönözhető fontosabb könyvek és CD-ROM-ok érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

China statistical abstract, 2004 / National Bureau of Statistics of China. - [Beijing]: China Statistics Press, 2004. 211 p.

Kína összefoglaló statisztikai adatai.

I 052 C 0031/2004

Regiony Rossii. Osnovnye harakteristiki sub'ektov Rossijskoj Federacii / Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacii po statistike. Moskva: Goskomstat, 2003. - 807 p.

Oroszország régióinak információstatisztikai gyűjteménye, 2003.

I 042 B 0287/2003/1

China statistical yearbook, 2004 / National Bureau of Statistics of China. - Hong Kong: China Statistics Press, 2004. - 1011 p.

Kína statisztikai évkönyve, 2004.

I 052 C 0020/2004/A

EUROSTAT yearbook, 2004 / European Commission, EUROSTAT. - Luxembourg: OPEC, 2004. - 280 p.

Az Európai Unió statisztikai évkönyve, 2004.

I 038 B 0229/2004

Landshagfir, 2004 / Hagstofa Íslands. - Reykjavík: Hagstofa Íslands, 2004. - 361 p.

Izland statisztikai évkönyve, 2004.

I 039 B 0054/2004

Statistical handbook of Japan, 2004 / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo: Stat. Bureau, 2004. - XIV, 223 p.

Japán statisztikai kézikönyve, 2004.

I 051 D 0001/2004

Statistical yearbook of Norway, 2004 / Statistics Norway. - Oslo [etc.]: SSB, cop. 2004. - 533 p.

Norvégia statisztikai évkönyve, 2004.

I 040 C 0167/2004/A

Statistisches Jahrbuch 2004 für die Bundesrepublik Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Metzler-Poeschel, 2004. - 775 p.

Németország statisztikai évkönyve, 2004.

I 004 C 0002/2004

Statistisches Jahrbuch der Stadt Zürich, 2004 / Statistisches Amt der Stadt Zürich. - Zürich: Stat. Amt, cop. 2004. - 552 p., 2 t. fol.

Zürich város statisztikai évkönyve, 2004.

I 031 C 0009/2004

Statistisches Jahrbuch für das Ausland, 2004 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart: Metzler-Poeschel, 2004. 419 p.

Németország nemzetközi statisztikai évkönyve, 2004.

I 004 B 0308/2004

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Sources and methods: labour statistics: companion to the Year book and Bulletin of labour statistics. Vol. 3. Economically active population, employment, unemployment and hours of work (household surveys)./[ed. by the International Labour Organisation]. Geneva: ILO, 2004. XIII, 283 p.

Források és módszerek. 3. köt. Gazdaságilag aktív népesség, foglalkoztatottság és munkanélküliség, munkaórák.

831331

Sources and methods: labour statistics: Companion to the Year book and Bulletin of labour statistics. Vol. 4. Employment, unemployment, wages and hours of work (administrative records and related sources)/[ed. by the International Labour Organisation]. Geneva: ILO, 2004. XI, 331 p.

Források és módszerek. 4. köt. Foglalkoztatottság és munkanélküliség, keresetek és munkaórák.

831332

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Austria, 2002-2003. - Paris: OECD, cop. 2003. - 151 p., [1] fol.

Ausztria gazdasági áttekintése, 2002-2003.

I 033 C 0114/2002-2003

Annual report on exchange arrangements and exchange restrictions, 2004 / International Monetary Fund. Washington, D.C.: IMF, cop. 2004. - XI, 1076 p.

Az IMF éves jelentése a devizamegállapodásokról és -korlátozásokról, 2004.

470175/2004

Annual report on the family income and expenditure survey. Savings and liabilities, 2003 / Statistics Bureau Ministry of Public Management, Home Affairs, Posts and Telecommunications. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 2004. 302 p.

Jelentés Japán családi jövedelmeinek és kiadásainak évenkénti felméréséről. Megtakarítások és tartozások, 2003.

I 051 B 0062/2003

Beschäftigung, Umsatz und Investitionen der Unternehmen im Baugewerbe, 2002 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: SFG Servicecenter Fachverl. 2004. - 31 p.

Németország ipara. Az építőipari üzemek foglalkoztatottsága, forgalma és gépállománya, 2002.

I 004 B 0071/II/2002

Bygge- og anleggsstatistikk, 2002. - Oslo [etc.]: SSB, cop. 2004. - 78 p.

Norvégia építőipari statisztikája, 2001.

I 040 B 0077/2002

Economic survey of Europe in 2004. no. 2. / Economic Commission for Europe. New York, N. Y.: UN, 2004. X, 96 p.

Európa gazdasági áttekintése, 2004. 2.

I 031 B 0134/2004/2

L'industrie française, 2003/2004 / Ministère de l'économie, des finances et de l'industrie. - Paris: SESSI, cop. 2004. - 258 p.

Franciaország iparának jelzőszámjai, 2003-2004.

I 033 C 0205/2003-2004

Inflation report, 2004. 3. / Sveriges Riksbank. - Stockholm: Sveriges Riksbank, 2004. - 59 p.

A Svéd Nemzeti Bank inflációs jelentése, 2004. 3.

480126/2004/3

International financial statistics, 2004 / International Monetary Fund. Washington, D.C.: IMF, 2004. V, 181 p.

Nemzetközi pénzügyi statisztika. Országok szerinti ismertetés, 2004.

I 072 B 0730/2004

International financial statistics yearbook, 2004 / International Monetary Fund. - Washington, D.C.: IMF, 2004. - XXV, 682 p.

Nemzetközi pénzügyi statisztikai évkönyv 2004.

I 072 B 0730/2004

International yearbook of industrial statistics, 2004 / United Nations Industrial Development Organization. - Vienna: UNIDO, 2004. - 638 p.

Nemzetközi iparstatisztikai évkönyv, 2004.

I 002 B 0279/2004

Japan, 2003-2004 / OECD. - Paris: OECD, cop. 2004. 214 p., [1] t.fol.

Japán gazdasági áttekintése, 2003-2004.

I 033 C 0128/2003-2004

Mexico, 2002-2003. - Paris: OECD, cop. 2004. 239 p.

Mexikó gazdasági áttekintése, 2002-2003.

I 033 C 0032/2002-2003

Nacional'nye sceta Rossii v 1996-2003 godakh / Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacii po statistike. - Moskva: Goskomstat Rossii, 2004. - 173 p.

Oroszország nemzeti számlái, 1996-2003.

I 042 C 0492/1996-2003

- New Zealand, 2002-2003. - Paris: OECD, cop. 2004. - 206 p., [1] fol.
Új-Zéland gazdasági áttekintése, 2002-2003.
 I 033 C 0181/2002-2003
- Oil information, 2004 with 2003 data / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 2004. - [725] p.
Nemzetközi kőolaj- és földgázstatisztikai információk, 2004, 2003-as adatokkal.
 I 033 B 0187/2004
- Statistisches Jahrbuch der Stahlindustrie, 2004-2005 / hrsg. Wirtschaftsvereinigung Stahl. - Düsseldorf: WS, 2004. - 459 p., [3] t.fol.
Nemzetközi acélipari statisztikai évkönyv 2004 és 2005 között.
 I 004 C 0014/2004-2005
- Statistik der Umsatzsteuer, 2001 / hrsg. von Statistik Austria. - Wien: Stat. Austria, 2001. - 2004. - 273 p.
Ausztria forgalmadó-statisztikája, 2001.
 I 002 B 0217/2001
- Stroitel'stvo v Rossii, 2002 / Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacii po statistike. - Moskva: Goskomstat, 2002. - 254 p.
Oroszország építőipara, 2002.
 I 042 C 0480/2002
- Switzerland, 2003-2004. - Paris: OECD, cop. 2004. - 200 p., [1] t.fol.
Svájc gazdasági áttekintése, 2003-2004.
 I 033 C 0134/2003-2004
- Ulkomaankauppa, 2001. Osa 2. / Tullihallitus. - Helsinki: Tullihallitus, 2004. - LXVII, 230 p.
Finnország külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 2001. 2. köt.
 I 043 B 0009/2001/2
- Varehandelsstatistikk, 2002 / Statistisk Sentralbyra. - Oslo [etc.]: SSB, 2004. - 111 p.
Norvégia nagy- és kiskereskedelmi statisztikája 2002-ben.
 I 040 B 0095/2002
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen, 1988-2003. Rev. 2004 / hrsg. von Statistik Austria. - Wien: Stat. Austria, 2004. - 163 p.
Ausztria nemzetgazdasági elszámolásai szektorok szerint, 1988-2003, 2004-es revízió.
 I 002 B 0296/1988-2003
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnung, 1997-2002 / Bundesamt für Statistik. - Bern: BFS, 2004. - 101 p.
Svájc nemzetgazdasági elszámolásai, 1997-2002.
 I 031 B 0306/1997-2002
- World investment report, 2004. The shift towards services / United Nations Conference on Trade and Development Division on Transnational Corporations and Investment. - New York, N. Y.: United Nations, 2004. - XIV, 436 p.
A világ beruházási jelentése, 2004.
 472998/2004
- Wohnungen, 2003 / hrsg. von Statistik Austria. - Wien: Stat. Austria, 2004. - 179 p.
Ausztria lakásadatai, 2003.
 I 002 B 0234/2003

DEMOGRÁFIA

- Befolkningens bevaegelser, 2003 / Danmarks Statistik. Kobenhavn: Danmarks Stat., 2004. - 265 p.
Dánia népesedési statisztikája, 2004.
 I 039 C 0045/2003
- Census 2000 summary [elektronikus dok.] / US. Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, US Census Bureau. - Washington, D.C.: U.S. Dept. of Comm., 2003. - DVD
Az Egyesült Államok 2000. évi népszámlálása.
 DVD 0005/01-02
- Census 2000 summary. National file [elektronikus dok.] / US. Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, US Census Bureau. - Washington, D.C.: U.S. Dept. of Comm. ESA, 2003. - DVD
Az Egyesült Államok 2000. évi népszámlálása. Nemzeti fájlok.
 DVD 0004/01-04
- Demographic consequences of economic transition in countries of central and eastern Europe / Dimitër Philipov and Jürgen Dorbritz. - Strasbourg: Council of Europe, cop. 2003. - 205 p.
A gazdasági átalakulás demográfiai következményei a kelet-közép-európai országokban.
 747885
- Mouvements de la population et migrations en 2003 / Institut national de statistique. - Bruxelles: INS, cop. 2004. - 299 p.
Belgium népmozgalmi és vándorlási statisztikája, 2003.
 I 038 B 0238/2003
- Volkszählung 2001. Berufspendler / hrsg. von Statistik Austria. - Wien: Stat. Austria, 2004. - 664 p.
Ausztria 2001. évi népszámlálása.
 I 002 B 0304/[13]

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

- The Europa world year book, 2004. Vol. 1. - Vol. 2. - London: Europa Publ., 2004. - 2 db (4760 p.)
Európa világevkönyve, 2004. 1-2. köt.
 470759/2004/01-02
- The territories of the Russian Federation, 2004. - London: Europa Publ., 2004. - XI, 335 p.
Az Orosz Föderáció köztársaságai, autonóm területei, kerületei és körzetei, 2004.
 473688/2004

INSTRUKCIÓK A SZERZŐKNEK

A *Statisztikai Szemle*, a KSH havonta megjelenő tudományos folyóirata vár minden írást a legtágabban értelmezett alkalmazott statisztika tárgykörében. A hagyományok szerint folyóiratunk elsősorban a gazdaság- és társadalomstatisztika területéhez kapcsolódó elemzéseket, módszertani és történeti tanulmányokat publikál, de nyitottak vagyunk a profil bővítésére minden olyan tudományterület felé, ahol statisztikai módszereket alkalmaznak. Figyelemmel szeretnénk fordulni a statisztikai, ökonometriaire modellezés, matematikai statisztikai alkalmazások, a statisztikai informatika eredményei felé, és örülnénk, ha azok a tudományterületek, ahol a statisztika magas szintű alkalmazása jelenleg is folyik, de az eddigiekben kevésbé kapcsolódtak be munkánkba (biztosításstatisztika, piac- és közvélemény-kutatás, pszichológia stb.) felismernék folyóiratunk átfogó statisztikai szemléletét, és saját érdekesebb alkalmazásaikkal szakmai folyóirataik mellett bennünket is megkeresnének. Ezúton szeretnénk azonban hangsúlyozni, hogy jóllehet a statisztika felé tágra nyitjuk a kapukat, nem tudunk vállalni olyan, akár igen magas színvonalú írásokat sem, amelyek nem kötődnek valamilyen szállal a statisztika alkalmazásához. A statisztikai alkalmazásokat megalapozó matematikai elméletek kétségkívül részét képezik a statisztikának, így elvben ezek is helyt kaphatnak lapunkban, de mivel ezek olyan speciális területet jelentenek, és olyan távol esnek folyóiratunk olvasóinak érdeklődésétől, hogy ezek publikálását csak az alkalmazásokhoz szorosan köthető kivételes esetekben támogatjuk.

A hagyományos papíralapú megjelenésű folyóirat mellett arra törekszünk, hogy elektronikus mellékletünk, mely jelenleg a www.ksh.hu/statszemle címen érhető el, egyre jobban segítse céljainkat. Megújuló honlapunk jelenleg tartalmazza az utóbbi 2 év tartalomjegyzékeit és összefoglalóit, a tárgyévet megelőző második év cikkeinek teljes anyagát letölthető változatban, az egyes cikkek elektronikus formában elérhető függelékait, és emellett fórumot teremt a szerzők, az olvasók és a szerkesztők kommunikációja számára. A jövőben bővítjük ezirányú szolgáltatásainkat, és keressük a minél hatékonyabb formákat, amelyek fellelésében olvasóink segítségére is számítunk. Azt azonban látnunk kell, hogy minden törekvésünk mellett, a *Statisztikai Szemle* belátható időn belül alapvetően papíralapú kiadvány lesz, ezért a továbbiakban az itt publikálni kívánók számára adunk iránymutatást azaz kérjük szerzőinket, hogy segítsék munkánkat azzal, hogy dolgozataikat az alább részletezett kéréseknek megfelelő formában nyújtsák be folyóiratunknak.

1. A dolgozatok kívánatos átlagos terjedelme hozzávetőleg 1 szerzői ív (kb. 16 nyomott oldal, 40 000 leütés). Ennél *lényegesen* rövidebb írásokat, amennyiben azokat értékesnek tekintünk, közlésre elfogadunk, de esetleg nem a főcikk rovataiban, hanem másutt (Statisztikai „egypercesek”, Vita, Hozzászólás stb.) Amennyiben a dolgozat az 1 ív terjedelmet *jelentősen* meghaladja, de mondanivalóját érdekesnek vagy fontosnak találjuk, a szerzőt rövidítésre kérjük, vagy kivételesen indokolt esetben folytatólagosan, két részletben közöljük.

2. A kéziratokat elektronikus formában (mágneslemez vagy e-mail) és egy nyomtatott példányban kérjük benyújtani az alábbi címekre:

Statisztikai Szemle Szerkesztősége, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 5-7,
vagy elektronikus formában statszemle@office.ksh.hu

Az elektronikus változatot kérjük MS Word.doc vagy arra konvertálható formátumban megküldeni. A nyomtatott példányok formája tetszőleges, de a normál sortávolságot és a 12 pontos Times New Roman betűket preferáljuk.

3. A benyújtott kéziratnak minden esetben tartalmaznia kell a szöveges rész és a szakirodalmi hivatkozások mellett:

- egy rövid (10-15 sornál nem hosszabb) kivonatot magyar és angol nyelven, a cikk javasolt angol címét;
- a szerző pontos nevét, adatait, amelyeket a megjelenéskor közölni kíván, valamint elérhetőségét (postacím, telefon, e-mail, fax);
- a szerző nyilatkozatát arról, hogy a benyújtott cikk önálló munka, ebben a formában másutt nem publikálta és a dolgozat nem tartalmaz szolgálati vagy államtitkokat.

Amennyiben a fentiek valamelyike hiányzik, a dolgozatot nem tudjuk beérkezettnek tekinteni, és így nem tudunk vele érdemben foglalkozni addig, ameddig a szerző a hiányokat nem pótolja.

4. A kézirat benyújtásakor kérjük az alábbi formai követelmények betartását:

- a szöveges részben előforduló képleteket lehetőleg MS egyenletszerkesztőben (Equation 3.0) készítsék el. Amennyiben a képletekre hivatkozni szeretnének, a megfelelő képletsor végén azt folyamatos számozással tegyék.
- Az ábrák elkészítésénél kérjük, vegyék figyelembe, hogy szerkesztés és a tördelés az ábrák megjelenésének bizonyos mértékű egységesítését, méretük módosítását igényelheti, ami szükségessé teszi azt, hogy az ábrákat szerkeszthető formában kapjuk meg.

Amennyiben ez nem lehetséges, szükségünk van azokra az adatokra, amelyek alapján az ábrákat (újra) el tudjuk készíteni (készíttetni). Kérjük, hogy ábráik megtervezésénél arra is legyenek tekintettel, hogy a jelenleg és a belátható jövőben színes nyomásra nincs és nem is lesz lehetőségünk. Mindenesetre az ábrákkal kapcsolatban sok előre nem látható nehézség merülhet fel, ezért az estek jó részében szerkesztőink a felmerülő egyedi problémáikkal megkeresik a szerzőt. Kérjük, hogy közreműködésükkel segítsék munkájukat.

□ A táblázatok esetében kérjük, gondoljanak arra, hogy a nagyméretű táblázatok közlése nehézkes, áttekinthetlenné teheti az anyagot, hiszen a táblázatokat esetenként kicsinyíteni vagy törni kell. Ezért, ha a mondanivaló ezt megengedi, kerüljék a túlságosan nagyméretű táblázatokat.

□ A szakirodalmi hivatkozás a szerző nevével és a megjelenés évszámával történik, azonos évben kiadott több publikáció esetén a,b,c,... kiegészítéssel. Amennyiben a hivatkozásnak nincs szerzője (például intézeti, hivatali kiadvány) akkor azt kiadóval és évszámmal azonosítsuk. Az internetes hivatkozásokat teljes részletezettséggel, és lehetőség szerint az elérés (vagy a letöltés) dátumával együtt kérjük megadni. Példa: *Éltető-Frigyes* [1968], *Theil* [1971], *Fellegi* [2001a], *KSH* [2001], vagy *Fay* [1998]. Ezt a rendszert folytatva a dolgozat végén a szakirodalmi hivatkozások jegyzékét az alábbi standard formában kérjük összeállítani:

□ Folyóiratok esetén: Név [évszám]: Cím. Folyóirat. évfolyam. szám. oldalszám.

Könyv esetén: Név [évszám]: Cím. Kiadó. Kiadás helye.

Internetes hivatkozás esetén: Név [évszám]: Cím. Honlap azonosító. Elérés dátuma.

ÉLTETŐ Ö. – FRIGYES E. [1968]: New income inequality measures as efficient tools for causal analysis and planning. *Econometrica*. 36. évf. 2. sz. 383–396. old.

FAY, R. E. [1998]: *VPLX Software. Variance estimation for complex surveys*. <http://www.census.gov>. Május 25.

FELLEGI, I. P. [2001a]: Comment. *Journal of Official Statistics*. 17. évf. 1. sz. 151–155. old.

THEIL, H. [2001]: *Principles of econometrics*. *Wiley et Sons, Inc.* New York.

KSH [2001]: *Statisztikai Évkönyv 2000*. Budapest.

□ a szöveghez írt jegyzeteket kérjük lábjegyzet formájában, ne pedig a szöveges rész végén külön tömbben mellékelje. A tanulmány tervezésekor kérjük, gondoljon arra, hogy a túlzottan sok lábjegyzet megtöri a főszöveg gondolatmenetét, ennél fogva áttekinthetlenné, nehezen érthetővé teszi;

□ a nagyobb lélegzetű magyarázatokat, kiegészítést, esetleges módszertani utalásokat, az anyag megértéséhez szükséges részletes definíciókat stb. függelék formájában lehet közölni, de akárcsak a lábjegyzetek esetében, ezúttal is felhívjuk a szerzők figyelmét arra, hogy a mondanivaló jobb átadása, az olvasók jobb tájékoztatása érdekében lehetőleg kerülje azt, hogy fontos információk jó része függelékbe kerüljön.

Amennyiben a szerzők bármilyen oknál fogva nem tudnak eleget tenni a fenti formai előírásoknak, kérjük, forduljanak bizalommal Szerkesztőségünkhöz! Amennyiben tudunk, segítünk a gondok megoldásában, de amennyiben ez elkerülhetetlen (például nekünk kell elektronikusan rögzíteni az anyagot, nehéz ábrákat kell elkészíttetnünk stb.) az ezekkel kapcsolatban felmerülő többletköltségeinket a szerzői honorárium terhére leszünk kénytelenek érvényesíteni.

Tájékoztatjuk szerzőinket, hogy 2005-től megszüntetjük a különlenyomatokat. 83. évfolyamunktól kezdve szerzőink 2-2 tiszteletpéldányt kapnak abból a számból, amelyikben munkájuk megjelent, emellett elektronikus mellékletként megkapják saját cikkük gépi anyagát pdf formátumú fájlban. Indokolt esetben, egyedi megkeresés alapján a szerzőknek a megfelelő számokból néhány többletpéldányt is megpróbálunk biztosítani.

Kérjük szerzőinket, hogy tervezett publikációikkal kapcsolatos bármilyen kérdéseikkel keressenek meg bennünket fent megadott címek bármelyikén

A Statisztikai Szemle Szerkesztősége